

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

Сулима Олеся Петрівна

УДК 811.161.2'367.332.7(043.3)

**ІМЕННИКОВА ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПРЕДИКАТІВ
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ**

10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
Плющ Марія Яківна,
доктор філологічних наук, професор

КИЇВ 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ I	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРИСУДКА ЯК ГОЛОВНОГО ЧЛЕНА РЕЧЕННЯ.....	16
1.1. Класифікація головних членів речення і дослідження граматичної природи присудка.....	16
1.2. Розвиток термінології на позначення транспонування слів.....	30
1.3. Специфічні чинники транспонування слів і словоформ.....	33
Висновки до першого розділу.....	44
РОЗДІЛ II	
СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК: ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ.....	47
2.1. Предикат і реалізація валентної рамки в структурі речення.....	47
2.2. Диференційні риси складеного іменникового присудка.....	52
2.3. Семантичні типи іменних присудків.....	56
2.4. Синтаксична роль зв'язки у складеному іменному присудку.....	59
2.4.1. Нульова зв'язка.....	60
2.4.2. Абстрактні й напівповнозначні зв'язки.....	64
2.4.3. Особливості функціонування повнозначного дієслова у ролі зв'язки.....	67
2.5. Синтаксична транспозиція іменникових форм у складі присудка.....	79
2.6. Морфологічні засоби вербалізації іменної частини складеного присудка.....	90
2.6.1. Спеціалізовані форми вербалізації іменного присудка.....	94
2.6.1.1. Форма називного відмінка в ролі іменної частини складеного присудка.....	95
2.6.1.2. Форма орудного відмінка в ролі іменної частини складеного присудка.....	98
2.6.1.3. Форма знахідного відмінка з прийменником за.....	102

2.6.2. Неспеціалізовані словоформи вербалізації іменного присудка.....	104
2.6.2.1. Відмінкова і прийменниково-відмінкова форма родового у ролі іменної частини складеного присудка.....	107
2.6.2.2. Безприйменникова і прийменникова форми знахідного відмінка у ролі іменної частини складеного присудка.....	110
2.6.2.3. Прийменникова форма орудного відмінка у ролі іменної частини присудка.....	113
2.6.2.4. Форма місцевого відмінка в ролі іменної частини складеного присудка.....	114
2.7. Фразеологізми, фразеологізовані сполучення і дієслівно-іменні описові звороти у ролі іменного присудка.....	118
2.8. Поширювачі іменного присудка.....	126
2.8.1. Облігаторні та факультативні обставинні члени речення.....	128
2.8.2. Особливості додатка при іменному присудку.....	131
2.8.3. Підрядна атрибутивна частина як синтаксичний поширювач іменної частини складеного присудка.....	135
2.9. Однорідні іменні присудки.....	137
Висновки до другого розділу.....	141
РОЗДІЛ ІІІ	
СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ІМЕННОГО ПРИСУДКА У РІЗНИХ СТИЛЯХ	
МОВИ.....	145
3.1. Складений іменний присудок у науковому стилі.....	145
3.2. Складений іменний присудок у публіцистичному стилі.....	154
3.3. Складений іменний присудок у художньому стилі.....	161
Висновки до третього розділу.....	182
ВИСНОВКИ.....	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	192
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Андрух.	– Ю. Андрухович
А.-Д.	– Б. Антоненко-Давидович
Багр.	– І. Багряний
Багряна	– А. Багряна
Бедзик	– Д. Бедзик
Безсм.	– І. Безсмертний
Бердник	– О. Бердник
Булах	– І. Булах
Вал.	– Я. Валетов
Винн.	– В. Винниченко
Вишня	– Остап Вишня
Вільде	– І. Вільде
Вітер	– О. Вітер
Вовчок	– Марко Вовчок
Вол.	– І. Волошин
Волинка	– Г. Волинка
Вороний	– М. Вороний
Газ.	– газета
Гл.	– Л. Глібов
Головко	– А. Головко
Гончар	– О. Гончар
Гримич	– М. Гримич
Гум.	– Д. Гуменна
Гуц.	– Є. Гуцало
Гусєв	– В. Гусєв
Денис.	– Л. Денисенко
Дереш	– Л. Дереш
Дідк.	– І. Дідковська

Дім. – А. Дімаров
Довж. – О. Довженко
Домонт. – В. Домонтович
Драч – І. Драч
Дудар. – Є. Дудар
Жадан – С. Жадан
Жилен. – І. Жиленко
Жолдак – Б. Жолдак
Журн. – журнал
Загород. – І. Загородній
Загреб. – П. Загребельний
Земл. – В. Земляний
З усн. мовл. – з усного мовлення
Іван. – В. Іванина
Ільїн – О. Ільїн
Калитко – К. Калитко
Кв.-Осн. – Г. Квітка-Основ'яненко
Княжич – Л. Княжич
Кобил. – О. Кобилянська
Кокот. – А. Кокотюха
Конон. – Є. Кононенко
Концевич – Є. Концевич
Котл. – І. Котляревський
Кост. – Л. Костенко
Коцюб. – М. Коцюбинський
Кротов – Я. Кротов
Ле – І. Ле
Лис – В. Лис
Лисян. – Т. Лисянська

Лопата – В. Лопата
Л.Укр. – Леся Українка
Маков. – О. Маковей
Маляр. – Т. Малярчук
Март. – Л. Мартович
Матіос – М. Матіос
Микит. – І. Микитенко
Мирн. – Панас Мирний
Нест. – В. Нестайко
Н.-Лев. – І. Нечуй-Левицький
Овсян. – О. Овсянников
Огород. – І. Огородник
Ол. – А. Олійник
Олесь – О. Олесь
Павл. – Д. Павличко
Партико – З. Партико
Пеунов – В. Пеунов
Пирк. – С. Пиркало
Повал. – С. Поваляєва
Пок. – Ю. Покальчук
Прохасько – Т. Прохасько.
Рильськ. – М. Рильський
Роздоб. – І. Роздобудько
СЗФ – Сучасна зарубіжна філософія
Скрябін – К. Скрябін
Слапчук – В. Слапчук
Собко – В. Собко
Соколян – М. Соколян
Сосюра – В. Сосюра

Скрипч. – О. Скрипченко
Старост. – І. Старостіна
Стеф. – В. Стефаник
Стус – В. Стус
СУМ – Словник української мови
СФУМ – Словник фразеологізмів української мови
Тарасов – О. Тарасов
Ткач – Д. Ткач
Тич. – П. Тичина
Тют. – Гр. Тютюнник
Укр. присл. – Українські народні прислів'я та приказки
Ульян. – О. Ульяненко
Федьк. – Ю. Федькович
Фр. – І. Франко
ФСУМ – Фразеологічний словник української мови
Хв. – М. Хвильовий
Хотк. – Г. Хоткевич
Цюпа – І. Цюпа
Чабан. – М. Чабанівський
Черемш. – М. Черемшина
Чубай – Г. Чубай.
Шевч. – Т. Шевченко
Шевченки – Н. та О. Шевченки
Шовк. – Ю. Шовкопляс
Шт. – М. Штельмах

ВСТУП

Нова інтегральна парадигма знання, характерна для лінгвістичної теорії кінця ХХ і початку ХХІ ст., є функціональною за своїм спрямуванням. Розуміння мови як динамічної системи одиниць, які об'єднані спільністю функцій, ґрунтується на визнанні функціональної взаємодії складників цієї системи. Мова як знакова система корелює з певною ситуацією дійсності. Їй властива універсальна особливість відображення – створення великої кількості інтерпретацій інформації про один відображуваний факт реальності. Центральне місце в системі мови посідають частини мови – найбільш „рухливі” одиниці, що становлять собою відкриті динамічні утворення. У конкретному висловлюванні одиниці різних лексико-граматичних класів можуть виступати як у первинній, так і у вторинній синтаксичній функції. Пізнання цих закономірностей є пріоритетним для сучасної лінгвістики.

Відповідно до сучасної наукової парадигми лінгвістична наука помітно розширює об'єкти дослідження, поступово переорієнтовуючись на з'ясування комунікативних процесів формування структури будь-якого висловлювання, що відображає не лише денотативну ситуацію, а й суб'єктивні аспекти повідомлюваного. Переорієнтація на ці проблеми зумовлює перегляд традиційних концепцій дослідження словоформ у невласливих їм, вторинних, синтаксичних функціях, що ґрунтуються на транспонуванні їх до інших лексико-семантичних класів ознакових слів.

Транспозиція як процес і морфолого-синтаксичний спосіб деривації, при якому слова змінюють свою частиномовну належність у певних синтаксичних умовах або тільки набувають можливості виконувати не власну (первинну), а вторинну синтаксичну функцію, є об'єктом дослідження в різних аспектах, постулюючись у різних термінах: „трансформація” [146-147], „конверсія” [129], „перехід”, „перехідність” [7; 19-20; 119; 127], „субституція” [172].

До питання невласне деривації (конверсії) у своїх дослідженнях зверталися російські вчені О. М. Пешковський, О. І. Смирницький, В. Г. Гак, Ю. С. Степанов, С. Д. Кацнельсон, В. В. Бабайцева, М. Ф. Лукін, В. В. Шигуров, О. М. Кім, М. Г. Меркулова, О. М. Ремчукова, А. А. Гольдман та ін. Проте тривалий час поняття синтаксичної та частиномовної деривації не розмежовувалися. Лише у другій половині ХХ ст. було чіткіше окреслено особливості транспонування однієї частини мови до розряду іншої та переходу одного члена речення в інший [177-178; 198; 201], що знайшло відображення і в термінології.

Попри активні пошуки дослідників, проблема частиномовної і синтаксичної транспозиції в українському мовознавстві є найменш дослідженою, хоча підлягали аналізу морфолого-синтаксичні дериваційні процеси субстантивації (О. О. Потебня, Д. Г. Гринчишин), ад'єктивації (Г. М. Гнатюк), нумералізації (К. Г. Городенська), прономіналізації (Й. О. Дзензелівський), адвербіалізації (М. Я. Плющ, І. Р. Вихованець), інтер'єктивації (Л. І. Мацько). Меншою мірою вивчалось явище вербалізації.

До проблеми вербалізації звернулися дослідники з розвитком вербоцентричного підходу до трактування речення, згідно з яким уся його структура будується навколо єдиного центру – дієслова-присудка, з подальшим поділом на групу присудка (додатки й обставини) і групу підмета (означення).

З формально-граматичного погляду і на сьогодні актуальною є проблема складеного іменного присудка, зокрема в аспекті з'ясування функцій аналітичних форм у мові, до яких належить і складений іменний присудок. Попри значні напрацювання з проблеми взаємовідношення частин іменного складеного присудка та вираження семантики логічного предиката, дотепер суперечливим є питання про межі виділення і визнання його присудкового статусу, оскільки складники форми вираження присудка можуть мати дієслівні еквіваленти (*одержати перемогу – перемогти*), а

частина таких відповідників не має, наприклад: *брати участь*. До того ж у позиції предиката іменник може мати залежний прикметник: *отримати нелегку перемогу, брати активну участь*, що свідчить про транспонування іменникової форми в іншу синтаксичну позицію, але не до іншого лексико-граматичного розряду слів, якщо вона не втрачає зв'язку з парадигмою відмінювання.

Іменний складений присудок був об'єктом дослідження багатьох зарубіжних і українських лінгвістів (О. О. Потебня, Ф. І. Буслаєв, О. М. Пешковський, О. О. Шахматов, І. І. Мещанінов, Л. А. Булаховський, О. С. Мельничук, О. В. Бондарко, В. М. Русанівський, А. П. Грищенко, І. Р. Вихованець, М. Я. Плющ, К. Г. Городенська, І. К. Кучеренко, Н. Л. Іваницька, А. П. Загнітко, Т. Є. Масицька, М. В. Мірченко, М. І. Калько, Г. О. Піскун, Г. М. Груднєва, Н. Г. Денисова та ін.).

Увагу українських лінгвістів привертало питання класифікації предикатів і їх валентність [42-48; 53-55; 76; 93-98; 109-113; 124; 154; 165-167; 181; 192; 271], предикати якості, кількості, стану [132; 194; 205; 237], загальні особливості іменникового присудка [93-98; 109-112; 133-134; 196-197], типологія форм іменного присудка і його семантика [52-54; 88; 132], транспозиція відмінкових форм [42-51; 83; 149; 177-179; 198-202; 239-244; 246; 252], валентність дієслова й іменного присудка [63], питання зв'язки й повнозначного дієслова у цій функції [142; 247; 263], фразеологізми й дієслівно-іменні описові звороти у ролі іменної частини [74; 210-211], складні, або тричленні, присудки [80], однорідні іменні присудки [85; 157-158; 182]. Проте дотепер в українській мові немає спеціального дослідження, яке б систематизувало всі способи і засоби вербалізації іменної частини складеного іменного присудка.

У російському мовознавстві іменний складений присудок досліджено комплексно, зокрема, питання про природу предикатів [14-15, 17; 26-27; 31; 100-101; 103; 226-227; 236; 245; 279-280], особливості іменного присудка [65;

169; 212-213; 258] і його семантики [64; 188; 220], тричленний іменний присудок [84; 125; 128; 251; 255; 266], синтаксична транспозиція [60; 127; 137; 146-147; 153; 155; 172], зв'язки частин іменного присудка [106; 135] і валентність іменникового присудка [184], однорідні присудки [222-223] тощо. Багато дисертаційних досліджень присвячено всебічному вивченню зв'язок [23; 35; 66; 68; 130; 138; 141; 206; 212; 224; 248-249; 270], морфологічним засобам вираження іменної частини, дієслівно-іменним описовим зворотам, аналітичним конструкціям і фразеологізмам [1-2; 73; 82; 92; 153; 160; 162-163; 215; 264; 283-285]. Досліджено питання про предикативне означення [144-145; 204; 220; 238; 260-261].

В українському мовознавстві не всі питання, що стосуються складеного іменного присудка, є достатньо дослідженими. Суперечливими є питання кваліфікації зв'язки (особливо у присудках, зв'язкою в яких виступає повнозначне дієслово); статусу поширювачів іменного присудка, оскільки, виконуючи роль частини присудка, іменник перебирає на себе й валентнісні характеристики дієслова [36]; уживання фразеологічних сполучень і сталих дієслівно-іменних зворотів у ролі іменного присудка та ін.

Поглибленого опрацювання вимагає проблема вербалізації іменного присудка в сучасній українській мові. Якщо вербалізацію іменників досить широко досліджено у романо-германському і російському мовознавстві (О. І. Смирницький, М. В. Нікітін, Л. А. Козлова, Г. Г. Соколова, О. Д. Мешков, О. Б. Пономарьова), то в українському мовознавстві це явище недостатньо вивчене.

Аналіз формально-граматичної, функціонально-комунікативної і семантико-синтаксичної природи синтаксичних одиниць здійснений у працях українських мовознавців О. О. Потебні, Л. А. Булаховського, О. С. Мельничука, В. М. Русанівського, І. Р. Вихованця, К. Г. Городенської, П. С. Дудика, М. Я. Плющ, Н. Л. Іваницької, С. Я. Єрмоленко, А. П. Загнітка, Н. В. Гуйванюк, Л. П. Іванової, М. В. Мірченка, В. Д. Шинкарука,

М. І. Степаненка і зарубіжних мовознавців О. О. Шахматова, О. М. Пешковського, Ф. І. Буслаєва, М. С. Поспєлова, В. В. Бабайцевої, Т. П. Ломтева, В. Г. Гака, О. В. Падучевої, Н. Д. Арутюнової, Г. О. Золотової та ін. До питання про особливості предикатів різних типів в останніх дослідженнях зверталися О. І. Леута, Т. Є. Масицька, І. І. Овчиннікова, В. В. Гумовська, М. О. Вінтонів, І. А. Пасічник, В. А. Тимкова, С. В. Харченко, Н. М. Попович, О. М. Галаган, О. Ю. Грипас, Г. В. Кутня, О. В. Куц, О. А. Семенюк, В. В. Розгон. Проблему реченнєвотвірного потенціалу дієслівно-іменних описових зворотів дослідив В. Б. Гошилик. Проте незважаючи на численні розвідки, присвячені предикативності й предикатам, проблема статусу, формальної структури та вербалізації іменного складеного присудка на матеріалі сучасної української мови залишається актуальною в аспекті з'ясування функціональної і стильової зумовленості, вибору засобів вираження в актах мовлення (дискурсі, тексті), що й зумовило **актуальність** теми дисертаційного дослідження.

Об'єктом дослідження є іменникові засоби вербалізації предикатів та їх особливості у простому і складному реченнях у сучасній українській мові.

Предметом дослідження є семантико-синтаксична структура речень з складеними іменними присудками.

Мета роботи – з'ясувати специфіку транспозиції іменникових словоформ як засобів вербалізації іменної частини складеного присудка та стильову зумовленість її функціонування у сучасній українській літературній мові.

Реалізація поставленої мети вимагає виконання таких основних **завдань**:

- 1) уточнити граматичний статус іменного складеного присудка та особливості його структурних компонентів;
- 2) здійснити аналіз спеціалізованих і неспеціалізованих відмінкових форм у структурі іменного присудка;

- 3) з'ясувати особливості функціонування фразеологізмів і фразеологізованих словосполучень та дієслівно-іменних описових зворотів у ролі іменного присудка;
- 4) встановити групи зв'язок і дієслів, що вживаються у ролі зв'язки; проаналізувати процес граматикалізації неспеціалізованих зв'язок;
- 5) схарактеризувати роль поширювачів іменного присудка та їхню частиномовну належність порівняно з простими й складеними дієслівними присудками;
- 6) виявити особливості вживання іменних присудків в основних стилях сучасної української літературної мови.

Джерелами фактичного матеріалу послужили вибірки з творів сучасної (переважно) й класичної художньої літератури, епістолярної спадщини, наукових, науково-популярних, науково-публіцистичних і публіцистичних текстів та зі словників (Словника української мови в 11 томах, Словника фразеологізмів української мови (Уклад.: В. М. Білоноженко та ін., 2008) і Фразеологічного словника української мови (В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, 1998), що налічують понад 5500 одиниць.

Аналіз транспозиції іменника у дієслівну позицію, засобів вираження й семантики складених іменних присудків передбачає комплексну методичку дослідження, що поєднує граматичний аналіз з елементами логічного. Складність полягає у систематизації засобів вираження й семантики, оскільки у цьому поєднуються логічний і граматичний аспекти. Специфіка об'єкта і мета дослідження визначили використання таких **методів дослідження**: описового й методу спостереження – для диференціації усіх можливих семантичних різновидів присудків та для з'ясування всіх іменникових форм, що можуть виступати частиною складеного присудка, дієслівних зв'язок. Застосовано елементи дистрибутивного аналізу (для вивчення оточення складених іменних присудків) з прийомами трансформаційного аналізу (для перетворення складених присудків з

повнозначним дієсловом у функції зв'язки у прості дієслівні присудки із залежним прислівниковим компонентом, що дозволило довести вищий рівень семантичної єдності перших). Використано також індуктивний метод (від конкретних спостережень над мовними фактами до систематизації й узагальнення їх у вигляді висновків і положень) і за потреби – прийом кількісних підрахунків.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві здійснено комплексний аналіз іменникової вербалізації предикатів: уточнено статус іменного складеного присудка, описано засоби вираження іменної частини, визначено функціональні параметри різних типів зв'язок, з'ясовано чинники, які впливають на вибір тієї чи тієї форми, специфіку вживання відмінкових і прийменниково-відмінкових форм та фразеологізмів й ідіоматичних словосполучень у ролі іменної частини складеного присудка, схарактеризовано внутрісистемні відношення між частинами складеного іменного присудка та стилістичні особливості конструкцій з іменним складеним присудком.

Теоретичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його напрацювання й узагальнення сприяють чіткій систематизації усіх засобів вербалізації складеного іменного присудка з урахуванням впливу стилістичних настанов висловлення, виділенню його особливостей щодо дієслівного присудка, зокрема з семантичної, валентнісної й дистрибутивної позицій. Опрацьовані в ній теоретичні засади аналізу процесу транспонування іменникової форми у позицію присудка, визначення її статусу та особливостей функціонування слугуватимуть поглибленому вивченню граматичних категорій і можуть бути застосовані при опрацюванні багатьох питань функціональної і категорійної граматики української та типологічно подібних до неї мов.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання їх для створення теоретичних курсів із синтаксису, проведення спецсеминарів, написання посібників для вищої й підручників для середньої школи, проведення практичних занять, укладання лексикографічних праць з української мови тощо.

Апробація результатів дисертації. Окремі положення дисертаційного дослідження викладені на щорічних звітно-наукових конференціях викладачів і аспірантів кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2005 - 2010 н. р.); Міжнародній науковій конференції „Взаємодія лексичної і граматичної семантики” (м. Київ, травень 2008 р.); I Міжнародній науково-практичній конференції „Мова і мовний потенціал особистості в поліетнічному середовищі” (м. Мелітополь, 27 - 28 вересня 2007 р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції „Нові виміри сучасного світу” (Web-сторінка за адресою: www.nauka.mpu.melitopol.net, 26 - 29 листопада 2007 р.); Міжнародній науково-практичній конференції „Мови і світ: дослідження та викладання” (м. Кіровоград, 27 - 28 березня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції „Лінгвалізація світу: Теоретичний і методичний аспекти” (м. Черкаси, 15 - 16 травня 2008 р.); Міжнародній науковій конференції „Розвиток словникового складу та граматичного ладу української мови у зв’язку з демократизаційними та глобалізаційними процесами” (м. Рівне, 15 - 16 жовтня 2009 р.).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (288 найменувань), списку використаних джерел (70 позицій) та переліку умовних скорочень. Обсяг дисертації без списків використаної літератури, джерел і списку умовних скорочень – 183 сторінки, загальний обсяг роботи – 226 сторінок.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРИСУДКА ЯК ГОЛОВНОГО ЧЛЕНА РЕЧЕННЯ

1.1. Класифікація головних членів речення і дослідження граматичної природи присудка

Історія досліджень членів речення сягає античних часів. У філософських працях античності терміну „члени речення” відповідав термін „частини слова”, що належали одразу до двох мовних рівнів – морфологічного й синтаксичного. Уперше їх виділив Аристотель. Філософ запропонував тричленну структуру членів речення: суб’єкт (S), предикат (P) і зв’язку (est). Суб’єкт – це предмет, істота, явище, що охарактеризований предикатом – ознакою, станом, дією тощо. Зв’язка – це компонент судження, що позначає наявність/відсутність у суб’єкта приписуваної ознаки. Основна функція зв’язки – вираження істинності судження, основне значення – значення буття. Усі другорядні члени речення потрапляли до групи предиката (об’єкт, локатив, темпоратив тощо). Ця класифікація проіснувала тривалий час, оскільки значна кількість граматик, створюваних уже в епоху Середньовіччя, була спрямована на школу, тобто мала практичний („технічний”) характер, а тому не приділялася увага дослідженню членів речення.

У XVII ст., вже в епоху Відродження, остаточно сформувалася філософська (теоретична) граматики, основну роль у створенні якої відіграли представники лінгвістичного напрямку Пор-Рояля. У 1660 р. була надрукована ґрунтовна праця Антуана Арно і Клода Лансло, що мала назву *Grammaire générale et raisonnée* („Граматики універсальна й раціональна”). Ця граматики ставила за мету вивчити логічні принципи, які є загальними для всіх мов. Згідно з поглядами мовознавців, мовні категорії тотожні логічним, відповідно співвідносними ставали терміни „речення” – „судження”, „слово”

– „поняття” тощо. Саме в цій праці основним розділом для дослідження став синтаксис, зокрема було здійснено спробу класифікації членів речення й визначення їх особливостей. „Грамматика...” А. Арно і К. Лансло тривалий час (до середини XVIII ст.) залишалася взірцевою. Її положення, структура, термінологія та наукові підходи стали визначальними й для інших граматик, що з’являлися пізніше. Лише у XIX ст. після появи історичної й порівняльної граматики філософська грамматика поступилася своїми позиціями, проте деякі її положення й досі є актуальними [159 : 411].

У російському мовознавстві перші друковані праці, у яких розглядалося питання про члени речення, з’являються у XVIII ст. Першим друкованим твором, у якому було проаналізовано всі мовні одиниці на прикладі російської мови¹, стала „Российская грамматика” (1757) **Михайла Ломоносова**. У побудованій за принципами інших визначних слов’янських граматик основну увагу було приділено передусім дослідженню частин мови, а також граматичних зв’язків у реченні і значень відмінкових форм. Саме М. Ломоносов увів термін „члени речення”, що змінив визначення „частини слова”. Тривалий час саме грамматика М. Ломоносова була найактуальнішою для представників російської науки.

Один із послідовників М. Ломоносова **А. Барсов** у кінці XVIII ст. значну увагу приділяв дослідженню синтаксису російської мови. Проект другої граматики А. Барсова, яка збереглася лише у вигляді списків, було сформовано на основі всіх уже названих граматик. У її 5 розділі автор детально розглянув члени речення, виділив підмет і присудок (простий, складний) тощо. За А. Барсовим, кожен присудок поділяється на дві частини: власне присудок і зв’язку, що називається зв’язком або зв’язкою присудка з підметом. У ролі зв’язки може виступати дієслово існування (существительный глагол) **есмь** у всіх особових, числових і часових формах, а також дієслово **бываю**. У реченнях на зразок **Они спят** автор визначає

---

¹ Починаючи з „Граматики” А. Арно і К. Лансло, дослідження велися на основі латинської мови з вкрапленням романно-германських мов.

цілий присудок, який можна перетворити у форму зі зв'язкою **Они суть спящие**, а у реченнях **Онъ писалъ книгу** – головну частину або початок цілого присудка. Уперше вчений звернув увагу на опускання зв'язки у реченнях **Мы благодарны, Гремить; Громъ** [81 : 35]. Уперше А. Барсовим було здійснено поділ на граматичні й логічні підмет і присудок, розглянуто порядок слів у реченні², а також визначено, що у ролі присудка може виступати будь-яке ім'я або дієприкметник, а не лише дієслово. Граматика А. Барсова являла собою систематизований комплекс дослідження мовних одиниць різних рівнів і зв'язків у реченні. Вчений розробив цілий набір правил і положень, поєднавши логічні та граматичні категорії.

У 1818 році у Санкт-Петербурзі вийшла „Грамматика малороссийского наречия” О. Павловського. Праця складалася з двох частин, у другій з них було досліджено лексичні особливості³, частково синтаксичні, на основі порівняння синтаксичних конструкцій з відповідними фразами російською мовою. Ця граматика мала практичний характер.

Велике значення для подальшого розвитку лінгвістичної науки загалом і для розвитку вчення про предикат, зокрема, мала логіко-філософська праця **М. І. Греча** „Практическая русская грамматика” (1827). Поділ головних членів речення на три групи: підмет, присудок і зв'язку – вчений пояснив тим, що мовець, коли розмірковує над предметом, утворює висловлювання, яке має: а) поняття про предмет (підмет), б) поняття про належність предмета (іменна або дієслівна частина присудка) і в) вираження буття або відсутності цієї належності у предметі (зв'язка). М. І. Греч виділяє власне (складений) присудок і сукупний (простий), а також простий (інформація про одну якість або дію) та складний (поняття про дві і більше якості або дії) присудки. У сукупному присудкові і власне присудок, і зв'язка поєднуються в одному слові. Основним, на думку М. І. Греча, є аналітичний присудок, оскільки

---

² Зокрема визнано було, що не лише підмет, але й присудок може займати перше місце у реченні, тобто можливим є інверсійний порядок слів.

³ Прості слова, природознавчі, власні імена й прізвища.

„присудок – це є якість, яку ми у судженні надаємо підметові або віднімаємо у нього” [75 : 236]. Обмежуючи зв’язки лише двома можливими виявами – **бути і стати**, дослідник не розвиває вчення про зв’язки, натомість повно розглядає вияви „призв’язкового члена”. Термін „призв’язковий член” тривалий час був розповсюджений у лінгвістичній літературі. Учений звернув увагу на особливості вживання орудного предикативного. Він перший стверджував, що форма орудного відмінка вживається на позначення тимчасової, випадкової ознаки, натомість форма називного предикативного служить для позначення позачасової, постійної, незмінної ознаки. Крім цього, саме М. І. Греч був першим, хто запропонував термін „зв’язка”. До нього науковці користувалися позначенням „зв’язок”. Загальновизнаним цей термін став уже після праць О. О.Потебні.

О. Х. Востоков, один із визначних представників логіко-філософського напрямку, в „Русской грамматике” (1831) змінив деякі позиції вчення М. І. Греча. На противагу вже традиційним поглядам лінгвістів про поділ членів речення на три групи О. Х. Востоков визначає тільки два головні члени речення: підмет і присудок. Зв’язка ж входить до складу присудка. На думку вченого, будь-яке речення неможливе без дієслова. Послідовно він розглядав питання вираження предиката, зокрема проблему кваліфікації членів речення у конструкціях типу **Лень было подняться, Вставать было пора**, у яких слова **лень, пора** кваліфіковані як іменники, що вживаються у ролі безособових дієслів. О. Х. Востоков розширив кількість дієслів, що могли функціонувати у ролі зв’язки. У ролі іменного компонента складеного присудка він визначав іменники, прикметники, дієприкметники, звузивши межі вираження лексичного значення предиката [58].

Одним із найскладніших для дослідження постало питання про зв’язку. Більшість учених (крім названих, ще В. Класовський, І. Давидов) у ролі зв’язкового компонента визнавали обмежену кількість дієслів, більше уваги приділяючи іменному компонентові. Учення про зв’язку було відроджено у

граматичних працях **Ф. І. Буслаєва**, основною з яких є „Опыт исторической грамматики” (1858), з другого видання 1863 р. – „Историческая грамматика русского языка”.

Грамматична концепція вченого зазнавала відчутного впливу як логістичних теорій, так і попередніх граматичних концепцій, побудованих на логічних засадах. Відповідно до цього речення він ототожнював із логічною одиницею – судженням. За основу речення вважав простий дієслівний присудок⁴ [32 : 271], а не аналітичну його форму, як було раніше. Зв’язка, на думку Ф. І. Буслаєва, – це окремий член речення у мовах, у яких між підметом і присудком, вираженим іменною частиною мови, є допоміжне дієслово, зокрема у грецькій, латинській тощо [32 : 258]. У російській мові допоміжне дієслово, по-перше, може бути опущене, тобто його наявність у реченні необов’язкова для збереження цілісності. По-друге, основним виявом предиката у слов’янських мовах є простий дієслівний присудок, тому що лише дієслово має граматичні категорії, властиві предикатові.

Ф. І. Буслаєв остаточно визначив і обґрунтував розподіл функцій між частинами складеного присудка: дієслово позначає спосіб, час, особу, іменна частина – ознаку, що приписується суб’єктові [32 : 272]. У граматичному плані перевага надається дієслівному компонентові, у логічному – іменному. Суперечливим моментом учення Ф. І. Буслаєва про зв’язку є те, що нульовий вияв зв’язки дослідник пояснював „порожністю” дієслова, тим, що дієслово нічого не означало, відповідно опускалося [32 : 272; 284]. Крім того, дослідник виділив більшу кількість дієслів, що можуть виступати у функції зв’язкового компонента, а також утвердив у ролі іменної частини присудка форми орудного предикативного, родового відмінків іменників, форми ступенів порівняння прикметників, інфінітив [32 : 277]. Така увага приділялася присудкові у зв’язку з тим, що Ф. І. Буслаєв основним членом речення визначав предикат, навколо якого будувалася вся структура речення.

---

⁴ Тут і далі посилання на працю „Историческая грамматика русского языка”, видану 1959 р.

На відміну від попередників, **О. О. Потебня** охопив у своїх „Записках по русской грамматике” (1874) майже всі питання поділу членів речення, зв’язків між ними тощо. Дослідник відходить від логістичних позицій, залучаючи здобутки психологічних теорій. Основну увагу О. О. Потебня приділяв дослідженню зв’язків між підметом і присудком, розмежувавши поняття „предикативний зв’язок” і „предикативна зв’язка”. Заперечуючи логістичний характер речення, вчений вказував на те, що слід зважати лише на граматичні зв’язки у реченні. Тому присудком є той елемент, що пов’язаний із підметом зв’язком узгодження. Оскільки узгодження – це єдиний можливий тип зв’язку між підметом і присудком, то й іменною частиною присудка може виступати лише форма називного відмінка.

О. О. Потебня першим зробив спробу розглянути члени речення з огляду на синтаксичні функції частин мови, тобто вказував на певне співвідношення лексико-граматичного розряду слів і виконуваних ним синтаксичних функцій. Основою, єдиною й етимологічною формою присудка О. О. Потебня вважав дієслово. Усі дієслова, що можуть виступати у функції зв’язки, дослідник поділив на групи за певними критеріями. За співвідношенням граматичного й лексичного значення він виділив абстрактні (**бути**), напівповнозначні (**здаватися, зробитися, виявитися**), повнозначні (**лежати, йти, стояти**). За значенням дієслова було поділено на дві групи: до першої належать дієслова виникнення (*Des Verdens*), серед яких **стати, ставати, бувати, прибути, перебувати** (у значенні **існувати**), **зробитися, явитися, являтися, здаватися, лишитися, вдатися, вийти** тощо⁵ [207 : 178]. Ці дієслова характеризуються значенням більшої енергійності і можуть поєднуватися або з короткими прикметниками, або з формою орудного відмінка іменників. Другу групу становлять дієслова матеріального руху і перебування у стані (*Des Seins*): **лягти, встати, прийти, повернутися, йти, лежати, сісти, сидіти, спати, жити, цвісти** тощо [207 : 180]. За критерієм

---

⁵ Тут і далі посилання на працю „Из записок по русской грамматике”, видану 1958 р.

сили присудковості (сказуемости) О. О. Потебня виділив більш і менш самостійні дієслова. Перші у поєднанні з прикметником позначають ознаку, що виявлена разом з дією, позначуваною дієсловом: **Він лежить хворий**. У таких випадках і дієслово, і прикметник самостійні. Друга група – це присудки, у яких і дієслово, і прикметник є несамостійними, вони виражають предикативну ознаку поперехово, слабко: **Він здавався старим**. Ознака у таких присудках є заключним моментом дії, процесу.

Концепція О. О. Потебні закріпила у мовознавстві власне граматичний статус головних членів речення, звуживши форми іменної частини і розширивши зв'язковий компонент.

Концепція **Д. М. Овсянико-Куликовського**, як і О. О. Потебні, за напрямком була психологічною. Учений підтримує ідею про поділ зв'язок на три групи за лексико-семантичним принципом. Абстрактними, на думку Д. М. Овсянико-Куликовського, є зв'язки, позбавлені лексичного значення, напівповнозначними – зв'язки, що лишають частину лексичного значення, проте основним для них є вираження граматичних категорій, повнозначними – дієслова, що зберігають своє значення [191 : 162]. Значну увагу вчений приділив дослідженню іменної частини складеного присудка. У цій ролі визначав іменники, прикметники, дієприкметники, порядкові числівники, інфінітиви, займенники, прислівники тощо. Форму називного відмінка іменників, прикметників, дієприкметників, які виступали у ролі предикативного атрибута, він запропонував називати другим називним, а орудний предикативний, що втратив зв'язок із зв'язкою (вона перейшла у звичайний присудок), кваліфікував як додаток, вживаний лише на заміщення другого називного. Виділення орудного предикативного, за рахунок чого речення ставало більш компактним, цілісним, – важлива ознака посилення дієслівності речень. [191 : 162]. Дослідник проаналізував особливості вживання різних типів зв'язок з формою або орудного, або називного, або паралельного використання обох форм з однією і тією ж зв'язкою.

„Грамматика руської мови” (1914) С. Й. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера мала 4 розділи, останній з яких було присвячено синтаксису. Досліджуючи члени речення, вчені зазначили, що „дієслово вже самими своїми формами годно виразити присудок”, зауваживши при цьому, що цього „вистарчає лише для якої тисячі присудкових понять” [218 : 106]. Присудки, на думку дослідників, можуть бути виражені дієсловами й іншими способами. Зв’язкою було визначено дієслово **бути**, оскільки воно є найчастотнішим і сполучає лише присудкове поняття з підметом. Дієслова **бувати, стати, стати ся, остати, зробити ся, показувати ся, звати, називати, іменувати, вибирати** мають більше „ваги для висказу” [218 : 107], однак вимагають доповнення присудковим поняттям. Іменна частина може бути виражена прикметниками й іншими іменами, які треба поставити у форму називного відмінка або у форми інших предикативних відмінків: *Я іншої думки; Він без розуму; Тато в церкві; Найбільший скарб літературний України в її усній народній творчості*. Отже, у своїй праці С. Й. Смаль-Стоцький і Ф. Гартнер відстоювали традиційні погляди на поділ членів речення.

У 1907 році в Україні вийшла „Українська граматика” **Є. К. Тимченка**. Члени речення вчений досліджував на рівні опису синтаксичних функцій відмінків української мови [243]. Автор праць обмежився лише описом усіх можливих прийменникових та безприйменникових конструкцій та їх значень, часто не розрізняючи продуктивні і непродуктивні синтаксичні словоформи тощо. Матеріалом дослідження стали фольклорні твори, що мали багато архаїчних конструкцій, які не були вживаними у мові початку ХХ століття.

Учення **О. О. Шахматова** („Синтаксис русского языка”) ґрунтується на психологічних засадах. У висловлюванні вчений виділяв психологічний суб’єкт і психологічний предикат, що граматично можуть бути передані через підмет і присудок, але не обов’язково збігаються в одній лексемі⁶ [267 : 21-22]. В основу речення, за О. О. Шахматовим, покладено предикативне

---

⁶ Тут і далі посилання на працю „Синтаксис русского языка”, видану 2001 р.

відношення, тобто те, що лежить в основі кожного речення, причому обов'язково двоскладного. У предикативні відношення, з одного боку, вступають члени комунікації – „замасковані” суб'єкт і предикат судження, з іншого – підмет і присудок [267 : 23; 29-31]. О. О. Шахматов конструкції на зразок **снжу задумчивый** кваліфікував як простий і додатковий присудки: перший виражений дієслівною формою, другий – відмінковою формою іменника (прикметника), що приєднуються до суб'єкта зв'язком узгодження [267 : 45]. Учений визнає й функціонування неузгоджених форм, проте вони потрапляють до інших груп, тому орудний предикативний не належить ні до іменної частини присудка, ні до додатків і кваліфікований як присудок імені [267 : 182]. Виділяючи різні зв'язки між словами у реченні, дослідник визначає й більшу кількість членів речення. Наприклад, у предикативно-атрибутивні зв'язки може вступати предикативне означення й прикладка.

О. О. Шахматов заперечує, що єдиним і природним способом вираження присудка є дієслово. Він акцентує на тому, що будь-які атрибутивні відношення завжди мисляться як предикативні. Це є звичайним явищем в історії мови (пор., наприклад, погляди Фоми Аквінського, який визначав зв'язку як частину присудка, що переводить атрибут у предикат. [16 : 145-146]). Тому, оскільки в атрибутивні відношення можуть вступати не лише прикметники, а й дієприкметники, іменники, їхні форми є такими ж звичними засобами вираження предикативності, що й дієслово [267 : 179].

О. О. Шахматов розширює й поняття зв'язки, зараховуючи до цього розряду всі службові слова, що, не маючи власного самостійного значення, служать зв'язком між двома або кількома членами речення [267 : 260]. До зв'язок було включено також сполучники **как, равно как, вроде, так же как, будто** тощо. Остання теза була підтримана і розширена деякими граматистами⁷ і заперечена іншими. Нульову зв'язку О. О. Шахматов називає простою, протиставляючи її вираженим формам. [267 : 181].

---

⁷ Зокрема, В.В. Виноградовим, в українському мовознавстві – Л.А. Булаховським.

На думку О. О. Шахматова, так званий подвійний присудок за семантичними ознаками поділяється на кілька типів. У першому різновиді основним є іменний компонент, оскільки перша частина виражена абстрактним дієсловом **бути**. Другий тип подвійних присудків – перша, дієслівна, частина виражена дієсловом з реальним змістом, проте ще не зовсім самостійним, тому друга частина вже втрачає своє абсолютне домінування. У третьому різновиді дієслово повнозначне, тому іменна частина не є визначальною, вона відступає на другий план [267 : 44-45].

До основних здобутків теорії О. О. Шахматова належить виділення нульової зв'язки. Хоча вчення про неї не було беззаперечним⁸, проте вже у граматичній теорії О. М. Пешковського нульову зв'язку було виділено в окремий різновид зв'язкових компонентів.

У 1914 році з'явилася праця **О. М. Пешковського** „Русский синтаксис в научном освещении” (у третьому виданні 1928 р., було остаточно оформлено граматичну концепцію дослідника). Ця праця являла собою своєрідний синтез уже викладених раніше концепцій О. О. Потебні і П. Ф. Фортунатова. О. М. Пешковський, об'єднуючи ці концепції, створює універсальну теорію на основі психологічного підходу до кваліфікації головних членів речення⁹ [195 : 9], у такий спосіб намагаючись абсолютно позбутися впливів логіки на граматику.

О. М. Пешковський уперше у світовій лінгвістичній літературі, крім трьох виділених типів зв'язки: абстрактної, напівповнозначної й повнозначної – виокремлює ще й четвертий різновид зв'язки – нульовий, або негативний. За О. М. Пешковським, нульова форма дієслова „функціонує у мові як форма теперішнього часу дійсного способу”, подібно до того, як у слові „стіл” функціонує і усвідомлюється називний відмінок однини чоловічого роду, незважаючи на відсутність закінчення. І тут і там ми маємо

---

⁸ Деякі мовознавці заперечували кваліфікацію присудків з нульовою зв'язкою як складених, інші – як простих.

⁹ Тут і далі посилання на працю „Русский синтаксис в научном освещении” 1956 року.

негативну ознаку, негативну категорію” [195 : 258]. Ця чотиричленна класифікація є загальноприйнятою у сучасній лінгвістиці. Досліджуючи дієслова, що можуть виступати у ролі зв’язки, О.М. Пешковський класифікує їх за семантичним принципом. Він акцентує на тому, що не лише дієслова **бути** і **бувати** є абстрактними, тобто чистими формами без реального змісту [195 : 219-220]. Дієслова іншої групи можуть втрачати своє лексичне значення: **кажусь, оказуюсь, показуюсь, представляюсь, делаюсь, становлюсь**. У таких дієсловах є речовий додаток, якого немає у дієслові **бути** [195 : 215-222]. Учений протиставляє перші два різновиди зв’язок – абстрактні й напівповнозначні – повнозначним, що разом з іменною формою утворюють речове присудкове сполучення: **он ходит сонный** [195 : 249].

Отже, синтаксична концепція О. М. Пешковського узагальнила здобутки російської лінгвістичної науки у питанні особливостей складеного іменного присудка і стала основою розвитку подальших досліджень проблем синтаксису.

В українському мовознавстві на початку ХХ ст. у працях з синтаксису основним питанням стало співвідношення форм другого називного й орудного предикативного. О. Н. Синявський підтримував думку про те, що вживання тієї чи тієї форми ґрунтується на семасіологічних відмінностях відмінків: постійна ознака позначена формою називного, тимчасова – формою орудного [216]. О. Курило заперечувала цю тезу, зауваживши, що в українській мові інструменталь позначає неістотну ознаку, а номінатив – й істотну, й неістотну, вирізняючи тим самим українську, як найархаїчнішу, від російської й польської [152 : 93-94]. Є. К. Тимченко відстоював паралельність уживання обох предикативних відмінків, оскільки різниця між їхніми значеннями не помітна у реченні, однак на сучасному етапі інструменталь витісняє номінативну форму [243 : 17].

У 1941 році у Львові вийшла праця О. Н. Синявського „Норми української літературної мови”, у якій автор звернув увагу зокрема на

вираження питання головних членів речення. Учений акцентував на тому, що підмет і присудок є головними членами речення, причому присудок залежить від підмета. Власне справжнім присудком, на думку О. Н. Синявського, є „дієслово в особовій формі”, присудкові додатки – це лише другорядні слова при присудкові, але ці слова „часто цілком заступають присудок” [216 : 217]. Присудковий додаток пов'язаний з підметом через дієслівну форму, яка часто є зайвою. До зв'язкових елементів учений відносив передусім зв'язку **бути**, а також інші дієслова, що стають тільки „почасти помічними, формальними”, тобто втрачаючи своє значення, утворюють загальну предикативну семантику разом з іменною частиною [216 : 219]. Серед іменникових форм, що можуть виступати у позиції іменної частини, виділено форми орудного, знахідного з прийменниками **за, в, на** та **ін**. Причому їхня предикативна функція можлива лише тоді, коли ці форми здатні до трансформації у форму називного предикативного. В усіх інших випадках зазначені словоформи є другорядними членами речення [216 : 221-222]. О. Н. Синявський обґрунтував уживання тієї чи тієї форми у різних мовленнєвих ситуаціях, визначивши специфіку кожного відмінка [216 : 223-226].

У 1951 році в українському мовознавстві вийшла праця за редакцією Л. А. Булаховського „Курс сучасної української літературної мови”, у другому томі якої було розглянуто, зокрема, й питання про головні члени речення. Розглядаючи можливі присудкові форми, дослідник означив коло дієслів, які можуть виконувати функцію зв'язки, визначив їх семантику. Зв'язки **лишитися, (з)остатися, стати, почати, зробитися, опинитися, здаватися, вважатися, уявлятися, зватися, називатися** кваліфіковані як зв'язкові, оскільки „хоч і не цілком втрачають своє лексичне значення, але зберігають з нього тільки найабстрактніше, найзагальніше” [154 : 41]. Присудки, у яких зв'язка виражена повнозначним дієсловом, становлять „особливий тип складеного присудка, де ознака, виражена ім'ям,

сполучається з підметом на час і при умові дії або стану, вираженого речовою (матеріальною) зв'язкою” [154 : 41-42].

М. У. Каранська запропонувала складну класифікацію присудків. На її думку, можна виділити такі загальні типи: дієслівний, іменний, нульовий буттєвий присудок (**Ой у полі криниченька**), дієприкметниковий, присудок у формі категорії стану (**гаразд, кепсько**), дієслівно-іменний (**залишався осиротілим**). Дієслівний тип включає в себе простий (**тріпоче, летить**), складений (**хочу жити, кинулася допомагати**), фразеологічний (**брати на кпини**), парний (**лютує аж скрипить, стоїть мовчить**) присудки, а також присудок у формі сталого дієслівного словосполучення (**покласти край, давати пораду**). Іменний – іменниковий (**був душею компанії**), прикметниковий (**був розумнішим**), займенниковий (**вважаєш ким**), числівниковий (**були першими**) [124 : 39 – 53].

Проте вже в другій половині ХХ ст. з'являються нові концептуальні положення в ученні про складений іменний присудок. Передусім з'являються три нові течії щодо виділення членів речення. Прихильники першого напрямку вважають, що термін „члени речення” відображає реальну картину структури речення. Другий напрямок представляють учені, які взагалі заперечували термін „члени речення” як такий, що не відповідає вимогам лінгвістичної науки. Прихильники третього напрямку відмовляються від терміна тільки частково. Відмова від традиційних поглядів була зумовлена тим, що вони не могли відображати всього розмаїття семантичних компонентів за умови їхньої деталізації; не вкладалася теорія членів речення і в кваліфікацію головних і другорядних членів у безособових реченнях на зразок **Мені холодно**, де суб'єкт, виражений формою непрямого відмінка, входить до структурної схеми речення. Представниками другого й третього напрямків є Т. П. Ломтєв [170-171], який замість поняття членів речення запропонував поняття „повнозначні й неповнозначні позиції”; А. М. Мухін запропонував термін „синтаксема”, що, на його думку, являє собою

синтаксично неподільну одиницю у структурі речення (як синтаксично подільне утворення) [186]; Г. О. Золотова також підтримує перехід до терміна „синтаксема”, що дозволяє диференційованіше виділити, наприклад, обставинні значення: **біля моря** – локативна синтаксема, **до моря** – напрямку руху [101, 103]. В українському мовознавстві терміном „синтаксема” І. Р. Вихованець позначає мовну одиницю семантико-синтаксичного рівня, що спрямована на відображення предметів і явищ позамовного світу, а власне-члени речення, на думку вченого, – це компоненти формально-синтаксичного рівня, спрямовані у внутрішню структуру мови [43 : 92].

Учення про складений іменний присудок у подальшому розвивалася у двох напрямках залежно від вираження зв’язки. Перший – це часткове повернення до вчення О. О. Шахматова¹⁰, який виділив „атрибутивно-предикативне”, „предикативно-атрибутивне”, „релятивно-предикативне” означення [267 : 291-294]. Прихильники другого напрямку пропонували присудки, у яких зв’язка виражена повнозначним дієсловом, називати складними присудками, оскільки такий предикат усвідомлюється у комплексі семантики дієслова й імені, що стоїть при ньому й перебуває у подвійному зв’язку: з дієсловом і підметом [214 : 238-240]. Однак цей термін не набув значного поширення. Натомість складним, або тричленним, присудком було названо головний член речення, що складається з трьох одиниць [33, 34; 80; 84; 125; 128; 251; 255].

У зв’язку з цим у 60-70-х рр. ХХ ст. було зроблено спробу поглибити вчення про співвідношення членів речення і частин мови. Ті синкретичні члени речення, що отримали назву „предикативного означення (обставини)”, було кваліфіковано як означення або обставину, що транспонувалася у синтаксичну позицію присудка. Учені усунули проблему збільшення кількості членів речення. Отже, для достовірнішої кваліфікації членів речення було залучено й сферу дериватології.

---

¹⁰ Із залученням надбань зарубіжних лінгвістів, зокрема Ф. Травнічека, О. Бегагеля, Я. Гебауера.

1.2. Розвиток термінології на позначення транспонування слів

Ш. Баллі вказав на те, що „замкнені у своїх категоріях знаки служили б вельми обмеженим джерелом засобів для задоволення численних потреб мовлення. Але завдяки міжкатегорійним замінам думка звільняється, а вираження збагачується й отримує різноманітні відтінки” [21 : 143]. Одиниці різних мовних рівнів у процесі спілкування можуть зазнавати змін. Переосмислення семантики, асоціації значеннєвих відтінків, комунікативні настанови сприяють тому, що лексичні одиниці можуть уживатися у не властивих їм, неосновних синтаксичних функціях. О. В. Бондарко наголошує на розмежуванні, з одного боку, належності одиниці до певного рівня мови, а з іншого, – того середовища, у якому функціонує ця одиниця. За його словами, виступаючи на вищому рівні, одиниця не належить до цього рівня, вона лише функціонує у цій сфері [27 : 25]. Унаслідок цього відбувається розширення функціональних можливостей лексем. Так, наприклад, для форм орудного відмінка іменника властива функція обставини, для форм називного – підмета, але ці форми можуть виступати і як іменна частина присудка. Процес „пристосування” мови до виконання невластивих функцій, або „перехідність” до іншого лексико-семантичного класу слів, є властивістю мовної системи в цілому.

Умовами переходу однієї частини мови до розряду іншої є зміна синтаксичної функції слова у контексті, накопичення нових граматичних якостей, втрата старих і поява нових зв’язків зі словами у висловлюванні. Цей процес відбувається поступово, у діахронії. Доти, доки слово остаточно не втратить своїх категорійних ознак, воно може становити проміжне явище, що є „перехідною ланкою від одного якісно-визначеного стану до іншого, від однієї частини мови до іншої” [119 : 56]. На думку Л. В. Щерби, саме ці проміжні, незрозумілі явища слід досліджувати передусім [278 : 3]. Традиційно явища перехідності досліджували на морфологічному рівні у діахронічному аспекті. Синтаксис завжди вважався стійкішим. Однак у

синхронічному плані перехідність властива саме синтаксичній сфері. На це звертав увагу О. М. Пешковський, який у передмові до „Русского синтаксиса” зауважив, що у праці „більше виділено перехідний характер багатьох синтаксичних явищ” [195 : 10]. Явище перехідності пов’язане із взаємодією мовних і мовленнєвих одиниць і категорій і є „однією з найсуттєвіших властивостей системи мови, рушійною силою розвитку мови” [20 : 61].

Питання про перехід однієї частини мови до розряду іншої було актуальним ще у ХІХ ст. О. М. Пешковський, О. І. Смирницький акцентували увагу на синтаксичному або синтаксико-морфологічному типі словотворення („невласне деривації”), розглядаючи його як перехід одиниць одного класу в інший. Тобто у російському мовознавстві вивчення аналізованого явища було розпочато з дослідження конкретних переходів – субстантивації, ад’єктивації, адвербіалізації – поступово відбувся перехід до виділення загального теоретичного напрямку. Транспозиція як мовний механізм, що пронизує всі рівні мовної системи і охоплює рівні від фонологічного до синтаксичного, стає об’єктом більш поглибленого дослідження лише у другій половині ХХ ст. Хоча тривалий час її й пов’язували з іншими суміжними мовними процесами, як, зокрема, генералізацією і десемантизацією (В. Г. Гак), категоризацією й модифікацією (Ю. О. Левицький), омонімією (О. М. Кім) тощо.

Процес утворення нового слова, пов’язаний з його переходом із класу однієї частини мови в інший під впливом синтаксичної функції, яку воно виконує, дістав назву конверсії. Уперше термін ужив англійський мовознавець Р. Суїт у праці „New English grammar” у 1891 р., до того дослідники використовували терміни „функціональна зміна”, „нульова деривація”, „кореневе творення”. Детально теорія транспозиції була розроблена Ш. Баллі, який і увів термін „транспозиція” на позначення аналізованого явища. Він обмежував поняття транспозиції, вважаючи, що

цією зміною є перевід знака з однієї категорії в іншу. Л. Теньєр розвинув учення про це явище, позначивши його терміном „трансляція”. Лексема, що підлягає транспонуванню, є трансферендом, лексема, що є результатом трансляції, – транслятом [235 : 399]. Він виділив два ступені трансляції: перший (власне перехід однієї частини мови в іншу) і другий (синтаксична транспозиція). Окремі аспекти переходу досліджували О. Єсперсен, А. Сеше.

Є. Курилович вводить термін „деривація”. Під деривацією дослідник розумів не лише утворення слова з новими категоріями, що б могло вживатися в іншій синтаксичній функції, але те, що те саме слово може виступати у „різних вторинних синтаксичних значеннях, перебуваючи у відміченому синтаксичному оточенні” [153 : 61]. У зв’язку з цим Є. Курилович виділяє лексичну і синтаксичну деривацію. Синтаксичну деривацію дослідник визначив як утворення деривата з новою, не властивою синтаксичною функцією. Причому така зміна відбувається без жодних змін у лексичному значенні. Згідно з цим ученням частини мови можуть мати первинні і вторинні синтаксичні функції. Транспоновані одиниці виступають у вторинних, не властивих їм, функціях: наприклад, відмінкова форма іменника у ролі присудка тощо. Отже, термін „деривація” тотожний терміну „транспозиція” Ш. Баллі. В. В. Виноградов кваліфікував аналізоване явище як „граматичну омонімію”, наголошуючи терміном „омонімія” на спільності граматичної форми [41]. Однак його дослідження стосувалося передусім афіксальних морфем і їхньої омонімії.

Пізніше терміном „деривація” почали позначати й явища синтаксичного рівня. Розробляли цей напрямок такі мовознавці, як В. С. Храковський, Т. П. Ломтєв, В. А. Белошаркова, Л. М. Мурзін, О. І. Москальська та інші. Під синтаксичною деривацією розуміють процес утворення однієї синтаксичної одиниці від іншої або речення від іншої синтаксичної конструкції. На перший план виступає виділення системних парадигматичних співвідношень, у результаті чого можна виділити

первинний компонент і вторинний, похідний. Цей підхід було заперечено, зокрема, у дисертації К. Г. Городенської. Вона акцентує на тому, що дослідження речення можливе лише за умови історично-порівняльного методу [70 : 3]. Словотворча деривація відображає переважно факти історичного розвитку, дериваційну історію слів.

1.3. Специфічні чинники транспонування слів і словоформ

Традиційно під транспозицією розуміють перехід будь-якої мовної одиниці до розряду іншої: це „використання однієї мовної форми у функції іншої форми – її протичлена в парадигматичному ряді” [51 : 692; 168 : 519]. У вузькому значенні під терміном „транспозиція” розуміють „перевід слова з однієї частини мови в іншу або його вживання у функції іншої частини мови” [232; 198; 201]. Транспозицією у широкому значенні позначають семантичну транспозицію, у вузькому – синтаксичну [89 : 310; 146 : 53].

Суть транспозиції у тому, що мотиваційна основа при цьому способі деривації не розширюється і не звужується, а „переосмислюється”, повертається і розглядається під новим кутом [146-147]. Обов'язковою умовою транспозиційного перетворення є тотожність початкових форм двох слів – похідного і результативного. Така зміна супроводжується труднощами з'ясування напрямку похідності й визначення вторинного, похідного характеру досліджуваної одиниці [147 : 33].

Незважаючи на тривалу історію дослідження, наразі немає єдиної думки щодо процесу транспозиції. Різні мовознавці виділяли різні ступені переходів. Основною класифікацією є двочленна система, першим розрядом якої є повний, абсолютний, узуальний, постійний, стійкий перехід однієї мовної одиниці до розряду іншої мовної одиниці цього ж рівня. Другий тип переходу утворює транспозиція неповна, оказіональна, ситуативна, контекстуальна, часткова, тимчасова, нестійка. М. Ф. Лукін пропонує розрізняти повний перехід (якщо валентність первинної словоформи субституата не відновлюється і нові дистрибутивні відношення стають

єдиною формою його прояву) і неповний (функціонування лексеми з категорійною валентністю двох або більше частин мови) [172 : 50]. Будь-який із уже запропонованих термінів М. Ф. Лукін вважав невдалим, оскільки у мові спостерігається не перехід (транспозиція, трансляція, конверсія), а „лексико-граматична субституція – утворення словоформами якоїсь частини мови своїх вторинних форм (трансформ) і вживання їх у ролі субститутів – заступників конкретних або потенційних слів інших частин мови” [172 : 50]. Однак зваживши на традиційність термінології, дослідник прихильно ставиться до вживання номена „перехід”, який найбільшою мірою відповідає особливостям змін мовних одиниць. В. В. Бабайцева виділила два типи транспозиції: на синхронічному (контамінація) й діахронічному (транспозиція) рівнях. На синхронічному рівні транспоновані одиниці є проміжними, синкретичними, гібридними [20 : 13], тобто вони можуть об'єднувати у собі дві або більше категорійні ознаки морфологічного й синтаксичного рівнів або одна одиниця може бути протиставлена двом іншим, значення яких вона частково контамінує у собі, на відміну від діахронічних, у яких цей синкретизм може бути втраченим або уже не відчуватися. У синкретичних мовних одиницях ознаки первинної і вторинної частини мови сполучаються у різних пропорціях.

Одним із уживаних термінів є термін „транскатегоризація” – переміщення знака з одного категорійного класу в інший [28 : 23]. При цьому лексема, переміщувана у не властиву їй комунікативну позицію, не змінює власного референтного значення. Змін зазнають дистрибутивні й парадигматичні властивості слова, які й стають визначальними для нового категорійного значення одиниці.

У 1996 році вийшла праця німецької дослідниці П. Фогель [288], яка, вивчаючи особливості конверсії в німецькій і англійській мовах, трактує це явище як немарковану зміну категорійних ознак слова і відзначає, що

конверсія – явище, що належить до сфери синтаксису, а не дериватології¹¹. Це твердження викликало заперечення з боку російських мовознавців. Зокрема, О. С. Кубрякова наголошує на тому, що в результаті конверсійної зміни слова протиставляються своїми категорійними (набутими для похідної словоформи) й семантичними ознаками [147 : 34].

В українській мові перехід відбувається за інших умов: іменникова форма втрачає зв'язок з відмінковою парадигмою, тобто не протиставляється іншим відмінковим формам як носій певного субстанціального значення, а реалізується як позапарадигматична, незмінювана одиниця. Лексема – це сукупність граматичних форм, які, виконуючи різні синтаксичні функції, можуть відпадати від структури того чи того слова і перетворюватися у самостійні слова¹². Це зумовлено передусім втратою або „збляккістю” граматичних значень.

М. Я. Плющ, В. М. Мігірін та інші дослідники розмежовують такі випадки: 1) слово однієї частини мови трансформується у слово іншої частини мови (мається на увазі субстантивація, ад'єктивація...) і 2) один член речення трансформується в інший, наприклад, прямий додаток перебирає на себе функцію підмета, обставина – функцію присудка або означення тощо [178 : 41]. Таке розрізнення процесів переходу дозволило розмежувати різні за своєю природою явища.

Функціональна транспозиція – це, передусім, уживання слова-представника одного класу слів у синтаксичній функції іншого класу. Результатом функціональної транспозиції є не утворення нового слова, а „асиметризація ознак висхідного слова, що полягає у суміщенні у ньому граматичних властивостей тих частин мови, що взаємодіють” [137]. Паралельно з терміном „транспозиція” існує термін „конверсія”. **Конверсія** – спосіб словотворення, при якому єдиним словотворчим засобом є система закінчень похідного слова, що відрізняє його від твірного. Функцію

---

¹¹ Тобто вживання словоформи у конкретній синтаксичній конструкції.

¹² Наприклад, форми орудного відмінка іменника стають прислівниками.

словотворчого форманта при конверсії може виконувати також звуження словозміни, парадигми слова. Конверсія може бути синхронічною¹³ та діахронічною¹⁴ [129 : 266]. Обов'язковою умовою конверсії є зміна семантичних зв'язків слова і його синтаксичних функцій. Деякі дослідники [260 : 98-99] вважають, що зміна синтаксичної функції призводить до змін у лексичній семантиці, а згодом і у морфології слова.

Одним із різновидів конверсії є **вербалізація** – спосіб словотворення, що „полягає у переході слів (словоформ) з інших частин мови до класу дієслів” [234 : 65]. О. О. Тараненко [там само] виділяє історичні морфологічні транспозиційні зміни: утворення інфінітива, дієприслівника, а на сучасному етапі – тільки вербалізацію вигуків, часток тощо. Проте вербалізуватися може значно більша кількість класів слів, зокрема прикметники й іменники. В українській мові відмінкові форми іменника найчастіше зазнають неповної, або синтаксичної, деривації [50 : 291].

Оскільки поверхнева, формально-граматична, репрезентація компонентів-семантем здійснювана різними шляхами [70 : 3], актуальним і важливим наразі є питання про вторинні синтаксичні функції частин мови, що зумовлюють перехід слів (словоформ) з одного класу в інший на синтаксичному рівні. Частини мови є одними з найбільш рухливих мовних одиниць: вони, по-перше, постійно поповнюються новоутвореннями та запозиченими словами; по-друге, об'єднують граматику з лексикою, по-третє, вживаючись у вторинних синтаксичних функціях, розширюють можливості комунікації. Звичайно, здатність слів різних частин мови транспонуватися на морфологічному і синтаксичному рівнях залежить від типологічних особливостей мови.

Отже, незважаючи на тривалу історію дослідження явища перехідності, й досі остаточно не визначено поняттєвий зміст названих термінів.

---

¹³ Наприклад, субстантивація, вербалізація іменників на позначення осіб за родом діяльності тощо: *працювати вантажником, робити агрономом* (розм.).

¹⁴ Зміна належності окремої словоформи до певної частини мови: *коло, ночами*.

Розбіжності стосуються передусім змісту поняття (різні вчені по-різному кваліфікують явище переходу однієї мовної одиниці до розряду іншої одиниці), а також назви, що відповідала б цьому змісту. Надалі у роботі буде використано терміни „транспозиція”, „транспонування”, що більшою мірою відповідають аналізованому явищу.

Транспозицію традиційно розглядають як один із найпродуктивніших способів словотвору і пояснюють цей процес тим, що частина дериваційних морфем застаріла або поступово виходить з ужитку; іншомовні запозичення (загалом префіксоїди) не забезпечують передачі всіх відтінків значення. Одиниці класу – носії ознаки (іменники) – можуть займати практично будь-яку із наявних позицій у реченні. Тому цей клас слів володіє найбільшим діапазоном взаємодії з іншими граматичними класами, для яких саме ця позиція є первинною. Серед членів речення найбільший субституційний потенціал мають предикати й атрибути.

Крім внутрішньомовних чинників транспозиції діють і позамовні. Зокрема, на сучасному етапі розвитку суспільства все більш важливою категорією стає час, мовець намагається економити його за рахунок використання виразніших засобів та іншомовних слів, вживаних у невластивій їм функції, що зазнають часткових змін у значенні і в частиномовній належності. Мовна економія – це намагання звести до мінімуму розумову й фізичну діяльність мовця. Економія – це не просто відмова від тавтології, це навмисний еліпсис малоінформативних сегментів сформульованої думки, вилучення яких не змінює загального змісту висловлювання¹⁵.

Однак мова, економлячи засоби вираження, розширюючи значення словоформ, можливості сполучуваності компонентів синтаксичних конструкцій, набуває все нових і нових можливостей „подвійного зчеплення” [106 : 10], а відповідно і абсолютно нових двозначних синтаксичних одиниць.

---

¹⁵ Тут і далі термін „висловлювання” уживаний у значенні „комунікативна реалізація речення” [79 : 3].

Мова, втрачаючи одну двозначність, неминуче набуває нової. Цій двозначності значень сприяє те, що у реальному комунікативному процесі мовець може використовувати абсолютно нові поєднання лексем та їхніх значень. Отож, на рівні комунікації транспозиція є одним із ефективних засобів мовної економії, водночас із породженням нових подвійних значень. Саме двоїста природа мовного знака, нерівномірність розвитку членів знакового відношення зумовлює здатність слів до транспозиційних перетворень. Л. В. Кушніна підкреслює, що транспонуванню мовної одиниці сприяє асиметричний дуалізм мовного знака [155 : 7]. Одним із факторів, що є основою транспонування мовного елемента, є розвиток його синтаксичних функцій, що суперечать його морфологічній формі.

Транспозиція здійснюється на двох структурних рівнях: власне лінгвістичному і екстралінгвістичному. До першого можна віднести транспозицію як спосіб компенсації відсутніх структурних елементів мовної системи, а також як засіб непрямого вираження імпліцитного компонента. До другого – потребу в економії мовних засобів, комунікативну настанову автора, його власну оцінку, ставлення до об'єкта тощо, хоча відокремити ці чинники дуже складно, оскільки у комунікативному процесі вони накладаються один на одного.

За словами М.Я. Блоха, транспозиція –це можливість уникнути у чотирирівневій парадигмі лакун (пропусків, відсутніх членів у парадигмі), заповнивши їх транспонованим словом. Ідеальна, побудована за законами логіки лексична парадигма містить чотири основні одиниці, що належать до основних частин мови: іменник – прикметник – дієслово – прислівник [24 : 74 – 78]. Наприклад, парадигми **учитель – учительський – учителювати – по-учительському, лікар – лікарський – лікарювати – по-лікарському** заповнені, симетричні. Але з дериваційних, нормативних або історичних причин у референтно-граматичних парадигмах можливі лакуни (пор. **кавалер – кавалерський – по-кавалерському; жовнір – жовнірський –**

по-жовнірському: у лексичних парадигмах яких відсутнє дієслово). Заповнити подібну лакуну можна лише шляхом транспозиції форми орудного відмінка однини іменника або знахідного з прийменником за (спеціалізованих форм) – **бути кавалером, бути за кавалера, бути жовніром, бути за жовніра**, або форми місцевого відмінка з прийменником у (неспеціалізованої форми – назви особи за родом діяльності [98 : 76]): **бути у кавалерах, бути у жовнірах**, де вони (ці форми) поєднуються з особовою формою дієслова-зв'язки **бути**: *Марусин батько під час окупації був поліцаєм* (Дімар.); *Я був тоді жовніром, було мені не вірити* (Кобил.). Причому процеси, що призводять до появи „нових” одиниць з ослабленими граматичними ознаками, є динамічним явищем для будь-якої мови. Максимально десемантизуючись, дієслівна зв'язка у таких конструкціях виконує граматичну роль: виражає значення часу, модальності, особи. А. П. Грищенко для позначення подібних одиниць використовує термін „смилова майже-порожнина” [231 : 139]. Відповідно, схематично речення можна відобразити так: $N_1 \text{ Cop}_f N_{1/5}$ або $N_1 \text{ Cop}_f N_{2pr}/Adv$, де N_1 – іменна частина присудка (іменник у формі називного відмінка), Cop_f – дієслівна особова зв'язка (абстрактна, напівповнозначна, повнозначна), $N_{1/5}$ – іменник у формі називного або орудного; N_{2pr}/Adv – прийменникова або безприйменникова форма іменника (крім називного відмінка).

Отже, можна виділити першу функцію транспозиції – компенсаційну. Цей вид деривації експлікує у спосіб компенсації певні обмеження словотвірного характеру у сфері частин мови. Особливо ефективним він є на сучасному етапі у зв'язку з появою численних професій, що номінуються іншомовними словами (**менеджер, ріелтер/ріелтор, спічрайтер** та ін.) й утворюють лексичну парадигму лише за умови транспонування відмінкових форм. Пор.: власне українські або давно запозичені слова переважно мають повністю заповнену парадигму: **шинкар – шинкарський – по-шинкарському – шинкарувати**; тощо і **працювати / бути менеджером,**

працювати / бути спічрайтером. У цьому випадкові можна говорити про діахронічну конверсію, оскільки подібні словосполучення виникають у мові як єдине ціле, реципієнт їх також сприймає як єдину одиницю (проектуючи її на дієслово на позначення заняття за родом діяльності з суфіксом **-ува-**).

Проте не завжди форми слів транспонуються з функцією компенсації, заповнення лакун. Наприклад, у реченнях *У тридцять років **стала вдовою** з двома малими синами на руках та старенькою свекрухою* (Лопата); *Незабаром після описаних подій Василь Слепньов **вийшов у відставку** за власним бажанням* (Лис); *Часами **ставала їй гризота Марійчина розрадою*** (Кобил.) складені іменні присудки **стала вдовою, вийшов у відставку, ставала розрадою** мають дієслівні еквіваленти: **овдовіла, звільнився, розраджувала**. Проте мовець спеціально обирає саме іменні присудки, оскільки вони є більш експресивними, хоча і в цьому випадку іменникові одиниці є не просто позначенням особи, а, пристосовуючись до своєї синтаксичної позиції – предиката характеристичної, виражають діяльність за назвою професії, набуття іншого соціального становища, стану тощо. Категорійна семантика носія ознаки нейтралізується, зближуючись із процесуальною. Як зазначає Л. Козлова [137], найчастіше у ролі частини присудка використовуються іменники, що мають „потужніший імплікаціонал”. Отже, можна говорити, що обсяг того або того екстенціонального змісту залежить від характеру інтенціонального значення, або від значення комунікативної спрямованості, тобто мети мовця, від пресупозицій, „від тих або тих презумпцій наявних пропозицій” [123 : 8].

Будь-яке висловлювання¹⁶ реалізує не лише пропозицію (семантику), але й мету висловлювання. Абстрактна семантика не має типізованої мети, про що свідчить той факт, що те саме речення може виражати, а відповідно й номінувати, різноманітні цілі, що знаходять відображення в розповідних, спонукальних, питальних типах за модальністю. Отже, висловлювання – це

---

¹⁶ Мінімальна єдність, у межах якої здійснюється функціонування мовних одиниць у мові [236 : 8].

семантико-прагматичний акт. Причому прагматика (мета) керує семантикою (створенням і репрезентацією можливих пропозицій), оскільки комунікативна структура є реакцією (відповіддю, вибором) на прагматичну настанову мовлення. Саме намір мовця породжує всі семантичні ролі, пропозиції, дискурси.

Відомі випадки, коли відповідне дієслово є в українській мові і воно функціонує, проте логіка думки підказує використання складеного іменного присудка: *Не кожен з них [поетів] був засновником* (Кост.). У цьому випадку використання дієслова **заснувати** не є можливим, оскільки воно потребує залежного знахідного об'єкта, а для позначуваної ситуації важливим є не той факт, **що** було заснованим, а те, що **хтось** був засновником. У реченнях *Вона була наймичка, і ніяк їй було по містах їздити* (Кобил.); *Григорій був зарібником, його жінка ходила на роботу...* (Кобил.) використання присудка-дієслова призведе до зміни значення: **наймичкувати, заробляти** – це номінація процесу; а **бути наймичкою, бути зарібником** – номінація соціального статусу. Також у реченні *Комсомолец Трахтенберг був кілька днів героєм дня* (Гум.) іменний присудок **був героєм дня** означає тимчасову набуту ознаку, тоді як присудок **геройствував** свідчив би про конкретні тривалі дії суб'єкта, позначав би процесуальність. Отже, у процесі формування висловлювання мовець „йде від смислу, який він хоче передати, до формальних засобів” [236 : 14]. За допомогою одиниць різних граматичних класів, що по-різному вказують на один і той же референт, можна якісно змінити зміст мовлення – відобразити багатоаспектність об'єкта, його новий вияв, відмінність при зовнішній подібності тощо.

Використання складеного іменного присудка розширює можливості висловлювання. Наприклад, дієслово **виглядати** може приєднувати якісний або відносний прислівник: **добре, погано, налякано** тощо. Дієслівно-іменний зворот **мати вигляд** приєднує атрибут, виражений формою прикметника чи іменника, або синкретичний член речення, що може бути

кваліфікований як атрибут або додаток: **мати гарний вигляд / вигляд нечупари** (мати вигляд який? кого?). Вибір лексеми із ряду референтно паралельних одиниць зумовлений необхідністю надати висловлюванню нових, додаткових характеристик: актуалізацію певних семем, компактність тощо.

Транспозиція уможлиблює також емоційну оцінну характеристику особи. У реченні *Ти гадаєш, що як він буде при війську, то вони будуть за ним менше банувати?* (Кобил.) конструкція „**буде при війську**” означає „**служити, бути військовим**”, але з відтінком іронії (бути не у війську, а при війську, додатком). У такому випадкові варто говорити про те, що вибір конкретного слова із референтно паралельного ряду зумовлений явищем індивідуального сприйняття і відображення дійсності з усвідомленим, активним ставленням до мови.

Традиційне уявлення про словотворення пов’язує основну функцію дериватології з лексикою, зі словником¹⁷, на відміну від морфології, призначеної для обслуговування синтаксичної сфери. Проте у результаті останніх досліджень функціонального аспекту словотвору з’ясовується, що заповнення словникових лакун – це вторинна функція деривації. Первинна – пов’язана із забезпеченням процесів породження тексту, відтворення реальної ситуації. Особливо це стосується дієслова та вербалізованих частин мови, що відтворюють процесуальність у модальних і часових параметрах тощо. Цю тезу підтверджує й аналіз транспозиції в аспекті теорії актуального членування, оскільки „породження транспозита пов’язано з рухом теми в тексті” [155 : 9]: *Та одна справа – твої особисті відчуття і зовсім інші – реальне життя* (Загреб.); *Ринок – це шанс для того, хто вміє і може добре працювати* (Безсм.); *Бо єдина мова – це тільки в легенді про Вавилонське стовпотворіння, але тому ж вона й легенда, і божевілля* (Загреб.).

---

¹⁷ Який вона покликана поповнювати.

Дериватологія спрямована передусім на те, щоб забезпечувати номінативні, синтаксичні та прагматичні потреби породження тексту. Наприклад, можна навести цілі уривки тексту, періоди, утворені реченнями з іменниковими складеними присудками: *В печалі обрїїв пустельних, прорвавши славі сто тенет, – я не відлюдник, не пустельник, я просто-напросто поет. В землі копаюсь – діло чисте. Я ж не самотній тут, як вовк. У мене гарне товариство – Шекспір, і Лермонтов, і Блок. Ота в печі моїй жарина, і пам'ять – досвіду вдова* (Кост.).

Л. В. Щерба стосовно породження тексту запропонував термін „будівельні компоненти”¹⁸, суть якого полягає у називанні конструктивно важливих елементів. Для побудови зв'язного тексту ці компоненти є важливими, необхідними, оскільки вживання референтних паралелей різних класів сприяє уникненню тавтології при забезпеченні основного семантичного закону – „закону повторюваності смислу” [28 : 24]. Наприклад, перше речення абзацу може містити компонент **був лісником**, наступне – **лісникував**.

---

¹⁸ „Строевые компоненты”.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу лінгвістичної літератури з історії дослідження членів речення можна стверджувати, що й до сьогодні немає єдиного погляду на ці синтаксичні одиниці. Це насамперед пов'язано з тим, що дослідники кваліфікували члени речення з різних позицій: логічної, психологічної, формально-граматичної тощо. Основним компонентом, залежно від того чи того погляду, було названо синтетичний дієслівний присудок, зв'язку, складений присудок. Прихильники логічного погляду спроектували лінгвістичні одиниці на логічні, тому тривалий час речення ототожнювалося з судженням, підмет – з суб'єктом, а присудок – з предикатом. Одним із основних компонентів речення було названо зв'язку, що, на думку дослідників, виконувала функцію поєднання головних членів речення. Розвиток психологічного напрямку сприяв дослідженню зв'язків у реченні. Було розрізнено поняття „предикативний зв'язок” і „предикативна зв'язка”, виділено всі можливі типи останньої, означено семантичні типи предикатів. На початку ХХ ст. вчені спробували переглянути попередні концепції й узагальнити основні здобутки лінгвістичної науки. У наукових концепціях О. О. Шахматова, О. М. Пешковського, Л. А. Булаховського було остаточно сформовано традиційну класифікацію членів речення. Однак уже в середині ХХ ст. з'являються нові концепції, в основу яких покладено абсолютно протилежні погляди, як-от: розвиток традиційного вчення про головні члени речення; виділення нових синтаксичних одиниць на рівні речення разом з традиційною класифікацією; виділення не членів речення, а синтаксем – неподільних значеннєвих одиниць, що відображають реальні зв'язки й відношення на рівні речення.

Складений іменний присудок є компонентом, особливо складним для виділення, оскільки він може бути виражений різноманітними формами іменних частин мови. У дисертації дотримано традиційного п'ятичленного поділу на члени речення. Складений присудок розглядається як різновид

предикативних одиниць, що включає в себе дієслівний (зв'язковий) та іменний компоненти.

Особливістю складеного іменного присудка є те, що він завжди виражений аналітично. Навіть тоді, коли зв'язка виражена нульовою формою, імпліцитне дієслово **бути** додає до загального значення сему буття, екзистенції, наявності тощо. Основна семантика предиката виражена іменниковою словоформою. Отож загальне предикативне значення контаміноване двома семами: дієслівною й іменною.

Не менш важливим чинником у формуванні чіткого розмежування різних типів складених іменних присудків є питання про синтаксичну транспозицію, а саме про перехід відмінкових форм у позицію присудка й відповідні зміни категорійних особливостей іменника. В історії лінгвістичної науки було пропонувано різні терміни на позначення переходу словоформ, які характеризували тільки один аспект переходу. У середині ХХ ст. остаточно оформився поділ на два типи переходу: морфологічний – на рівні частин мови, і синтаксичний – на рівні членів речення. Проблема транспонування іменника у дієслівну позицію – відносно нова, тому недостатньо досліджена і потребує подальшого вивчення.

В українській мові основними умовами вербалізації відмінкової форми іменника у складі іменного присудка є:

1) компенсація відсутніх у номінативній лексичній парадигмі дієслівних елементів. Для цього використовуються насамперед форми другого називного та орудного предикативного відмінків, а також інші менш продуктивні форми;

2) здатність виражати семантичні відтінки, необхідні для логічної побудови висловлювання;

3) забезпечення номінативних, синтаксичних та прагматичних потреб творення тексту, а не лише одного слова: *Основний бренд „Лото Забава” – сімейна гра, телевізійний розіграш дуже популярної квартирної лотереї*

„Хто там”, лотерея „Мегалот” – гра для людей з аналітичним складом розуму, „Спорт прогноз” для чоловіків, що люблять і знають футбол (Газ.);

4) прагнення забезпечити емоційно забарвлене висловлювання для акцентуації на тому факті реальності, що виражений відмінковою іменниковою формою у складі присудка: *Ти ж не лишишся зі мною охоронцем до кінця життя? (Кокот.); І стало мені якось кепсько, наче то не вона, а я весь у багнюці з голови до п'ят (Нест.).*

РОЗДІЛ II

СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК: ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ

2.1. Предикат і реалізація валентної рамки в структурі речення

Відображати предмет позамовної реальності – означає інтерпретувати, тобто давати одну із можливих версій відображення цього об'єкта [29 : 1, 5-6]. Дійсна, реальна природа суб'єкта і предиката не може сприйматися без їх семантичної інтерпретації [229 : 52]. Пізнавальна діяльність передбачає й інтерпретативність. У мові існує багато лексичних одиниць, що слугують інструментом для створення різноманітних мовних витлумачень інформації про об'єкти дійсності. На думку багатьох дослідників, саме дієслово є одним із найпродуктивніших інструментів створення мовних інтерпретацій, оскільки воно має необхідні семантичні, синтаксичні, комунікативні властивості для побудови комплексів речень [207; 267].

У лінгвістичній науці виділено двоє понять: предикат і присудок. Термін „предикат” увійшов до переліку мовознавчих термінів у ХІХ ст. Ще представники логістичного напрямку [32] ототожнювали речення з судженням, а присудок – з логічним предикатом. За семантичним суб'єктом і предикатом закріплено відповідно дві основні комунікативні функції, що регулярно реалізовані в реченні. Це функція ідентифікації предметів і явищ, про які йдеться, і функція предикації, що вводить повідомлюване у речення. Основним дослідники вважали дієслово, що, на їхню думку, могло виражати предикативність. О. О. Потебня зазначав, що будь-яке речення неможливе без *verbum finitum* [207 : 84], таким чином виділивши виняткову роль дієслова як компонента, що формує загальну структуру речення. Однак він визнав, що є такі складені присудки, кожна з частин якого не здатна виступати у функції присудка сама по собі [207 : 110]. О. О. Шахматов, О. М. Пешковський, В. В. Виноградов також виступили проти ототожнення

предикативності з дієслівністю [41 : 104; 195 : 220]. Останні десятиліття ХХ ст. в мовознавстві домінує теорія про дієслово як центральну одиницю організації структури речення.

Лінгвістична наука в ХХ-ХХІ ст. розглядає присудок як основний компонент формально-граматичної структури речення¹⁹. Актуальним поставало питання про засоби вираження предиката у реченні. Такий аспект дослідження передбачав „врахування формальної стабільності синтаксичних утворень та їх регулярності” [167 : 31], оскільки саме способи утворення речення є найстійкішими. Основою формально-граматичного підходу стало те, що граматичний тип речення можна визначити на основі морфологічного вираження предикативності²⁰. Недоліком формально-граматичного підходу було те, що в один структурний тип речення могли потрапити одиниці з різною семантикою (пор., наприклад, прийменниково-іменникові форми *вступитися за брата, поїхати за місто, бути за головного*).

У зв'язку з прагненням поглиблено дослідити можливі інтерпретації позамовних ситуацій виник новий напрямок у дослідженні мовних одиниць – синтаксична семантика. В основу семантико-синтаксичного дослідження лінгвістичних одиниць було покладено виділення синтаксичних структур і відношень між ними (Ф. Й. Андерш, І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, М. В. Мірченко, Т. Є. Масицька, М. І. Калько, О. І. Леута, О. В. Куц, І. А. Пасічник, В. А. Тимкова та ін.). У реченні було виділено пропозицію – набір відношень між дієсловом та іменами. Дієслово, на думку дослідників, виступаючи у ролі предиката, реалізує свою обов'язкову й потенційну валентність, тобто синтагматичну сполучуваність мовних одиниць. Валентна рамка дієслова може бути одно-, дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестимісною²¹. Імена (актанти, субстанціальні синтаксеми), будучи зумовленими

---

¹⁹ Наголосимо, що цю думку було запропоновано ще у ХІХ ст. [32; 207].

²⁰ Тобто конструктивного мінімуму речення.

²¹ Немає єдиної думки стосовно того, яка максимальна „місткість” валентної рамки. Потенційно дієслово може приєднувати і більшу кількість субстанціальних компонентів, однак у реальному мовленні переважають конструкції з 1-4 актантами.

валентністю дієслова, позначають особу або предмет, що різною мірою беруть участь у процесі. Залежно від семантики імен різні дослідники виділяють різну кількість субстанціальних компонентів предикатів²². Отже, семантико-синтаксична структура речення залежить від семних компонентів – валентних гнізд [97-98] – дієслова-показника предикативності.

Увага до вивчення предикатів не випадкова. На основі семантичного типу предиката можна встановити й семантичний тип речення. Наприклад, речення із предикативом стану **холодно** може позначати стан особи: **Мені холодно**, а предикат **блакитного кольору** – речення якісної характеристики: **Сукня блакитного кольору**. У мовознавстві було виділено дві групи предикатів: активні (дії, руху, процесу) й статувальні (буття, наявності / відсутності, стану, володіння й належності, кваліфікації, сприйняття, детермінації, ідентифікації й модальний предикат) [9; 14, 17; 113].

Особливо актуальним стало дослідження присудка у зв'язку з трактуванням поняття про пропозицію як реальну мовленнєву ситуацію. Основним елементом пропозиції є предикат²³, що визначає її структуру²⁴ [9 : 24]. Семантичний предикат – це основний компонент семантичної структури речення, що позначає активну або статальну предикативну ознаку, є реальною основою речення і належить або до предмета, або до ситуації [10 : 7]. Особливістю предиката є те, що він репрезентує мовну ситуацію згорнуто, оскільки, знаючи предикат, можна встановити потенційних учасників ситуації²⁵.

Одну мовленнєву ситуацію можуть репрезентувати кілька різних предикатів [22 : 683-689]: активний діяч може переміститися у позицію інструмента-носія предикативної ознаки; об'єкт – у позицію суб'єкта тощо.

²² Т. П. Ломтєв, В. Г. Гак – 7, В. В. Богданов, І. Р. Вихованець – 14, Г. Лук'янова – 11 тощо.

²³ В „Українській мові. Енциклопедії” виділено чотири визначення предиката: 1) категорія синтаксису (те саме, що присудок); 2) термін, який позначає приписувану суб'єктові ознаку; 3) основний зміст повідомлення; 4) частина речення, що відповідає предикату судження [518]. У роботі термін „предикат” вживаний відносно виділення загальної семантики речення, а термін „присудок” – для виділення формального аспекту цього поняття.

²⁴ Наявність семантичних актантів і партиципantів.

²⁵ Основним чинником, що впливає на кількість і якість учасників ситуації, є валентність дієслова-предиката, про що йшлося вище.

Зокрема, для вираження предиката характеристики можна використати компоненти $V_{\text{cop}} (\emptyset) + \text{Adv } V_{\text{cop}} (\emptyset) + N_{1-6}$, для вираження стану – $\text{Praed}, (N_3) \text{ Praed}, V_{\text{cop}} (\emptyset) + N_6$ тощо. Отже, пропозицію розглядають на двох рівнях: семантичному й синтаксичному [42-43], або денотативному й логіко-семантичному [8 : 13].

Предикатні синтаксеми, на думку дослідників [42-43; 192], підпорядковують субстанційні синтаксеми (до складу яких входить і суб'єктна синтаксема) й визначають їхню кількість. Незважаючи на те, що конструктивними синтаксемами речення є суб'єкт і предикат, саме останній формує висловлювання, заповнюючи свою валентну рамку різноманітними аргументами. Як зазначає Н. Д. Арутюнова, така виокремленість предиката полягає ще й в його порівняно вільнішому зв'язку, оскільки „динамічні відношення предикації більшою мірою визначаються планом змісту, ніж статичні відношення атрибутивного типу, що підпорядковуються формальним правилам морфологічного характеру. ... Предикативне сполучення слів має незрівнянно менше структурних обмежень, ніж сполучення, реалізоване непередикативною конструкцією” [14 : 382].

Присудок – це особливий член формально-синтаксичної структури речення. Він є носієм предикативної ознаки: значення зовнішньої об'єктивної модальності і часу. Дослідженню присудка присвячені численні праці, але й дотепер суперечливим лишається питання про те, який з головних членів речення є ядром висловлювання. У ХХ ст. було висунуто ідею щодо вербоцентричності речення, згідно з якою саме предикат є тим смисловим центром, що формує навколо себе правобічні й лівобічні, облігаторні й факультативні субстанціальні компоненти. Однак за таких умов питання про класифікацію речень за складом граматичного центру не є актуальним.

Водночас питання статусу і структури складеного іменного присудка викликає постійні дискусії. О. О. Потєбня доводив, що дієслівний предикат не завжди може реалізувати необхідну інформаційну настанову, оскільки не

має потрібного лексичного змісту. Виділяючи особливості іменного й дієслівного присудка, він звернув увагу на те, що „простий присудок показує виникнення ознаки наочно... „сніг біліє” тепер, ... або кожний раз, коли я на нього подивлюся. У складеному іменному присудкові ознака виробляється діяльністю підмета, проте так, що цей процес не піддається спостереженню, а передує йому: „сніг білий” [207 : 112]. Отже, дієслівний присудок сигналізує про створення ознаки підметом, про розгортання дії, процесу, стану, а іменний – про володіння цією ознакою без впливу суб’єкта. Л.В. Щерба дієслівні речення називав одночленими, іменні – двочленими, тобто такими, у яких суб’єктові протиставлено ознаку [278 : 78].

У лінгвістиці традиційно присудки за особливостями формального вираження поділяють на дві групи: прості й складені. У простих присудках категорійні значення об’єктивної модальності, часу й особи поєднані з речовим: **Я читаю, Я читав, Я читатиму**. У складених присудках граматичні значення виражені зв’язкою, а лексичне значення – основним компонентом: **Дитина хоче спати, Дні ставали довшими, Мій брат – учитель**. Оскільки іменні присудки мають різноманітнішу семантику, у мовленні виявлено тенденцію до зростання уживаності аналізованих аналітичних форм. О. О. Іванчикова зазначала, що „ті або ті часткові зміни у побудові різних синтаксичних одиниць можуть призвести до деяких загальних для розвитку всієї синтаксичної побудови російської мови результатів – таких, зокрема, як активізація іменних структур словосполучень і речень (співвідносних з дієслівними структурами) або як розвиток утворень аналітичного типу” [105 : 36].

Крім того, протиставляються й групи предикатів, виражені аналітично: складені іменні й дієслівні присудки. О. В. Філіпов зазначив, що ім’я, сполучаючись із підметом у предикативному контакті, „являє граматичну антитезу дієслівному присудкові й імені-атрибуту” [249 : 8]. Це пов’язано з тим, що вибір тієї чи тієї форми змінює граматичну організацію речення:

дієслово може вимагати обов'язкових субстанціальних компонентів, ім'я – атрибутивних тощо. Атрибутові іменна частина присудка протиставляється формально-синтаксичними засобами (наявністю зв'язки, особливостями форми імені тощо).

2.2. Диференційні риси складеного іменникового присудка

На відміну від присудків, виражених особовими формами дієслова, які виражають дії, процеси, стани, іменні присудки експлікують семантику предикатів тотожності, якості (характеризації), стану і мають ширший морфологічний вияв. Можна виділити групи імен із такою семантикою предиката:

а) постійної додаткової ознаки, характеристики суб'єкта (...*Ви, я, діти ваші, Генчик, що зараз із ними няньчиться, Галя ваша – просто гвинтики в тій машині, що закрутилася* (Вал.); у таких конструкціях іменник-предикат завжди виступає у формі називного відмінка, тому суб'єкт у такому реченні тотожний предикату, а дієслівною зв'язкою є імпліцитне дієслово **бути**;

б) психологічного стану ([*Вони обоє кружляли у повітрі...*] *Корій – з перемогою в душі, Банзай – весь у паніці* (Дереш); *Пані Держислава впала в екстаз*, властиву лише дуже відданим колекціонерам (Дереш); іменна частина присудка – це прийменниково-іменникові форми, часто ідіоматичні, фразеологізовані, що позначають одне поняття. Зв'язкою можуть виступати дієслова всіх трьох типів;

в) зовнішнього стану (*Євмешко – веселий мужик, завжди під мухою* (Овсян.); ...*Годинами вистоює* [АЮ] *при повному параді між дзеркалами й колонами* (Андрух.); репрезентовані такі конструкції переважно фразеологічними сполученнями;

г) зовнішньо-внутрішнього стану (одночасної зміни внутрішнього і зовнішнього стану або зміни внутрішнього стану, що стає причиною зовнішніх перетворень тощо) (*Зрештою, в нас є свідчення Евана, котрий був у свідомості, коли його прив'язували до гарроти* (Сокол.); *Хлоп'ята – в плач*

(Вишня); іменна частина присудка – прийменниково-іменникові форми. Зв'язкою може виступати абстрактне (може бути й нульовий вияв), напівповнозначне або повнозначне дієслово;

г) тимчасової ознаки (*Втім, коси в ці роки були не в моді* (Гум.); *Стерн уже тоді був монстром* (Денис.); у таких синтаксемах наявний темпоратив, що вказує на час вияву ознаки, яка позначена іменною частиною присудка, або іменна частина виражена іменником, що позначає короткотривале явище;

д) особливостей фізіологічного стану (характеристики мовлення, зору тощо): *А ще він був заїкою* (Денис.)

Н. Д. Арутюнова за типами пропозиції виділила чотири відповідні типи речень [17 : 7-12]: буття, характеристичні, тотожності, найменування, однак одразу ж зауважила, що якби не було повного набору з чотирьох типів, кожен з них сам по собі міг би слугувати засобом вираження змісту і трьох інших типів. Наявність різних типів зв'язок може впливати на загальне предикативне значення. Предикат на позначення психічного стану може вказувати на часткову зміну зовнішнього вигляду, предикат характеристики особи може позначати одночасно її соціальний або фізичний стан тощо: *Дід Горобець старої закваски, з мовчунів, з отих, котрі довго тупцюють коло порога* (Чабан.); *Худякова я знав, коли ти ще без штанців під стіл бігав* (Довж.).

В академічному виданні „Русской грамматики” (1980) встановлено і детально проаналізовано низку предикативних значень: позначення тимчасової ознаки предмета або якісної стійкої характеристики; ознаки, властивості або стану, вияв яких відноситься до певного моменту чи відрізка часу; ознаки, що має характер широкого узагальнення; ознаки, що відкривається у предметі і виявляється у певний момент тощо [214 : 426 - 454]. Усі ці часткові кваліфікації виражають ознаку, яка є постійною, статичною, нединамічною, сформованою. Однак семантико-синтаксична відмінність між іменними й дієслівними предикатами може бути нівельована:

пор., **стати блідим – збліднути, стати сивим – посивіти**. У цьому випадкові дієслівна зв'язка **стати (ставати)** вносить у процесуальне значення сему динамічного перетворення.

Отже, головною відмінністю між простим дієслівним і складеним іменним присудками є те, що в першому граматичне і лексичне значення експліковано в одній семемі, а у другому граматичні характеристики предиката виражає дієслівна зв'язка, а власне речове значення – іменна форма.

П. О. Лекант висунув гіпотезу щодо відмінності між складеним іменним і дієслівним предикатами, базуючись на тому, що основна ознака іменного присудка – це пасивність. Доводячи це твердження, він [163 : 23] пропонує зважати на:

1) характер прояву ознаки: активна ознака уявляється як створювана; пасивна ознака приписується як готова, вже наявна, пор. наприклад, *Банзай надумав піти до Діми* (Дереш); *Петро-апостол – то свята людина* (Земл.);

2) характер співвідношення ознаки і суб'єкта: активна ознака мислиться і виражається як породжена діяльністю суб'єкта, позначеного підметом; пасивна ознака співвідноситься з суб'єктом статично, суб'єкт уявляється як такий, що володіє ознакою, а не створює її, пор.: *Із переїздом у Мідні Буки вони стали снитися йому практично щоночі* (Дереш); *Поле – це не просто відрядження, це філософія життя* (Гримич).

3) граматичне оформлення ознаки: активна ознака оформлюється як дієслівне значення дії, процесу. Обидва компоненти – інфінітив (номінація процесу) й допоміжне дієслово (вираження способу, часу, особи) – об'єднуються для вираження ознаки як процесу, уподібнюючись аналітичним формам: *А ще Сеня вміє пальцювати, а як Сеня вміє танцювати на столах!* (Денис.).

В іменному присудкові назва пасивної ознаки наявна в основному компоненті присудка, репрезентованому різними формами іменника. При цьому дієслівне значення способу, часу, особи, виражене допоміжним компонентом або є імпліцитним, для пасивної ознаки є тільки зовнішнім оформлювачем, показником його предикативного характеру і зв'язку з суб'єктом, позначеним підметом: *Марія Василівна була непогана вчителька, але голод не тітка* (Пок.); *Всі вони однієї масті* (Пок.). Часто значення пасивної ознаки, втіленої у відмінковій формі іменника, може бути поширене прикметником, займенником або іншим іменником (як правило, родовим партитивним): *Роботи – непочатий край* (Гримич); *Тут я зрозуміла, що релігія – основа держави* (Пок.).

Отже, зважаючи на названі особливості складеного іменного присудка, можна було б констатувати, що основна його ознака – пасивність. Однак П. О. Лекант, як і Л. В. Щерба [277-278], подає ідеальну систему, в якій у ролі іменної частини присудка виступає субстантив у формі називного або орудного відмінка, а дієслівною зв'язкою є наявне або опущене десемантизоване дієслово **бути**. У реальному мовленні іменний присудок може позначати й активну дію. Це пов'язано з тим, що реципієнт, спрямовуючи увагу на висловлювання, передусім сприймає дію, процесуальність, відповідно сприйматиме іменник у ролі предиката як номінацію процесу.

Досліджуючи вербалізацію як один зі способів синтаксичної деривації, К. Г. Городенська поділяє іменні присудки на два типи: ті, що належать до першого з них можуть дістати „морфологічне завершення”, тобто перетворитися на дієслова (це іменники на позначення особи за професією, соціальним становищем, видом занять тощо у поєднанні з дієслівною зв'язкою **бути**, наприклад **бути маклером - маклерувати**); іменники другої групи такої здатності не мають (**стати вчителем**) [72 : 12]. До першої групи, отже, належить обмежена кількість слів, переважно однотипна. Вони

протиставляються іншим аналітичним формам цього типу як такі, що мають найвищий ступінь вербалізації, тобто можуть за допомогою морфологічних засобів (суфікса *-ува-*) переходити до розряду дієслів.

2.3. Семантичні типи іменних присудків

На основі морфологічних і семантичних ознак можна виділити два типи складених присудків²⁶. Перший тип становлять речення тотожності, в яких наявний предикат: а) власне тотожності: „*Літучоба*” в обох числах під псевдонімом „*Рецензент*” – **то моя творчість** (А.-Д.); б) класифікації / кваліфікації: в) найменування: *Усе, що зветься янголом, поволі дияволом стає?!* (Павл.). Дієслівною зв'язкою у таких реченнях виступає дієслово **називатися** (зватися); г) порівняння: *Цілий день тутки – то як би офіцини того далекого дому Вашого* (Стеф.). Обов'язковим елементом присудка є порівняльна частка: **ніби, як, мов** тощо. Форми іменної частини у реченнях тотожності – спеціалізовані: це форми називного й орудного відмінків. Другий тип становлять речення з предикатами характеристичної, яка може здійснюватися через активну або пасивну ознаки. Іменні форми у присудках другого типу виражають різні види характеристичної.

Активну ознаку передають через два типи предикатів: зі значенням стану та перетворення. В українській мові спостерігається тенденція до зростання синтаксичних форм на позначення стану, оскільки стан не є постійним, пов'язаний з часовим моментом він змінюється. Особа, предмет може перебувати у певному стані, що може перейти в інший стан [44 : 98]. Присудки зі значенням стану позначають: а) психічний стан: *Коротше кажучи, я був у відчаї* (Денис.). Іноді такі присудки ускладнені: основна відмінкова форма іменника на позначення стану поширена залежною атрибутивною іменниковою формою: *Напевне, він сам [зробив], коли був у*

---

²⁶ Зауважимо, що речення, виражені однією формою, виражають різні предикативні значення. Пор., наприклад, конструкції *Батько – вчитель, Фантазія – дзеркало дійсності; Любов – щастя*, побудовані за моделлю $N_1 - N_1$, мають значення найменування професії, характеристичної, оцінно-каузативної співвіднесеності ознаки і суб'єкта-носія цієї ознаки.

стані непритомності (Бердник); б) фізичний стан (переважно зовнішній вигляд): *Дівчина – без курточки, в легкій блузі й довгій спідниці* (Княжич); в) соціальний стан особи (вказівка на сімейне становище, посаду тощо): *Тоді я перебувала в першому шлюбі* (Денис.); *Він шукав у сім'ї материнську любов і опіку та був хорошим господарем і порядним батьком* (Гримич); *Пан Роман був художником і довгий час вів богемний спосіб життя* (Гримич); г) вказівка на тимчасовий соціальний статус, становище: *Сусідський хлопець, який відняв мішок картоплі від злодія, довго ходив у героях* (Томч.).

Предикати, що виражають активну ознаку, можуть бути представлені присудками зі зв'язками **стати, ставати, перетворитися, робитися** і под.: *Скоро ти станеш невидимкою* (Повал.); *Тоді стаєш філософом, а філософія – ворожа страхові й розпачеві* (А.-Д.); *...З цапка я робився лебедем* (Павл.).

Пасивну ознаку передають предикати: а) класифікації: *Я був гімназист, він був тазда на трунті* (Стеф.); б) характеристики (ознака сприйняття органами відчуття за запахом, смаком, формою, розміром, кольором тощо) конкретного предмета: *Очі в нього темного й густого кольору* (Повал.); в) реляції (родинні, дружні, професійні і под. відношення): *Бо Стефан то одинак [єдиний син] у нього, то права рука, то дєдева одна надія* (Черемш.); г) локації: *Черешня, як та мати, край дороги* (Павл.); *Орест увесь час у роз'їздах був* (Шевченки); г) оцінки: *А Светка була нещасною жінкою* (Гримич); *Якийсь цей хлопець був дитиною чи природно чистий, навіть наївно чистий* (Пок.); д) додаткової характеристики: *Молодий капітан мав репутацію відважного офіцера* (Гон.) тощо.

Однак у реальному мовленні, особливо за умови вживання у ролі зв'язки повнозначного дієслова, зазначені типи предикатів можуть поєднувати у собі різні ознаки: психічного стану й дії, фізичного стану й дії, фізичного й психологічного стану тощо: *Нарешті він остаточно сколовся і*

помер в абстинентному непорозумінні зі світом (Повал.); – *А ти би, може, й коло хати ходив у цих лахах?* (Март.); *Я єму сказав, що ми вчремо оба в тій борбі зі злобою людською* (Стеф.).

Структурна схема речень з іменними присудками частково обмежена, тобто лексичний склад схеми відносно вільний, однак наявна тенденція до заповнення компонентних місць розрядами певних груп лексем [11 : 45]. У ряді конструкцій можливими є або тільки вільні, або обмежені лексичні структури. Наприклад, у реченні-класифікації *Толока – то є сільські збори* (Стеф.) структурна схема лексично зв'язана: присудок детермінує суб'єкт. У реченні *Ти станеш філософом* – вільна.

На лексичне оформлення конструкції впливає також здатність лексичних одиниць сполучатися у певних формах певного змісту. Тому у реченнях тотожності з присудками, вираженими формулами $\emptyset + \text{н.в.}$ або **був (буду) + о.в.**, де у ролі іменного елемента виступає абстрактний іменник, суб'єкт може вільно переходити у позицію предиката і навпаки: *Сонце – це втілення людських прагнень до правди, до краси, до сміливості, до ніжності і т.д.* (Драч) – *Втілення людських прагнень до правди, до краси, до сміливості, до ніжності – це сонце*. Не можна змінити синтагматичну сполучуваність у реченнях з предикатами характеристичної, уподібнення, порівняння, стану тощо: *Блакитний світ – як блекота* (Стус); *Хай життя – одне стернисте поле* (Стус).

Отже, кваліфікація семантичних типів присудків розгалужена. Багато іменних складених присудків здатні контамінувати два значення. Передусім це пов'язано з тим, що в іменному присудку загальне значення сформовано за рахунок граматичних форм іменника і дієслова. Тому загальна класифікація не може охопити всіх випадків уживання конкретної дієслівної зв'язки й іменникової форми.

2.4. Синтаксична роль зв'язки у складеному іменному присудку

Зв'язкою є службове дієслово, яке в іменному складеному присудку виконує роль аналітичної синтаксичної морфеми, показника граматичних категорій часу, способу, особи (роду) і числа або, різновид допоміжних дієслів [44 : 203]. Власне лінгвістичне розуміння зв'язки як елемента складеного іменного присудка було обґрунтоване О. О. Потебнею. Зв'язкою він називав „особливе слово, що містить у собі предикативний зв'язок, але важливе не саме по собі, а як засіб приєднання атрибута до підмета” [207 : 116]. За семантичними особливостями зв'язки поділяють на дві групи: спеціалізовані (абстрактне дієслово **бути** й нульовий його вияв) й неспеціалізовані (напівповнозначні й повнозначні). Крім того, до зв'язок зараховують вказівні слова-частки **це, ось, от, значить** й сполучникові зв'язки **мов, немов, як, що й** [214 : 120-121], а також деякі іменники-назви осіб **людина, народ, дівчина**, роль яких зведено до функції вказівного слова [214 : 281; 267 : 260]: *Освічена жінка за умов великого міста – це, як правило, жінка з досить високим рівнем самокритичності* (Газ.). Цю думку було підтримано й у порівняно нових російських дослідженнях [130; 249; 277-278] і запропоновано термін „зв'язкові слова”. Ці слова, на думку дослідників, встановлюють предикативно-синтаксичний зв'язок між підметом і призв'язковим членом. Л. В. Щерба вважав, що у реченні **Наши дети – это будут дельные ребята**, вказівний займенник передає відношення підмета до присудка, а зв'язка служить лише для вираження часової співвіднесеності [277 : 79]. Однак у більшості досліджень цей підхід заперечується на тій підставі, що частки не надають словоформам функцій присудка, а лише „увиразнюють присудкову функцію іменника у називному відмінку” [232 : 173], не маючи здатності виражати спосіб і час. Г. М. Груднева зауважує, що такі лексеми лише „ускладнюють зв'язкову частину, вносячи у значення складеного іменного присудка відтінки вказівки або порівняння” [80 : 7]. В. Г. Адмоні, досліджуючи роль вказівних

займенників у формуванні предикативного зв'язку, зазначав, що в „реченнях з предикатами ототожнення або позначення ознаки навіть виражена зв'язка є не допомагає підкреслити предикативну ознаку. У такому випадкові використовуються зв'язкові утворення і займенникові зв'язки на зразок **і є, це і є, ось це є тощо**” [2 : 36]. Такі одиниці допомагають наголосити на ототожненні підмета й предикативної ознаки. Особливістю вживання вказівних займенників у ролі частини присудка є їхнє переважне використання лише у складених присудках з нульовою зв'язкою.

Слушною є думка О. І. Леути про те, що наявність значних розходжень у теорії дієслівного присудка і дієслівної зв'язки свідчить про відсутність єдиної синтаксичної концепції [165 : 20]. Одним із проблемних є також питання про кваліфікацію повнозначного дієслова у ролі зв'язки в іменному складеному присудку.

Складений іменний присудок є аналітичною сполукою, що складається з основної („лексико-семантичний зміст присудка”) та допоміжної („вираження модально-часових значень і модифікація лексичного значення основної частини” [48 : 531]) частин. Допоміжна частина переважно може бути вираженою абстрактним або напівповнозначним дієсловом. Проте у ролі зв'язки може виступати і повнозначне дієслово, що зазнає граматикалізації, тобто часткової втрати значення²⁷.

2.4.1. Нульова зв'язка

Складені іменні присудки з нульовою зв'язкою є найуживанішими. Це пов'язано з тим, що у більшості випадків уживання іменник виступає у формі називного відмінка, яка, дублюючи підметову форму, позначає його додаткову характеристику. Сама по собі зв'язка у таких реченнях є зайвою, надлишковою, вона вживається або у книжних, наукових текстах, або у діалектному мовленні. О. О. Потебня зазначав, що звук позначає ті об'єкти, що важко відтворюються в уяві, які не можна охопити думкою. Тому „чим

---

²⁷ В.Г.Гак ототожнював поняття „граматизація” („граматикалізація”) з десемантизацією [59 : 129].

слабша енергія думки, тим більше вона потребує звука як зовнішньої опори” [207 : 39]. Зв’язка вживається тоді, коли вона додає певного значення: граматичного або лексико-граматичного. Наприклад, у реченнях *Донбас – регіон небезпечний* (Дудар), *Мова – це основний атрибут державності* (Дудар) нульова зв’язка при іменній частині присудка маркує постійну ознаку суб’єкта, позначеного підметом. Нульові форми відображають навичку зв’язку, коли зв’язок і без його вираження стає зрозумілим.

О. О. Потебня нульову зв’язку розглядав як носія присудковості, виділяючи складені присудки тільки з іменною частиною, вираженою формою називного. Відсутність матеріального вияву для форм теперішнього часу пояснив тим, що це наслідок загальної тенденції індоєвропейських мов до поглиблення суттєвих відмінностей між дієсловом та іменем: нульова форма можлива за рахунок того, що вона весь час порівнюється з іншими парадигматичними формами абстрактної зв’язки [207 : 257-258].

Цю думку поглибив В. Г. Адмоні. Він зауважив, що нульова форма свідчить про вищий ступінь зв’язку підмета й предикатива [2 : 35-36]. Предикативне відношення виражене не за допомогою лексичного компонента, а за рахунок взаємовіднесеності, взаємоспрямованості головних членів речення. На його думку, всі предикати з нульовою зв’язкою можна поділити на три групи: включення одиничного або більш загального поняття у ширше: – *Ет, сон – мара* (Федьк.); ототожнення двох понять: *Світ – дністрова хвиля, віра – отой шум, що на камені сперся, любов...* (Федьк.); позначення ознаки предмета, вираженого підметом: *А той етюд прямо діямент* (Март.) і великою кількістю семантичних варіацій і перехідних форм [2 : 36]. За умови використання іменників різних семантичних груп відбувається значне розширення кількості взаємопереходів.

О. М. Пешковський окремо розглядав конструкції типу **Он в ударе, с характером** тощо, в яких немає того, „що робить їх предикативними, немає дієслівної зв’язки, до якої вони могли б приєднатися”. Учений робить

висновок, що, оскільки психологічно це, безумовно, „повні висловлювання” і то це „недиференційоване мовлення, нанизування форм однієї на іншу без жодного зв'язку, це елементарний, первісний, дограматичний тип висловлювання. ...Незважаючи на відсутність дієслова, тут усвідомлюються категорії часу і способу. ...Отже, порожнє місце функціонує у мові як теперішній час дійсного способу дієслова” [195 : 256-258].

Виділення нульових форм було пов'язано передусім з їхньою здатністю вступати у парадигматичні зв'язки з формами, матеріально вираженими [272 : 6, 14]. Однак не лише морфологічні принципи є важливими для функціонування нульових форм. Оскільки у реченні протиставляються парадигматичні й синтагматичні зв'язки, то в результаті позалінгвальних впливів (тенденція до економності, виразності мови тощо) деякі форми просто стають для мовлення „надлишковими”. Тому їхній зміст і граматичну функцію, хоча й опосередковано, перебирають на себе інші форми у реченні. Проте ці форми можуть належати до часової парадигми: *Я вчитель* (тепер. час) – *Я був учителем* (мин. час) – *Я буду учителем* (майб. час). До того ж є частина конструкцій, у яких складно виділити співвідносні парадигматичні одиниці. Наприклад: *Я – до нього!* У таких випадках можна говорити про протиставлення однієї словоформи не іншій словоформі, а цілому класу подібних одиниць.

У конструкціях типу *Нестерпно здавалося, що все навколо – лише черговий наддивовижу реальний сон* (Дереш) тільки порядок слів вказує на те, який компонент висловлювання є підметом, а який – присудком; а у конструкціях *Я грішниця, у пекло потраплю. А він слуга Божий* (Овсян.) – додатковим визначником синтаксичної ролі є вживання у ролі підмета особових займенників. На відміну від сучасної мови, коли реципієнт сприймає висловлювання через наявність у ньому дієслівної лексики або її відповідника, на давніх етапах розвитку мови подібні речення сприймалися як бездієслівні, у них не відчувалося опущення дієслова.

На думку Є. М. Галкіної-Федорук „нульові форми не адекватні зниклим формам у мові. Нульові форми – це граматичні значення, що не виражені мовними засобами” [61 : 8]. Тому це не опущення надлишкової форми, оскільки уявлення про імпліцитну зв’язку у цьому випадкові зберігається. Г. О. Золотова зауважує, що модель судження і модель речення не є тотожними – один із важливих компонентів судження може бути відсутнім у реченні. Це пояснюється тим, що живому мовленню „властива лапідарність, тобто неповне вираження” [61 : 10].

У реченнях з іменним присудком, основна частина якого виражена непрямими відмінками (безприйменниковим родовим, місцевим з прийменниками **на, в** або орудним з прийменниками **з, під**), важко встановити потрібну зв’язку. Пор.: *Хто з вас з „родом”, а хто „безрідний”, розберіться самі* (Дудар); *Все під контролем* (Соколян). Г.О. Золотова зазначає, що деякі моделі речень просто „не допускають до свого складу повнозначне дієслово” [103 : 192]. Отже, імпліцитним може бути не лише абстрактне дієслово, але й повнозначне.

Відсутність дієслова у реченні може бути показником того, що структура речення утворена лише потребою пояснити, розширити, уточнити, дати чіткішу характеристику об’єкта, наприклад: *Душа суб’єкта Маслини не нашого „Символу віри”* (Дудар); *Ситуація на грані катастрофи* (Дудар); *Вона [рушниця] з глушителем?* (Вал.). Отже, незважаючи на те, що дієслово як ознакове слово є центральною одиницею речення, у мові займають особливе місце конструкції з іменним предикатом. Екзистенційне дієслово, хоча й мислиться, проте не є визначальним. Причому відсутність зв’язки potwierджує думку про те, що іменна частина складеного присудка не залежить від зв’язки, не є при зв’язковою частиною: На думку Г. О. Золотової, „не словоформа стоїть при зв’язці, а зв’язка при присудкові” [103 : 175]. В. Г. Адмоні [2 : 38] акцентує на тому, що, незважаючи на відсутність дієслова, беззв’язкові речення вільно приєднують обставини.

Отже, дослідник доводить, що дієслово не є незамінним при побудові висловлювання.

2.4.2. Абстрактні й напівповнозначні зв'язки

Абстрактні зв'язки похідні від дієслів, що втратили своє лексичне значення і виступають як „чиста” граматична форма для позначення таких категорій, як час, спосіб, особа тощо. У ролі неспеціалізованих зв'язок виступають дієслова, які частково зберігають своє конкретне лексичне значення і здатність вимагати формальної або семантичної відповідності від іменникового компонента. Неспеціалізовані й спеціалізовані зв'язки відрізняються ще й формами іменного елемента присудка: спеціалізовані зв'язки поєднуються зі спеціалізованими іменними формами (називного, орудного й знахідного з прийменником **за**), а неспеціалізовані – з іншими формами. Це пов'язано з тим, що процес граматикизації лексичного значення більшості неспеціалізованих зв'язок є незавершеним.

На сьогодні суперечливим лишається питання щодо визначення кількості абстрактних і напівповнозначних дієслів, здатних виступати у ролі зв'язки. Одні вчені вважають, що у ролі зв'язки може виступати тільки абстрактне дієслово **бути**, яке виражає лише граматичні значення часу, способу, роду або особи і має найвищий ступінь граматикизації [163 : 36]. О. О. Шахматов [267 : 260] до цього розряду зараховував також дієслова **стати, являти собою, становити собою**, а Н. Ю. Шведова ще **означати, називатися** [214 : 120], семантика яких зберігається у присудках частково і які за умови виконання ролі зв'язки в іменному присудку переходять до розряду абстрактних. Н. Л. Іваницька розширює кількість допоміжних дієслів, відносячи до розряду зв'язок ті дієслова, що характеризуються „мінімальним обмеженням їх функціональної участі у вираженні лексичного змісту присудка“: **ставати, вважатися, здаватися, відправлятися, зватися, називатися, залишатися, означати** [133 : 33]. Основною ознакою цих дієслів у ролі зв'язки є те, що вони відповідають сполукам з абстрактним

дієсловом **бути**: **вони залишались людьми – вони були людьми**, тобто утворюють з відмінковими формами тісну семантичну єдність: *Після великих „червінкових” ... жнив, ...ми залишилися не сухими безсмертниками, а хоч блаженськими, хоч надламаними й обшарпаними, та все ж стеблами збіжжя* (А.-Д.); *Крава вважався першим красенем школи* (Денис.); *Сучасним найбільшим митцем слова і форми являються в нашій літературі безперечно вельмишанована пані товаришка* (Черемш.) тощо. Крім того, деякі з них можуть вільно трансформуватися в однокореневе дієслово: **перебувати у тривозі (тривожному стані) – бути у тривозі – тривожитися** тощо. І. Р. Вихованець зауважує, що деякі повнозначні дієслова „(особливо дієслова стану) у певних контекстуальних умовах втрачають лексичне навантаження і зближуються з дієслівними зв’язками іменного присудка” [44 : 203]. За словами К. Г. Городенської [70 : 28], дієслова **бути, стати, ставати** у предикативних синтаксемах стану, крім граматичної, частково виконують ще й семантичну функцію, вказуючи на перебування у стані або на набуття стану. Тобто, вона заперечує абсолютну відсутність лексичного значення у цих дієслівних зв’язках.

Л. В. Колесникова визнає наявність лексичного значення навіть у дієслові **бути**, яке, подібно до інших повнозначних дієслів, „має парадигму дієвідмінювання... і служить основою для створення різних похідних лексем” [138 : 9]. Однак нові лексеми творяться від повнозначного дієслова **бути**, а не від абстрактного **бути**, що виступає у ролі зв’язки. Особливістю вживання дієслова **бути** у ролі зв’язки є часткове ослаблення дієслівних ознак, зокрема значень виду. Тобто саме ця дієслівна зв’язка є найуживанішою в іменних присудках, що виражають пасивну ознаку: *Він був середнього зросту, не те, щоб гладкий, але при тілі* (Мур.); *Майор був одним із нас* (Андрух.); *Він був художником і – в цьому черговому втіленні – полковим писарем з необмеженим маневром дій* (Андрух.).

Вибір морфологічної форми іменної частини залежить від належності слова до тієї чи тієї частини мови. Наприклад, прикметник або дієприкметник передає більшою мірою предикативність, тому зв'язкою при них виступає абстрактне дієслово **бути**, яке втратило дієслівну семантику процесуальності. Іменник, уживаючись у ролі іменного елемента присудка як непроцесуальне слово, часто вступає у синтаксичні відношення з напівповнозначними зв'язками. Іменна частина з абстрактною зв'язкою виражає наявність, існування: *Ти, Юро, як і багато з нас, є отой бідолашний ведмедик, що ... не міг визволитися від ланцюгів психологічних* (А.-Д.).

До розряду напівповнозначних дієслів-зв'язок відносять і такі, що частково втратили своє лексичне значення і виконують службову роль позначення граматичних значень присудка. Повнозначні дієслова, які займають позицію локативного предиката, вимагають актанта-локатива: *Саме ці лицарі зараз у своїй незалежній державі опинилися у найбільшій небезпеці* (Дудар). Більшість напівповнозначних зв'язок має постфікс **-ся**, який вказує на те, що дія не переходить на об'єкт, а разом з іменною частиною завжди спрямована на суб'єкт. У такому випадкові іменна частина обов'язково перебуває у двобічному зв'язку з предикатом (дієсловом) і суб'єктом (підметом): *Саме через це вони й зветься указниками* (А.-Д.); *Іван лишивсь ні парубком, ні жонатим* (Коцюб.).

Напівповнозначні зв'язки можуть виражати значення номінації, представлення (**являти собою, явити, виступати, виглядати, дивитися, служити, рахуватися, доводитися, називатися, іменуватися**); або фазові значення зміни стану, переходу з одного стану в інший, незмінності, стабільності ознаки (**стати, ставати, зробитися, перетворитися, прикидатися, залишитися, лишитися**); або модальні об'єктивні чи модальні суб'єктивні відношення між предметом і предикативною ознакою (**виявлятися, здаватися, здатися, уявлятися**); або відношення, пов'язані з

семантикою самосвідомості, самоназивання людини (**почуватися, відчувати себе, уявити себе, усвідомлювати себе, оголосити себе, виказати себе**).

Отже, перевагою абстрактної зв'язки над напівповнозначними й повнозначними є те, що вона не обмежена семантично, має широкі можливості до поєднання з різними іменними формами. Напівповнозначні й повнозначні дієслова валентно „бідні” й зумовлені специфікою суб'єкта речення.

2.4.3. Особливості функціонування повнозначного дієслова у ролі зв'язки

Функція повнозначного дієслова у ролі зв'язки викликає суперечливі думки. Одні дослідники вважають, що форма дієслова у таких присудках виконує не властиву їй роль – предикативну – і є вторинною. Інші, заперечуючи цей погляд, розглядають роль іменника як специфічного члена речення [33-34; 163; 168; 195; 207; 267]. Відома також думка вчених, які пропонують виділити ще складний присудок, у якому предикативність виражена двома повнозначними лексемами: іменником і дієсловом, значення яких формує власне присудок.

О. М. Пешковський стосовно складеного іменного присудка зауважує, що значення повнозначного дієслова, яке виконує роль зв'язки, „блідне” [195: 215-255]. О. О. Потебня поділяв дієслова на два розряди, до першого належать абстрактні та напівповнозначні дієслова, а другий становлять повнозначні „дієслова речового руху і перебування в стані”, що переважно вживаються з прикметниками [207 : 180]. Л.В. Щерба також зазначав, що не „лише прийменники, сполучники і зв'язки є елементами побудови” [278 : 328-329]: роль таких елементів може по суті виконувати будь-яка частина мови. Цієї ж думки дотримується С. Д. Кацнельсон: „службові слова, виділені традиційною граматиною, не вичерпують складу граматичних слів, широко представлених у системі будь-якої мови. Відмінювання і дієвідмінювання не повинні слугувати перешкодою для віднесення їх до

розряду граматичних” [126 : 80]. Межа між повнозначними та допоміжними дієсловами умовна, оскільки будь-яка дієслівна лексема здатна до часткової десемантизації, тобто до втрати певної семи, під впливом виконуваної синтаксичної функції. Саме останні положення покладено в основу цього дослідження.

Д. М. Шмельов, аналізуючи сполучення на позначення стану „дієслово + відмінкова форма”, зазначав, що „можливість уведення у висловлювання прихованої предикації є однією з найістотніших особливостей мови, що забезпечує її властивість різноманітно й адекватно відображати різноманітні події і факти й ситуації” [275 : 71]. Однак можна зауважити, що іменникова форма не є імпліцитно предикативною – вона вступає у предикативний зв'язок з суб'єктом, позначаючи стан. Щодо цього Р. Мразек зауважив, що в російській мові наявність великої кількості напівповнозначних зв'язок утворює діалектичне протиставлення реченням беззв'язкового типу [185 : 269]. У слов'янських мовах західної гілки регулярна тільки зв'язка **бути**, тому є підстави говорити про особливий предикативний член речення, що позначає додаткову предикативну ознаку. В українській мові функціонує багато службових або повнозначних дієслів, що можуть виступати у ролі зв'язки, а отже, немає сенсу виводити їхні додаткові компоненти (іменну частину) за межі предиката.

Будь-яка класифікація мовних одиниць на всіх рівнях можлива за умови протиставлення як мінімум двох одиниць. Отож і абстрактна зв'язка **бути** протиставлена неабстрактним зв'язкам, як таким службовим елементам, які частково зберегли своє лексичне значення. У системі неабстрактних зв'язок наявні два розряди. Першому розрядові зв'язок властива максимальна десемантизація, тобто лексеми зберігають тільки частину своїх сем. Дієслова, що належать до другого розряду, більшою мірою зберігають своє лексичне значення. Абстрактне дієслово **бути** виступає домінантою, стрижневим словом, „інваріантом” усієї системи зв'язок іменного присудка (як і у будь-

якій системі). Однак можна виділити специфічні протиставлення й у системі „напівповнозначні й абстрактні дієслова”. Деякі дослідники намагалися описати напівповнозначні зв'язки, однак дотепер немає чіткості у встановленні меж між абстрактними й напівповнозначними (також як і між напівповнозначними й повнозначними) та й лексема того чи того розряду може вільно варіювати на межі цих двох розрядів. Було описано й незначну кількість семантичних груп повнозначних дієслів, що можуть виступати у ролі зв'язки: стану, руху і переміщення.

О. О. Потєбня звернув увагу на семантичну відмінність абстрактних і напівповнозначних зв'язок, з одного боку, та повнозначних – з іншого. Предикати, що містять дієслова першого розряду, означають володіння ознакою; предикати з повнозначним дієсловом у ролі зв'язки виражають набуття ознаки, тобто значеннєво зближуються з напівповнозначними фазовими дієсловами. Отже, крім формальних ознак зв'язки різняться також семантикою.

На відміну від іменних присудків з абстрактною або напівповнозначною зв'язкою, кожен з компонентів присудка з повнозначною зв'язкою виконує специфічні функції: зв'язковий елемент виражає граматичне і певне речове його значення, а іменна частина є носієм основного змісту предиката. Такий присудок виражає подвійну інформацію. Пор.: **був студентом – приїхав студентом** – у першому випадку подано інформацію про статус особи, у другому – про статус особи і одночасно про дію, здійснену цією особою. О. М. Пешковський такі присудки називав „**речовими присудковими сполученнями**” [195: 212]. І.Р. Вихованець для виражених повнозначним дієсловом-зв'язкою та іменною частиною мови вживає термін „**подвійний, або складний, присудок**” [232 : 175].

У складеному іменному присудку з повнозначним дієсловом у ролі зв'язки відбувається часткова зміна семантики, що супроводжується вираженням переносного значення, яке в нього вкладає мовець. Дієслово, що

позначає конкретну дію, виступає зі значенням характеристикації особи чи предмета разом з іменником, у поєднанні з яким домінанта припадає на іменний компонент. У реченнях з іменним присудком повнозначне дієслово, виступаючи як зв'язковий компонент, набуває нових значень. Пор., наприклад: *Цілий тиждень лив дощ, як з відра. Цілий тиждень **не виходив** Чіпка з двору (Мирний) – Директор **вийшов** з трансю (Дереш); ...**Лягали на дно човна і за хвилину опинялись** в казковому царстві (Коцюб.) – ...**Малий Франко здивував усіх: він опинився** першим учеником (Коцюб.).*

Процес граматикалізації полягає не лише у зміні семантики, а й у переорієнтації функції дієслова. Унаслідок актуалізації функції вираження граматичних значень воно втрачає лексичну самодостатність. Отож, виконуючи роль зв'язки, повнозначне дієслово набуває формальних ознак службового слова, причому виконувана функція й часткова втрата лексичного значення стають основними чинниками, що сприяють граматикалізації.

Складений іменний присудок з повнозначним дієсловом-зв'язкою здебільшого набуває ідіоматичності: вони позначають поняття, постійно відтворювані у мові. У ролі зв'язки можуть виступати дієслова різних семантичних груп: конкретної фізичної дії (**бити, вибухнути**), руху, переміщення, пересування (**йти, ходити, виходити, ставати**), стану (**лежати, стояти**) тощо, які можна замінити простими дієслівними відповідниками або помислити їх як імпліцитні дієслова відповідних семантичних груп. Причому частотність уживання цих дієслів у зв'язковій функції призводить до „втрати самостійного лексичного значення і перетворення їх у службові частки” [176 : 15].

Найбільшою групою серед іменних присудків з повнозначною зв'язкою є такі, що позначають фізичний та психічний стан суб'єкта (часто з оцінною, суб'єктивною характеристикою) під час виконання дії. Це не випадково, оскільки стан може виступати як супутній до інших смислів, зокрема

виражених через дієслово, у формально монопредикативній, однак семантично поліпропозитивній конструкції. Проте у реченні цей стан переважно виражений складеною конструкцією: „дієслово + відмінкова форма”. „Основна лексема – слово, що виражає стан, – ніби розкладається на дві, у речення вводиться особливі слова допоміжного характеру” [235 : 170]. При цьому кількість синтаксичних компонентів лишається сталою, оскільки один із них, елемент зі значенням стану, набуває розчленованого вираження. Іменник у таких конструкціях конкретизує тип стану, дієслово може виступати як інтенсифікатор, ідентифікатор тощо.

У ролі зв'язки у таких конструкціях можуть виступати дієслова таких семантичних груп²⁸:

пересування, переміщення: **ходити** – ходжу, ходиш, *недок.* 1. Ступаючи ногами, переміщатися, змінювати місце в просторі (переважно в різних напрямках) протягом певного часу [СУМ XI : 105]: *Бугай ходив по колу, красиво вигнувши жирну, в важких зморшках шию* (Тют.) – 7. Визнаватися, вважатися ким-небудь або якимсь [СУМ XI : 109]: *У неї Макс у фаворитах ходить* – мій двоюрідний брат (Слапчук); **приходити** – джу, диш, *недок.*, **прийти**, прийду, прийдеш, *док.* 1. куди, до кого — чого і без додатка. Йдучи, з'являтися десь, у когось; прибувати куди-небудь, до когось пішки [СУМ VIII : 85]: *Приходила [Марина] якимось святками в село і хвалилася, що як у місті служити, то їй кращого не треба* (Мирний) – 7. у (в) що, рідко до чого. Опинятися, виявлятися в певному душевному або фізичному стані: *Народ прийшов до тями* (Соколян); *Сьогодні Романа прийшла у тому ж інститутському платті* (Лис); **носити** – ношу, носиш, *недок.* 1. *перех.* Те саме, що **нести** 1, 2, але з позначенням повторюваності, тривалості дії, що відбувається в різний час або в різних напрямках [СУМ V : 445]. **Нести** – 1. Узявши кого-, що-небудь у руки або навантаживши на себе, переміщати,

---

²⁸ Класифікація семантичних груп за В. М. Русанівським [230 : 326-328]. Для ілюстрації вживання дієслів у непрямому значенні взято перше, пряме значення та переносне дієслів за статтями „Словника української мови”.

доставляти кудись [СУМ V : 390]: *Катерина По садочку ходить, На рученьках **носить** сина* (Шевч.) – 4. Мати, містити в собі ... що-небудь [СУМ V : 390]: *Вже кілька років **носить на душі** Серафим Кармаліта оцей важкий тягар – таємне співробітництво в ГПУ* (Гум.);

статичне положення у просторі: **ставати**, стаю, стаєш, *недок.*, **стати**, *док.* 1. Приймати вертикальне положення; випрямляючись, підніматися на ноги (про людину, тварину); вставати [СУМ IX : 624]: *Парасю! — кажу. Тоді вона звелась і **стала**, блідая й понурая* (Вовчок) – 6. **Душа стає (стала) на місце** у кого, чия — хтось заспокоюється, перестає тривожитися, хвилюватися [СУМ IX : 624]: *Тільки тепер... Ліна відчула, що душа її **стала на місце** і спатиме вона спокійно* (Гончар);

зміни місцеположення: **упасти** – (впасти), упаду, упадеш, *док.* 1. досягти якоїсь поверхні, валячись згори вниз взагалі або з якогось предмета під дією власної ваги [СУМ X : 454]: *Яблуко **впало** м'яко в траву* (Довж.) – 4. Раптово з'явитися на кому-, чому-небудь, десь, укрити собою когось, щось (про світло, тінь і т. ін.). 5. Раптово настати, насунутися, огорнути собою що-небудь. 6. Спіткати кого-, що-небудь, випасти на чийсь долю [СУМ X : 455]: *Здавалосьь, він **упав у транс*** (Дереш); ... *А я **впадала** від подібного нахабства в істерику...* (Дідк.); *Щоб вона, не дай боже, в **тяжку** хворобу не **впала*** (Кобил.);

власне стану: *Я з сестрою у білих сорочках **сиділи** на печі* (Стеф.); *Наш чоловік, ..., вбирається яко-так, бо бере на себе, що є в хаті, а жінка й діти **сидять лише в дранках*** (Стеф.); ...*Послав [вірних людей] і до давнього побратима ще по стамбульській неволі Филон Джелалія, який **сидів серед реєстровиків** на тім боці Дніпра...* (Загреб.); *А тіло, як у схимника, що живе **відлюдником** у пустелі...* (Пеунов); *А він, онук твій, **сиротою** росте* (Волош.); *Вона всі роки моєї служби **стояла** переді мною **живим пам'ятником** нашого прощання* (Ол.); *Одного разу мадяри там **стояли** **постоєм*** (Ол.).

У двох перших групах присудки виражають стан суб'єкта саме через наявність у їхньому складі іменників відповідних груп. На позначення подібного типу зв'язку Л. А. Булаховський пропонує термін „тяжіння”, що характеризує зв'язок, зумовлений потребами висловлювання, а не особливостями семантики, граматичних категорій слова тощо [139]. Ширше тлумачить поняття „тяжіння” І. П. Распопов, який під цим типом розумів підрядний зв'язок, що виражає семантично зумовлене прагнення одного із компонентів синтаксичної конструкції співвіднести свій зміст з іншим компонентом через посередництво третього компонента, з яким цей компонент уже перебуває у зв'язку [209 : 7]. Л. Д. Чеснокова уточнює, що такий тип зв'язку виходить за межі відношень між підметом, дієсловом-зв'язкою й предикативом (іменним компонентом), оскільки він охоплює значно ширший спектр відношень у реченні: може включати додаток: *Вона застала його хворим*. Тобто, на її думку, іменний компонент у складеному присудку з дієслівною зв'язкою, вираженою повнозначним дієсловом, поєднується зв'язком супідрядності на рівні простого речення.

І. Р. Вихованець [232 : 175] зауважує, що у тричленних структурах (складених іменних присудках з повнозначним дієсловом у ролі зв'язки та, найчастіше, прикметником-присудком) утворюється подвійний зв'язок: $N_1 + V_{\text{Сор}}$, $N_1 + N_{2-6}$, причому друга пара є неоднозначною із синтаксичного погляду, оскільки іменна частина сама по собі не є носієм характерних для присудка категорій. Проте групу предикатів стану вирізняє те, що присудок, виражений двома одиницями, дієслівною й субстанціальною, не може бути розділений, він мислиться в цілісному зв'язку двох компонентів між собою, а потім і з підметом, оскільки навіть перша група ($N_1 + V_{\text{Сор}}$) не може повністю розкрити стан суб'єкта. Специфіка складеного присудка полягає „у двоспрямованості значення обох присудкових лексем” [138 : 7]: з одного боку, вони мають власне референтне значення, з іншого – це референтне значення маніфестується за завданням іншого компонента аналітичного

утворення, відображаючи його властивості або відношення як семантичного ядра предикації. Тобто відбувається „нашарування на референтне значення „граматичності” [138 : 7]. Отже, лексичне значення зв'язки необхідне для формування єдиного лексичного значення аналітичного члена речення: формулу граматичної основи можна репрезентувати як $N_1 + (V_{\text{COP}} + N_{2-6})$.

О. М. Пешковський щодо сполучень $V + N_5$ (**живе відлюдником, сиротою росте, стояла живим пам'ятником, стояли постоем**) висловив таку думку: „дієслово у таких конструкціях є не зв'язкою, а дієсловом-присудком (хоча й поблідлим часто у значенні), а орудний – особливим орудним, ... що найближче стоїть до орудного способу. В окремих випадках він позначає або посаду, заняття, або порівняння, або перетворення... Усі ці випадки становлять, по суті, одну синтаксичну одиницю, яку ми назвемо орудним півпредикативним” [195 : 244]. У випадках, коли орудний має інший відтінок значення (результативність, тимчасова тотожність тощо), дієслово часто може настільки втрачати частину свого речового значення, що його легко можна трансформувати у предикативне сполучення з дієсловом-зв'язкою **бути: живе відлюдником – є відлюдником**. Отже, незважаючи на те, що присудок виражений двома повнозначними компонентами, його треба розглядати як єдину структурну одиницю речення, в якій лексичне значення зв'язки компенсує граматичну і словотвірну недостатність іменних словоформ. Про звичність уживання орудного предикативного з повнозначним дієсловом у ролі зв'язки зауважує й Г. Х. Щербатюк, яка акцентувала на тому, що при повнозначних дієсловах **озиватися, от(д)зиватися, огласитися, обрати, настановити, назначити**, що семантично близькі до напівповнозначних зв'язок, а також при дієсловах руху і стану (**сидіти, лежати, жити, служити, ходити, ити, поити**) продуктивною категорією стає орудний предикативний [115 : 52].

Ще Н. Д. Арутюнова звернула увагу на проблему смислової домінанти і смислової взаємодії елементів структури речення [14-17]. У реченнях з

дієслівною зв'язкою, вираженою повнозначним дієсловом, семантичний акцент може бути перенесений з центрального структурно-семантичного компонента (яким у складеному присудку є дієслово) на периферійний (семантичний поширювач, іменна частина), за яким також закріплено важливі семантичні функції у структурі речення. Хоча дієслівна форма й бере участь у формуванні загального предикативного значення, однак головна її роль – граматична, натомість основним змістовим компонентом у реченні є іменна частина, тобто рематичний компонент. У реченні *Дівчина слухала з сухими та шорсткими очима, неначе з целулоїду виточеними* (Гуц.) ремою буде компонент з **сухими та шорсткими очима**, який позначає серйозність, зосередженість, злість, а дієслівна форма **слухала** передусім позначає граматичні категорії – час, особу, спосіб, – по-друге, виступає інтерпретатором відношень між суб'єктом та його предикативною ознакою. Іменникова форма у таких сполуках заміщує валентнісні позиції, зумовлені не лексико-граматичним значенням словоформи, а синтаксично.

Іменні присудки можуть позначати тимчасовий або тривалий стан суб'єкта (часто з темпоральною обставиною, що позначає певний термін): *Наступні кілька місяців Дарця перебувала у критичній депресії* (Дереш), перехід суб'єкта в інший стан: *Можже, тому його голос бринів кривдою?* (Жолдак); *Пані Держислава впала в екзальтацію, властиву лише дуже відданим колекціонерам* (Дереш), збереження ним попереднього стану: *Пані Шьвета робила вигляд, що не зауважує голодного хлопця з гуртожитку* (Дереш) тощо.

У реченнях *Зал вибухнув аплодисментами* (Гримич); *Тим часом гемонський дід Підситок зчинив галас на все село* (Вишня); *Дід заходиться кашлем* (Слапчук); *Вона заходиться реготом* (Слапчук) дієслова мають подвійне смислове навантаження: позначають різку зміну стану суб'єкта і означають початок іншого процесу (фазовість). Особливістю цієї групи присудків є те, що вони можуть бути замінені простими дієслівними зі

значеннями високого ступеня вияву реакції, стану: **вибухнути аплодисментами – зааплодувати, зчинити галас – загаласувати, зайтися кашлем, реготом – закашлятися, зареготатися.**

Незважаючи на те, що більшість дослідників у ролі зв'язки визнають лише повнозначні дієслова руху та стану, у складеному іменному присудку можуть вживатися дієслова й інших семантичних груп, зокрема діяльності: *Дідусь працював спочатку лісником, потім – на млині, маслоробці* (Овсян.); *Обидвоє працюємо тренерами в басейні „Динамо” вже років з десять* (Пок.). Характерною рисою таких присудків є те, що вони сприймаються як одне дієслово. По-перше, повнозначне дієслово **працювати** можна замінити особовою формою абстрактного дієслова **бути**: **був лісником**. По-друге, конструкцію **працював лісником** можна замінити на **лісникувати**. Інші ж конструкції, що не мають подібних відповідників, несуть у собі дієслівну сему „працювати за певним фахом, обіймати посаду”. Така особливість конструкцій пов'язана із заповненням лакун у лексичній парадигмі частин мови.

До цієї ж семантичної групи дієслів належать конструкції з дієсловом **служити** у значенні „бути слугою, прислугою; виконувати роботу по найму” [СУМ ІХ : 379]: *Старий Мартович змалку служив наймитом по господарях* (Стеф.) та значенні „працювати, займаючись розумовою працею, а також фізичною працею, пов'язаною не з виробництвом, а з обслуговуванням кого-, чого-небудь” [СУМ ІХ : 379]: *У 1921 році переїхав до Москви, де служив у газетах репортером, потім фейлетонистом* (Овсян.); а також сполучення з дієсловом **робити** у значенні „займатися якою-небудь справою, діяльністю” [СУМ VIII : 582]: *П'ять років тому в нього на Орловщині померла жінка, яка робила пташницею в панській економії* (А.-Д.).

Семантику ставлення до об'єкта передають присудки, зв'язкою у яких виступають дієслова **бити, пороти, роздирати, рвати** тощо: *Видно, ми їх в*

дитинстві мало „**пороли**” **пасками**, дорога моя подружко (Ол.); Багатство відтінків інтонації його промови **вбивало** навіть професіоналів, а профанів **роздирало на шматки** (Дереш).

Мінімальною кількістю прикладів репрезентовано вживання у функції зв'язки дієслів семантичних груп впливу на об'єкт: *Це не слухна нагода **вправляти** такій жінці **мізки*** (Денис.); *Через якийсь рік начальство **ставить** мене **механіком*** (Ол.); набуття суб'єктом або об'єктом певної ознаки: *...При зрості капіталізму вона [експлуатація селянина] **приймає форми гострої, смертельної боротьби*** (Коцюб.); стосунку до об'єкта: *Харитина Филипченкова цей рік за члена сільської Ради **правила*** (Вишня); залежності від об'єкта: *Наприкінці березня він **прийняв присягу** як його повноправний член* (Лис); мислення: ***Не пам'ятає** її у поганому настрої* (Слапчук) тощо. Основною ознакою аналізованих вище конструкцій є те, що у них однаковою мірою виявляється синтаксична обов'язковість для повноцінного вираження семантики і дієслова, і іменника.

Більшість іменних присудків являють собою фразеологізовані сполучення слів – „семантично цілісні і синтаксично неподільні” [5 : 770], що легко трансформуються у прості дієслівні присудки різних семантичних груп: *Одного дня Довбушеве військо **повитягало ноги** від народного гніву* (Вишня) – зі значенням загинуло, померло [ФСУМ : 124]; *Той її за два тижні **до ручки довів*** (Дім.) – зіпсував, знищив; *За тиждень Федотович і на ноги **звівся*** (Дім.) – одужав [ФСУМ : 127]; *Підпара **варив** з челяді **воду*** (Коцюб.) – капризував, знущався [ФСУМ : 21]; *А тут ще й свекруха майже кожен день **підливає масла у вогонь** наших незгод* (Ол.) – розпалювати [ФСУМ : 105]; *А я тридцять три літа й тридцять три зими підряд панові **сала** оцими руками за **шкуру закладав*** (Вишня) – дошкуляв [ФСУМ : 219]; *Гримить високий гонор полонеза, і **лихом б'є** об землю перепляс* (Кост.) – забуває, не зважає; *А якраз на Зелені свята Явдошка і Корнило **стали під вінець*** (Лис) – обвінчалися, одружилися [ФСУМ : 17].

Фразеологізованими є дієслівно-іменні описові вирази, що являють собою своєрідні словникові одиниці, які мають свої специфічні особливості й відрізняються і від своїх простих дієслівних еквівалентів, і від вільних словосполучень: **брати участь, отримати перемогу, надавати допомогу, проводити агітацію, бесіду** тощо. О. П. Мордвилко зауважує, що „семантичний центр таких дієслівних словосполучень (тобто номінація дії, процесу чи стану) звичайно зосереджується не в дієслівному, а в іменному компоненті описового виразу” [183 : 26]. Це можна довести тим, що зміна іменника завжди супроводжуватиметься зміною семантики висловлювання. Пор.: **давати обіцянку – давати раду; вести боротьбу – вести розмову – вести переписку**. Основною характерною ознакою дієслівно-іменних словосполучень є те, що їх не можна замінити простим дієсловом, оскільки це призведе до зміни смислу синтаксеми: *Я помічаю, що на моїх дам він робить враження* (Коцюб.) – *Я помічаю, що моїх дам він вражає; Він виявляв глибокий інтерес до цієї справи* (Кобил.) – *Він цікавився цією справою*. У другому реченні дієслово вказує на вищий ступінь інтенсивності дії або на повне охоплення дією об’єкта, на який її спрямовано; у першому дієслово лише вказує на певне коло можливих дій, визначене семантичними межами іменника. Можна виділити групу словосполучень (**брати участь, займатися музикою (спортом, танцями), грати роль**), які не мають дієслівних еквівалентів. Учені висловлюють сумніви щодо здатності повнозначних слів граматикалізуватися (тобто позначати не дію, а синтаксичне відношення до суб’єкта й оцінку цього відношення мовцем). Проте, виступаючи зв’язкою, більшість повнозначних дієслів зазнають змін семантики.

Отже, незважаючи на те, що питання кваліфікації повнозначного дієслова у складеному іменному присудку є суперечливим, можна зробити висновок: виступаючи у ролі зв’язки, повнозначне дієслово може частково десемантизуватися або набувати переносного значення, про що свідчить

ідіоматичний, а часто і фразеологічний характер іменних присудків. Утрачаючи основну сему (переміщення, пересування, руху, зміни місцеположення тощо), дієслово виражає стан, стосунок до об'єкта, вплив на об'єкт чи залежність від нього, становлячи разом із іменною частиною цілісну семантико-синтаксичну одиницю

2.5. Синтаксична транспозиція іменникових форм у складі присудка

В. М. Мігірін звернув увагу на те, що, виступаючи певним членом речення, частини мови „або скорочують обсяг абстракції, або разом зі скороченням обсягу абстракції набувають додаткового значення, властивого іншій частині мови, або повністю змінюють характер узагальнення” [177 : 133]. Наприклад, у реченні *Діла небагато в Насті: ще тоді вона тільки з дітей виходила* (Вовчок) дієслово групи спрямованого руху **виходити**, вживаючись у ролі зв'язки в іменному присудку, змінює семантику, наближаючись до групи слів на позначення стану. Взаємовплив лексем у складеному присудкові відчутний: дієслово змінює належність до лексико-граматичної групи, а іменна частина з **дітей** виражає не об'єкт, а доповнює дієслівне значення стану. У реченні *Вони [побутові речі] саме почали входити в моду* (Жолдак) те ж дієслово (**почали входити**) разом з іменною частиною **в моду** позначає предикативну ознаку, оскільки вживається з іменником іншої семантики, внаслідок чого відбувається скорочення обсягу абстракції.

Перехід будь-якої частини мови до розряду іншої відбувається лише за умови, якщо цьому не перешкоджає семантика транспонованого слова: у випадку синтаксичної трансформації в ролі іменної частини складеного присудка можуть виступати іменники певної семантики відповідно до класифікаційних груп предикатів: кваліфікації, психічного або фізичного стану тощо. Використання референтно паралельних слів різних граматичних класів в ідентичній корелятивній позиції у реченні, слів, що розрізняються на категорійно-знаковому рівні, супроводжуване нейтралізацією саме цієї

категорійно-знакової інформації. Будь-які транспозиційні відношення виникають передусім за рахунок ідентичності позицій у реченні. Саме ця обставина сприяє нейтралізації, а тому і зближенню різних категорійних значень.

А. Б. Шапіро [265 : 71-85], досліджуючи функції другорядних членів речення, звернув увагу на те, що часто у висловлюваннях словоформи, виконуючи другорядну синтаксичну функцію, можуть набувати додаткових значень, наближаючись або частково перебираючи на себе функції головних членів. У реченні *А я піду ізнов у суєті* (Чубай) за традиційними поглядами словоформу *у суєті* слід кваліфікувати як обставину способу дії. Проте, визначаючи синтаксичні зв'язки у реченні, можна констатувати, що ця форма однаковою мірою характеризує і підмет, і присудок, оскільки оформлює передусім атрибутивні відношення, що наближаються до предикативних: *я піду – яким? – у суєті*. „Властивий їм [словоформам – *О. С.*] елемент предикативності може дуже різко послаблювати їх функцію як другорядного члена речення” [265 : 83]. Отож, до конструкцій, що здатні переходити до сфери вираження предиката, можна віднести сполучення іменників у непрямих відмінках без прийменників або з прийменниками, що служать для опису зовнішнього вигляду особи або предмета, або для вираження інших значень (наприклад особи під час виконання певної дії або перебування у певному стані): *Юний детектив у розпачі й розчаруванні опустил очі* (Дудар).

Будь-яка мовна одиниця (форма) має певний набір значень і сем. При використанні слова у комунікативному процесі реалізованим є тільки одне зі значень. Умовою актуалізації будь-якого конкретного значення є дистрибуція, у яку потрапляє слово-носій цієї семи у мовному потоці. Усі словоформи у висловлюванні перебувають у тісному смисловому зв'язку (відношеннях залежності або координації), тобто є конструктивно зумовленими. В.В. Виноградов звернув увагу на те, що диференціація

значення слівформ „цілком залежить від форм їх сполучуваності з іншими словами” [40 : 25]. Незважаючи на те, що означення, транспоноване у позицію присудка, визнане дослідниками необов’язковим компонентом, варто зауважити, що будь-яке значення, зокрема й атрибутивно-предикативне, є облігаторним з погляду семантико-синтаксичної конструкції. Адже важливим є не просто граматичне складання речення, а передусім його смислова адекватність.

Транспозиція означень у присудки відбувається тоді, коли предикат виражений повнозначним дієсловом семантичної групи руху, переміщення, стану. У науковій літературі немає єдиного погляду на це явище. Деякі лінгвісти другорядні члени у таких реченнях (і навіть у реченнях з нульовою зв’язкою) називають подвійним присудком (О.О. Шахматов), предикативним означенням (В. Г. Адмоні), приприсудковим членом – приприсудком (Л. А. Булаховський), суб’єктно-предикативним і об’єктно-предикативним членом (Б. Ільш, О. І. Смирницький), предикативним атрибутом (М. М. Александров, Л. Д. Чеснокова), особливим другорядним членом речення (А. А. Каминіна, В. М. Нікітін), предикативним детермінантом (М. Миклуш), „doplnék” – О. Ісаченко, Я. Светлик, Р. Мразек, С. Жажа. Проте всі ці терміни об’єднує одне основне: предикативний член речення. Отже, це лише потверджує судження М. Я. Плющ і В. М. Мігіріна про виокремлення синтаксичної транспозиції. У реченні *Сьогодні Романа прийшла у тому ж інститутському платті* (Лис) атрибутивна синтаксема *у тому ж інститутському платті*, характеризуючи зовнішню ознаку суб’єкта (підмета, вираженого іменником **Романа**), переходить у предикат²⁹, а у реченнях – *Я так розумію, ви в нормальних стосунках?* (Кокот.); *Говори, одинокий мій потішителю! Я не в силі* (Кобил.) – словоформи **в нормальних стосунках, не в силі** вказують на внутрішній стан суб’єкта.

---

²⁹ „Якість, обмежена у часі, переходить в іншу семантичну категорію – стан” [59-60].

О. С. Кубрякова і В. О. Гурєєв стосовно вибору лексеми для заповнення синтаксичних позицій висловили таку думку: „синтаксична поведінка слова – це вияв його семантики, це **причина** його появи у певному місці висловлювання, що формується у дискурсі, це **передумова** його використання; синтаксис демонструє **наслідки** того, що перед початком мовлення, в актах її породження, обрана людиною одиниця номінації уже **не** існує в не специфікованому вигляді, вона вже не аморфна, а, навпаки, точно осмислена у категорійно-концептуальному плані. Слово надходить у розпорядження синтаксису категорійно визначеним, тобто з’являючись як позначення **або** предмета, **або** процесу, **або** ознаки, **або** [виділення авторське] орієнтира тощо – тобто володіючи своєю мовною семантикою, що існує до мовлення” [147 : 34-35].

Абстрактні іменники зі значенням стану або його зміни мовець використовує на позначення внутрішнього („фізичного” і „психічного”) стану навіть при повнозначному дієслові: *Міські пожильці скніли в безвихідній нудьзі* (А.-Д.); *Макар Іванович бігав по хаті в сильному роз’ятрєнні* (Коцюб.); *Завканц щойно тільки вийшов із того недорікуватого стану, коли на нього можна було б зовсім не вважати* (А.-Д.); конкретні іменники позначають зовнішній вигляд або внутрішній стан: *А він ходить по цьому світу вовком* (Конон.) тощо. Отож, займаючи вторинну для себе синтаксичну позицію у реченні, іменник семантично, функціонально пристосовується до вираження дієслівної категорії.

Дієслова, що функціонують у іменних присудках у ролі зв’язки³⁰, мають специфічну рису: семантичну багатоаспектність. Більшість повнозначних дієслів у ролі зв’язки одночасно можуть актуалізувати два значення: категорійно-речове й буттєве. Буттєва семантика переважає, якщо дієслівні форми під впливом відповідних контекстуальних умов передають широкі, комунікативно недостатні значення дії або стану. Саме цей чинник є

---

³⁰ Ті групи, що були визначені у §2.4.3.

визначальним для кваліфікації повнозначного дієслова як зв'язки. Актуалізованого буттєвого значення недостатньо для вираження стану, тому до складу присудка це дієслово буде входити як зв'язка, виражаючи граматичні значення й, частково, семантичне, а основна думка виражена в іменній формі. Наприклад, у реченні *Санига тоді ходив з бородою* (Дудар) дієслово **ходив** позначає не дію, здійснювану суб'єктом, а, у поєднанні з іменниковою формою, – зовнішній вигляд суб'єкта, при цьому дієслівна лексема має загальне буттєве значення.

І. Р. Вихованець звертає увагу на те, що при переході однієї частини мови в іншу відбувається „підрівнювання” форми, хоча зовнішньо ця остання не змінюється [51 : 692]. У синтаксичному плані таке „підрівнювання” також спостерігається. Це стосується змін валентності іменника, що виступає у ролі предиката. Наприклад, у реченні – *Я вже п'ять літ із братом у процесі за хату та й більше вже правдуватися не хочу* (Март.) виділена форма місцевого відмінка навіть без дієслівної зв'язки приєднує темпоральну обставину **п'ять літ**; у реченні *І вона [„керівна сила”] в парламенті ще у переважній більшості* (Дудар) предикативна частина **у переважній більшості** потребує локативного поширювача **в парламенті**.

Конструкції з присудком, вираженим повнозначним дієсловом у ролі зв'язки й іменною частиною-формою непрямого відмінка, варіюють залежно від семантики субстантива-предиката. У реченні *Хіба він не ходив у делегації від з'їзду до київського коменданта Оберучева вимагати не чинити перешкод українізації військових частин* (А.-Д.) присудок **не ходив у делегації від з'їзду** приєднує дві обставини: локативну та цільову (бо іменна частина без названих обставин не була б можлива, оскільки семантика дієслова не передбачає мети).

Трапляються випадки, коли власне іменна частина потребує додаткового поширення: *Але Павлик не в силі збагнути тієї думки* (Конц.), проте частіше атрибути, наявні у складі іменної частини присудка, не просто

зумовлені валентністю означуваного іменника (атрибут – необов’язковий член речення) – вони становлять невід’ємну частину значення предикативної ознаки. Пор., наприклад, речення *Другого дня Аркадій Петрович прокинувся в поганім настрої* (Коцюб.) – *Другого дня Аркадій Петрович прокинувся в настрої*; *До обіду вона з’явилася в наймоднішому одязі* (Дудар) – *До обіду вона з’явилася в одязі*. Отже, оскільки присудок позначає єдину цілісну предикативну ознаку, то прикметник (або форма непрямого відмінка субстантива, інфінітив) у іменній частині становить необхідний інформативний елемент, зумовлений комунікативними потребами висловлювання. Для означення присудкова роль є звичною³¹, хоча дослідники (О. О. Шахматов, В. М. Мігірін) наголошують на тому, що означення позначає позачасову ознаку, а присудок – обмежену певними часовими рамками. Однак у синтаксичну позицію присудка можуть транспонуватися означення, які, займаючи постпозицію відносно підмета, набувають ознак предиката у певних часових координатах: *Нам не треба сварки, ми в злагоді* (Март.); *І тепер воно [яблуко] в ціні* (Газ.). Щодо ролі потенційного дієслова у таких реченнях, то переконливою є думка Г. О. Золотової. Дослідниця доводить, що у таких реченнях дієслівний компонент можливий, проте необов’язковий. „Предикативне поєднання двох іменних форм без дієслова достатньо для утворення предикативного мінімуму... Поєднання першої іменної форми з дієсловами недостатні...: вони не містять повідомлення про предикувальну (предицируемую) ознаку” [101 : 192]. Наприклад, у реченнях *Він [народ] іще в полоні своїх ілюзій* (Газ.); *Раз роблять ставку – значить, я у виграшній позиції* (Дудар); *Все в найкращих традиціях* (Соколян) у функції зв’язки можливими є дієслова **перебувати** (1, 2 приклади) і **зробити** (3). Проте чітко простежується їхня граматикалізація – їх можна замінити абстрактним дієсловом **бути**. Отже, у цьому випадкові доцільно говорити про абсолютну синтаксичну

---

³¹ Дослідження історії мови доводять, що для прикметників постпозиція означала не лише атрибутивну, а передусім предикативну функцію; це ж явище властиве й сучасній мові.

транспозицію іменної форми у позицію присудка. Менш уживані присудки зі зв'язкою, вираженою повнозначним дієсловом (наприклад: *Скажи, аби зараз прийшли, бо я злодія маю в руках* (Стеф.), але воно зазнає граматикалізації.

На особливу увагу заслуговують конструкції, утворені за моделлю *Решта жінок ішла з відкритими обличчями* [без паранджі] (А.-Д.). Традиційно словоформа з **відкритими обличчями** визначалася як обставина способу дії. Проте зважаючи на функцію обставини, більш переконливим є твердження про те, що це частина іменного присудка, оскільки вона характеризує передусім не дію суб'єкта, а сам суб'єкт, вступаючи з ним у подвійний зв'язок: $N_1 \leftarrow \text{прер} N_5 \rightarrow V_{\text{fin}}$ – **решта жінок ішла** – якими? – з **відкритими обличчями**. Ті ж зауваження стосуються речень *Хоч і чудно було старій, що узбечки ходили в самих сорочках, без спідниць* (А.-Д.); *Ось стоїть цей Радченко на куцях ногах* (А.-Д.); *І ми... вже ходимо без штанів* (Дудар). Виділені словоформи іменників є додатковою атрибутивно-предикативною ознакою суб'єкта, названого у підметі. Представники Празької школи³² визначають аналізовані іменникові форми як члени речення з подвійним зв'язком. Такі сполуки кваліфіковано як іменні присудки, проте зауважено, що іменна частина в предикатах виражає ознаку суб'єкта (об'єкта), що позначає його тимчасову минущу властивість, положення у просторі і виявляється одночасно з дією, вираженою предикатом [198 : 69].

Іноді у синтаксичну роль присудка можуть транспонуватися й непрямі додатки: - *Особенно харашо, що він по кооперації!* (А.-Д.); *Мені здається, суть не в “міліціонері”, а в чомусь іншому* (А.-Д.); *Це [ліки] – для підприємства* (Княжич); *Хабаренко розквітнув у посмішці* (Дудар). Проте навіть у таких випадках можна констатувати, що вони мають атрибутивний відтінок.

Питання про транспозицію обставин у позицію присудка вчені трактують неоднозначно. У конструкціях *Він вдома*, *Утома – від розмов*,

---

³² У російському та українському мовознавстві їхні погляди поділяють Л.Д.Чеснокова, С.Г.Чорнобривець та ін.

Стежина – поміж кущами автори Академічної російської граматики виділені форми розглядають як частину іменного присудка [196 : 300-305], хоча згідно з традиційними поглядами у першому й третьому реченнях можна виділити обставину місця (де? – **вдома**), у другому – причину (з якої причини? чому? – **від розмов**). Н. Ю. Шведова вважає, що предикативна ознака завжди поєднує у собі два значення: предикативне й суб'єктне, або об'єктне, або означальне, або обставинне [214 : 300-303]. Оскільки через відсутність дієслова обставини є „не просто необхідними, але й основними частинами висловлювання, то цей компонент можна розглядати як основну частину присудка, який за своєю цілісністю може бути позначений як „розширений присудок” [2 : 34 прим.]. Іншу думку було висловлено у дослідженні Т. Д. Порецьких [206 : 9], яка визначила у подібних конструкціях нульову форму присудка. Дієслова руху, мовлення, інтенсивної фізичної дії тощо можуть бути опущені, на еліпсис їх вказує наявна у реченні обставинна форма: *Я – на вокзал*. У цьому випадку обставина реалізує валентні властивості відсутнього дієслова. Останнє твердження лягло в основу цього дисертаційного дослідження.

На особливу увагу заслуговують конструкції, у яких іменний присудок представлено формулою $\emptyset (V_{fin}) + prep (в) N_6$. У ролі основної частини у них виступає абстрактний іменник зі значенням стану (**настрій, гумор** (у значенні **настрій**), **розпач, розпука, гарячка** тощо): *В той час був саме в розквіті неч* (А.-Д.); *Ти й сам вранці спиш як байбак, якщо в іншому гуморі* (Конон.). Дослідники схиляються до думки, що дієслівний присудок „програє” порівняно з іменним у здатності передавати різноманітні відтінки у значенні стану, у засобах вираження тощо. Саме тому для позначення стану стандартизованими, елементарними, базисними, ядерною структурою є різні предикативи: **сумно, шкода, боляче** тощо. Проте й вони не можуть охопити усе багатство значень психологічного стану людини. Часто аналізоване значення може бути передане формою місцевого відмінка з прийменником **в**

(у): *Нічого подібного!* – рішуче заперечив професор, який був сьогодні в ударі (А.-Д.); *Я в захопленні* (Пеунов); *Ваші діти вже в безпеці!* (Валетов). Такі присудки набули постійної відтворюваності у мові. Відсутність зв'язки маркує те, що основне предикативне значення перебирає на себе іменникова форма. Вище було зазначено, що деякі дослідники називають присудки, виражені формою місцевого відмінка з прийменником **в**, спеціалізованими, первинними засобами вираження стану [272-273]. Подібно до простих дієслівних присудків або предикативів стану, аналізовані іменні присудки здатні приєднувати обставинні другорядні члени речення, зокрема темпоральні й каузальні, рідше локативні, що містять вказівку на тривалість стану або на причину його зміни: *Навіть через багато років мати Ракші була від Генерала у захваті* (Ульян.); *Фактично вона була весь період свого панування у стані війни з українським народом* (ЛЮ); *Там, на майдані, танець саме у розпалі* (Коцюб.).

Конструкції з абстрактними і конкретними іменниками у ролі основної частини дещо відмінні. Якщо присудок виражений конкретним іменником, то він виражає атрибутивно-предикативні або об'єктно-предикативні відношення, якщо абстрактним, то виражає стан. Пор.: *Були вони [заробітчани] всі в лаптях і серм'ягах* (А.-Д.); *Євген був у студентській уніформі* (А.-Д.); – *Чесно скажу, я не в захваті...* (Соколян); *Іван Євграфович був у такому доброму настрої, що не спитав сина, куди й для чого той витратив із даних йому грошей аж три карбованці* (А.-Д.). Отже, подібні присудки можна вважати спеціалізованими формами вираження значення стану разом з дієсловами стану і предикативами.

Складніші семантичні зв'язки можна простежити у присудках, побудованих за тією ж формулою, у яких, проте, у ролі зв'язки виступає повнозначне дієслово: *Писали Ви цей твір не при повному здоров'ї* (Дудар). У такому випадкові можна говорити про ускладнену предикативну ознаку, що позначає одночасно дію і стан суб'єкта. Звичайно, іменникову форму у

більшості випадків можна трансформувати у відповідний дієприкметник або побудувати складнопідрядне речення. Проте такі перетворення спричинять часткове або й повне руйнування семантики висловлювання. Наприклад, у реченні *А малий роззявив рота й заціпенів у захваті* (А.-Д.) заміна словоформи **у захваті** на синонімічний дієприкметник **захоплений** призведе до руйнації логічної побудови судження, оскільки вираз **роззявити рота** стосується передусім стану здивування, а **заціпеніти** можна від страху або від захвату, тобто дія відбувається при зміні стану суб'єкта (пор. *Миша Чернишов застиг у неприродній позі* (А.-Д.) – синонімічні дієслова **застигнути** і **заціпеніти**). Про зв'язок прийменниково-іменникової форми саме з дієслівною формою **заціпенів** свідчить ще й той факт, що при перетворенні зазначеного речення на складнопідрядне: *А малий роззявив рота і заціпенів, коли захопився* – семантика підрядної частини розкладається на кілька сем (причини, умови, часу), втрачаючи основний логічний акцент. Отже, у проаналізованому реченні йдеться про дві предикативні ознаки: позначення зовнішнього стану, супроводжуваного внутрішніми змінами, і власне ці внутрішні зміни.

У реченні *Тихович бігає по хаті в нервовому роздратуванні* (Коцюб.) словоформа **в нервовому роздратуванні** синонімічна дієприкметникові **роздратований**. Проте вживання атрибутивного поширювача суб'єкта не зовсім відповідатиме інформативності висловлювання, оскільки винесення прийменниково-відмінкової форми до складу присудка не лише позначає стан суб'єкта. Ця форма контамінує значення стану з частковим каузальним значенням, тобто значення стану супроводжуване причинним: *бігає* яким? і з якої причини? Постпозиція словоформи **prep (в) N₆** лише підкреслює більш тісний семантичний зв'язок з дієслівною частиною складеного присудка.

При заміні у реченні *Іван Євграфович у тяжкому роздумі заходив по кімнаті* (А.-Д.) іменної частини **у тяжкому роздумі** дієприслівником

роздумуючи відбувається семантична переорієнтація – значення стану нівелюється, основною стає вказівка на спосіб дії.

На можливу семантичну неспіввідносність простих дієслів й іменних присудків вказує М. М. Прокопович [208 : 47], оскільки, наприклад, предикати **прошу вибачення** й **вибачте** не можна вжити паралельно. Перший предикат позначає прохання суб'єкта, другий – спрямований на виконання дії адресатом. При транспонуванні синонімічних мовних одиниць на синтаксичному рівні можлива й додаткова трансформаційна зміна: актив – пасив. Тобто у реченнях з простим дієслівним присудком суб'єкт є ініціатором, він діє, а у реченнях зі складеним іменним присудком – суб'єкт є пасивним, він зазнає впливу з боку іншого члена пропозиції: пор. **тиснути** – **знаходитися під тиском; розжалобити** – **викликати жалість**.

Проте у більшості випадків зміни лексичного складу речення можуть бути неможливими. В одних випадках тому, що прийменниково-іменникові форми не мають простих дієприкметникових відповідників: *Поважно прикриває [чоловік] очі повіками, збирає шкіру на лобі в гармошку, слухає* (Загреб.); в інших тому, що іменні словоформи утворюють з дієслівною зв'язкою єдине семантичне ціле, позначаючи складне поняття: *Весь лівий блок стоїть на комуністичних позиціях* (Дудар).

Це ж стосується речень з нульовою зв'язкою: – *Ну, медицина зараз на рівні!* (Дудар); *А все життя – як на манежі* (Дудар). Трапляються випадки, коли іменна частина легко замінюється предикативним дієприкметником: *Пан писар був у клопоті* (Коцюб.) – *Пан писар був заклопотаний*. Проте форма місцевого відмінка залишається найбільш поширеною для позначення стану. Пор.: *На той час мої односельці були молодшими і при добрій пам'яті* (Газ.).

Отже, на основі здійсненого аналізу можна зробити такі висновки. Одним з найпоширеніших різновидів транспонування в українській мові є перехід відмінкових форм іменника у позицію присудка. Для деяких типів

присудка – з повнозначними дієсловами і формами непрямих відмінків з прийменниками – транспозиція пов’язана передусім з атрибутивними відношеннями. Предикати, виражені нульовою зв’язкою (або особовими формами дієслова **бути**) й формою місцевого відмінка абстрактних іменників, зазнаючи регулярного транспонування у позицію присудка, становлять спеціалізовані форми вираження стану.

2.6. Морфологічні засоби вербалізації іменної частини складеного присудка

Основною ознакою іменного присудка є ширший морфологічний вияв присудка. У складі присудка можуть виступати різні відмінкові форми іменника (крім кличного) з прийменником чи без. Саме іменник є репрезентантом основного лексичного значення присудка, оскільки дієслово, як уже було зазначено, втрачає свої основні семи. На відміну від присудка, в якому іменною частиною виступає прикметник або дієприкметник, що зближується з дієслівним, присудки, виражені іменником, позначають переважно статичну ознаку суб’єкта або об’єкта, додаткову його характеристику. Пор.: *Плач ставав дужчий та дужчий* (Виннич.) – *Несподіваний вихідний день – для кожного роботяги радість, а для нас, засланих, і поготів* (А.-Д.). У першому реченні присудок можна замінити простим дієслівним **дужчав**, у другому присудок виражає додаткову характеристику стану суб’єкта, а не дію, процес чи стан.

П. О. Лекант зазначає, що „різні значення іменної частини оформлюють загальне синтаксичне значення пасивної ознаки”, а предикативного характеру іменникові надає саме зв’язка [163 : 107]. Проте частково іменні присудки можуть бути подібними до дієслівних за умови, коли іменники, що становлять основну частину, дієслівного походження; а підмет виражений інфінітивом і в ролі зв’язки виступає повнозначне дієслово семантичної групи діяльності, впливу на об’єкт, відношення до об’єкта тощо.

Виступаючи у невласне-відмінковій (предикативній) функції, іменна словоформа є неприслівною, тобто функціонально незалежною від іншої іменної словоформи, відмежовуючись від відмінкового (власне-іменникового) функціонування морфологічних форм [45 : 14]. Утрачаючи зв'язок з відмінковою парадигмою, іменник частково або повністю втрачає предметне значення і стає виразником ознаки, приписуваної предмету. Така семантична переорієнтація сприяє тому, що іменник „прагне зайняти положення предиката, оскільки категорія ознаки тісно пов'язана з предикативністю” [80 : 10].

За структурними особливостями іменна частина може бути виражена одним словом: *Зо всіх відомих мені досі літературний жіночих постатей єдина Шевченкова Катерина становила виняток* (А.-Д.); *Але “Кобзар” був для нього все* (А.-Д.) і словосполученням: *Але сама п'єса і цей їхній малоросійський діалект – страх який примітив!* (А.-Д.).

Предикативну ознаку виражають відмінкові форми іменників з абстрактним значенням. Абстрактні значення відмінків дещо лексико-семантично обмежені. Однак, функціонуючи у певних комунікативних ситуаціях, словоформи можуть мати різні значення незалежно від їх абстрактного чи конкретного значення. Предикативна ознака завжди пов'язана з уже наявним у відмінковій формі об'єктним, атрибутивним, суб'єктним значенням. Конструкції типу *Лимон – до чаю, Хата – при дорозі* можливі вже тому, що є відповідні прислівні сполучення: *лимон до чаю, хата при дорозі*. Отже, значення предикативної ознаки контамінується зі значеннями власне відмінковими.

Відмінкові форми з прийменником чи без нього рівноправно функціонують у ролі іменної частини складеного присудка і формують семантичні компоненти речення. Прийменникові словоформи поділяються на дві групи: з первісними та з похідними прийменниками. Першій групі властива багатозначність, що встановлюється поза конкретним значенням

прийменника. Друга група виступає обмежено з функцією предикативної ознаки, значення відмінків сформовані за участю прийменника.

Незважаючи на те, що іменному складеному присудку присвячено багато наукових розвідок, але досі немає єдиного погляду на структурні зв'язки підмета і присудка та між присудковими частинами. Деякі вчені стверджують, що проміжною ланкою між підметом і іменною частиною є зв'язка, яка координується з підметом, водночас приєднуючи до себе іменну частину. Акцентують, зокрема, на тому, що неспеціалізовані зв'язки мають особливість формально й семантично вимагати форми іменного компонента. Тому останній кваліфікують як призв'язковий елемент [169 : 15-16].

Інші вчені заперечують цю думку і вважають, що і зв'язка, й іменна частина присудка однаковою мірою координуються з підметом, оскільки іменна частина, характеризуючи суб'єкт, вступає у семантичні зв'язки з підметом, а не лише з дієслівною зв'язкою. Одна зв'язка у різних дистрибутивних позиціях може виражати різне зв'язкове типове значення: наприклад, тотожності й спорідненості. Це твердження є більш переконливим.

Традиційно обґрунтовувалася думка щодо узгодження форм підмета й обох частин присудка. Узгодження вважалося повним, якщо всі умови і можливості для цього вичерпано: узгодження з підметом у особі, числі або числі і роді, або тільки у числі й відмінкові, і неповним, коли не всі морфологічні форми використано, зокрема, вживання форм орудного предикативного у ролі другого іменного. Пор. наприклад: *Обличчя стало суворим* і *Обличчя стало суворе*.

Однак це положення не викликало заперечень за умови вживання у ролі іменної частини, вираженої прикметником, що переважно виступає у формі називного відмінка: *Ночі були довгі*. Але складно говорити про узгодження у реченнях на зразок: *Це – наша мета; Він – батько; Першою особою на селі був крамар, Те, що ти чуєш, – лише якась десята частина*

глобального масиву правди (Калитко) та ін., в яких відмінкова форма іменника не може бути узгодженою з підметом, оскільки граматичні категорії роду, числа, відмінка для іменника є категорійними, і він (його форма) не набуває їх у зв'язку з іншою іменною формою. Ще більше заперечень щодо узгодження викликали присудки, виражені неспеціалізованими формами типу *Я не в настрої; Дівчина доброї вдачі* тощо. На думку О. В. Філіпова, останній тип зв'язку є приляганням, оскільки жодна з форм (ні іменна частина, ні зв'язка) аналізованих утворень не узгоджена з підметом. А у реченнях на зразок *Вона була в домашньому платті* між підметом і присудком встановлено зв'язок керування [249 : 11].

Було висунуто гіпотезу про наявність між підметом і присудком подвійного зв'язку: присудок вимагає від підмета форми називного відмінка (реалізація зв'язку керування), а підмет від присудка – форми числа й особи/роду (узгодження). Звичайно, найпростіше це довести на прикладі речень з присудком, вираженим формою називного відмінка з нульовою зв'язкою: *Лікарська робота, як висловився колись у медінституті один професор, – не ремісництво, а мистецтво, творчість, поклик* (А.-Д.). У таких випадках зв'язка є надлишковою, тобто перевантажує реченнєву структуру. Проте нульова зв'язка часто трапляється і в реченнях із присудком, вираженим будь-якою формою непрямого відмінка з прийменником чи без нього (родового, місцевого, орудного відмінків): – *Семен Іванович – без рушниці, бо прийшов він сюди не полювати* (А.-Д.); – *Ні, я при телефоні* (А.-Д.); *Зараз вона в розпуці* (А.-Д.). Теоретично у наведених прикладах можна вжити зв'язку, навіть виражену повнозначним дієсловом (пор.: – *Ні, я сиджу при телефоні*), проте й без неї чітко простежується граматичний зв'язок між головними членами речення.

Г. О. Золотова висловила думку, що „зв'язування – вторинна справа зв'язки, супутня, оскільки вона не всюди обов'язкова. Головна її роль – виразити предикативне значення часу, способу й особи, якщо предикат

недієслівний” [103 : 173]. Напівповнозначні дієслова лише додають до предикативних категорій фазове, компенсаторне або модальне значення: *Іван лишивсь ні парубком, ні жонатим* (Коцюб.); *Рештки будівлі лишилися такою собі примарою історії* (Кокот.).

Форми непрямих відмінків первісно позначали атрибутивні відношення, що у постпозиції відносно означуваного підмета виступали присудком. З часом ці форми разом зі зв’язкою – повнозначним дієсловом – виражають й предикативне значення стану або характеристичної: *Вона що, не ходить у Ваших друзях, що „Літературна Україна” її постійно замовчує?* (Газ.); *До обіду вона з’явилася в наймоднішому одязі* (Дудар). У наведених реченнях можна опустити зв’язку, проте у такому випадкові втрачається частина активної предикативної ознаки. Складений присудок з повнозначним дієсловом має подвійне значення: виражає дію, здійснювану суб’єктом, і ознаку (переважно психічний або фізичний стан або додаткову характеристику) суб’єкта, сприйняту у певних часових координатах. Тому є усі підстави стверджувати, що основна частина присудка пов’язується предикативним зв’язком не з дієслівною зв’язкою, а з підметом.

2.6.1. Спеціалізовані форми вербалізації іменного присудка

Незважаючи на те, що виступати іменною частиною складеного присудка можуть словоформи п’яти відмінків, проте спеціалізованими, тобто такими, що зумовлені не лексичними і граматичними властивостями і специфікою зв’язки, а виконуваною предикативною функцією, є форми називного, орудного відмінків і знахідного з прийменником *за*³³. Вони є універсальними формами іменної частини. Саме ці три форми виражають специфічні граматичні відношення, які не можливі у жодних сполученнях слів, крім конструкції складеного іменного присудка. Синтаксична функція іменної частини присудка є для названих словоформ центральною.

---

³³ А. П. Загнітко до спеціалізованих форм відносить також форму знахідного безприйменникового та родового ознаки, транспонованого із атрибутивної функції у предикативну [98 : 75], однак у дисертації за основу взято традиційну класифікацію.

2.6.1.1. Форма називного відмінка в ролі іменної частини складеного присудка

Форму називного у предикативній функції називають другим називним, що сигналізує про його особливу синтаксичну роль. І. Р. Вихованець зауважує, що „називний у складі предикативної форми відрізняється від називного в інших семантико-синтаксичних функціях”, оскільки дієслівна зв'язка переводить іменник у дієслівну позицію [49 : 93]. Проте форма називного у будь-якій синтаксичній функції є центральною.

Позицію іменної частини складеного присудка можуть займати форми називного відмінка іменників, які позначають конкретні предмети, що є референтними. Форма називного у таких реченнях маркує тотожність/нетотожність суб'єкта й предиката або сигналізують, що обидва іменні компоненти відносяться до одного об'єкта: *А оця заліззячка – знаменита виделка еретиків* (Калитко); *Оба були його рідні-ріднесенькі діти...* (Кобил.). У таких реченнях суб'єкт і предикат ідентичні: *Але насправді Поля – не розбещена, просто недолюблена батьками дитина...* (Багряна).

Крім значень тотожності форми називного можуть вказувати на ознаку суб'єкта, на відношення між двома об'єктами тощо: *Бранко – добрий фотограф* (Калитко); *Він – колишній директор великого підприємства, а тепер – президент якоїсь Асоціації Благодійної Реанімації Доздихуючого Соціуму* (Калитко). В аналізованих реченнях характеристика суб'єкта у широкому розумінні узагальнено.

У реченнях на зразок *Марина – моя подруга* (Багряна) предикат є реляційним, тобто він вказує на відношення певного об'єкта до іншого об'єкта. Присудок обов'язково матиме у своєму складі іменниковий, прикметниковий або займенниковий атрибут, що встановлюватиме ці відношення. Неможливим є вживання кваліфікативних атрибутів **старий**, **товстий**, **високий** тощо. Н. Д. Арутюнова зазначає, що у цьому типі предикатів, подібно до інших типів, реляційне ім'я семантично спрощене,

тобто вказуватиме лише на відношення, а не на стать: *Вона – мій друг* [17 : 12].

Предикати характеристики, виражені формою називного, позначають один аспект, що є актуальним на момент висловлювання (пор. зі значенням тотожності). Іменники у таких конструкціях мають постійне, органічно властиве суб'єктові значення: кольору, розміру, запаху, форми, властивості, професії, моральної або психічної оцінки: *Ось і Іцхак Шварцер – гончар у десятому чи двадцятому поколінні* (Пеунов); *Сором признатися-таки перед усіма, що ось його син злодій* (Кобил.). Іменна частина може бути виражена й відмінковою формою, ускладненою якісним прикметником або іменником, що уточнює або поглиблює характеристику: *Вчора був я король королів* (Кост.); *Все-таки ці глухонімі – страшенні інтуїти* (Калитко).

До характеристик належать і присудки, виражені формою абстрактного іменника: *Можливо, плач – нормальний стан для людини?* (Овсян.); *Його ввічливість – захисний щит, яким він прикриває свою поразку* (Слапчук). Деякі моделі речень з абстрактними іменниками у ролі частини присудка можуть змінитися: в умовах іншого контексту суб'єкт і предикат можуть „помінятися місцями”, речення при цьому набувають значення розкриття його (абстрактного іменника) узагальнювального значення, певної конкретної категорії: *Килимок і капелюшок — то був наш тореадорський реманент* (Нест.) – *Тореадорський реманент — то були наші килимок і капелюшок*.

Для вираження пасивної ознаки нормативною є форма називного, вживана переважно з нульовою зв'язкою: *Тут я зрозуміла, що релігія – основа держави...* (Пок.); *Ми були з ним майже однолітки, а те, що він стрілець ВОХРи, тоді як я в'язень, не бентежило Порфирія Івановича* (А.-Д.). Часто до складу присудка з називним відмінком входять вказівні або порівняльні частки, що допомагають акцентувати на ознаці, вираженій у присудку: *Баба Дмитриха – то була вогонь, не жінка* (Стеф.); *Просвітити*

невіру – це теж добре діло (А.-Д.); *Сізо – це не якась французьке чи італійське слово, ...це скорочена назва спеціального ізолятора* (А.-Д.).

Присудок, виражений формою називного, часто поширюється атрибутом: прикметником, формами іменників у непрямих відмінках тощо: *Це був Кобра власною персоною* (Дереш); *Щоправда, той викладач літератури був дуже розумна й вельми симпатична людина* (А.-Д.).

Специфічними є речення, у яких присудкова форма лексично дублює підметову: *Але життя є життя* (Пок.); *Молодь – це молодь* (Пок.). Сміслові навантаження у таких випадках несе основна лексема, повторення якої лише підкреслює її важливість. Л.Д. Чеснокова, звертаючи увагу на висловлювання, у яких лексична форма іменної частини присудка дублює форму підмета, говорить, що у таких випадках факультативна сполучуваність перейшла у сполучуваність обов'язкову під впливом виконуваної синтаксичної функції [259 : 15]. Обов'язковим елементом у подібних структурах є атрибут, що несе основне смислове навантаження: *Мій дім – твій дім* тощо. У ролі іменної частини у таких присудках вживається лексема на позначення належності особи до статі, істоти до певного виду, роду: **жінка, дівчина, пташка, істота, тварина, річ** тощо, що мають ослаблене лексичне значення, оскільки семантично вони наближені до підмета: *Орел – хижий птах*, тому атрибут виконує роль елемента, що несе в собі основне рематичне повідомлення. А тому реалізовано й пасивну валентність, що зумовлена лексико-граматичним значенням опорного слова. У реченні *Орел – хижий птах* не можна вживати прикметники **лютий, білий, нічний**, оскільки вони суперечили б нормам лексичної сполучуваності. У випадку поєднання іменної форми з прикметником сполучуваність можна кваліфікувати як первинну, тобто таку, що для цієї частини мови – прикметника – є регулярною й не зумовленою синтаксично. О. П. Калечиц у складеному іменному присудку, побудованому за схемою „іменник-родове поняття + прикметник”, іменникову форму вважає

зв'язкою³⁴. Дослідниця зауважує, що зв'язок у цьому випадкові буде стільки, скільки родових понять існує у мові [120 : 98]: „Співуча родина” - **об'єднання любительське** (Газ.). Через відсутність означального поширювача особливе значення має власне предикат: **Війна – це війна**. „Чиста” форма присудка виділяє важливість думки, висловленої предикатом. Отже, у формах іменного присудка, вираженого формою називного, реалізовано активну валентність (обов'язкову сполучуваність слова, що керує) іменної словоформи.

У позиції підмета в аналізованих конструкціях може виступати форма називного відмінка іменника: *Мій тато в моєї баби Зіни Федотівни – приймак* (Слапчук); особового, вказівного або означального займенника: *Ми в своїй „Королеві Марго” – справжні гурмани!* (Гримич); *Все, що між ними, – тільки примара* (Вітер); інфінітива: *З таким приятелювати – одне задоволення* (Дереш); *Знайти воду у пустелі – диво, дароване не кожному* (Вітер); прикметника: *Єдине, що хвилювало, – обмежений гардероб* (Дідк.); ...*Оскільки свято вірить у те, що головне в житті – Україна...* (Гримич); рідше – прислівника: *Півроку – це термін* (Денис.).

Однією з особливих ознак іменних присудків, виражених формою називного, є те, що тільки вони можуть містити додаткову порівняльну характеристику суб'єкта: *Знаю, що пальці у рукавичках – як пелюстки троянди* (Коцюб.); *Словом, хлопець – ніби дзвін* (Павл.). Переважно присудок позначає ознаку на основі метонімічних відношень, а саме на основі подібності суб'єкта з предикативною ознакою.

2.6.1.2. Форма орудного відмінка в ролі іменної частини складеного присудка

У сучасній українській мові орудний відмінок стає все більш уживаним: замінюючи називний предикативний, він позначає ознаку, притаманну суб'єктові протягом певного часу, а не постійну, на відміну від

³⁴ У цьому мовознавець дотримується поглядів О. О. Шахматова.

називного. В останніх працях з російського мовознавства, присвячених питанню розрізнення форм називного й орудного предикативних, було вказано, що на сучасному етапі форма орудного витісняє форму називного не через хронологічні рамки окреслення предикативної ознаки, оскільки вона функціонує у й реченнях на позначення таких постійних ознак, як спорідненості: *Він був сином відомого композитора*; постійної фізичної вади: *Він був калікою з дитинства*; національності: *Він був українцем*. Форма називного має здатність виділяти предикативну ознаку суб'єкта-істоти, наближаючись до дефініції. Орудний предикативний переважає у реченнях із суб'єктом-неістотою [65 : 19-22]. Ще раніше Р. Мразек пояснив розвиток уживання орудного відмінка потребою комунікації й прагненням до чіткості висловлювання [287 : 211]. Форма орудного виступає у реченнях із напівповнозначними зв'язками, називного – тільки з абстрактною. Ця тенденція спостерігається і в українській мові.

Найбільш уживаною у ролі іменної частини складеного присудка є форма орудного зі зв'язкою **бути** у формах минулого та майбутнього часу: *На волі він був завмагом великої універсальної крамниці* (А.-Д.); *І якщо був батько твій майстровим, храми будував, то чий образ залишив він у віках?* (Овсян.); *Шеф розповідав про те, що графиня була в свій час відомою феміністкою* (Гримич).

Іменна частина у формі орудного може позначати певну ознаку суб'єкта. Примітно, що у таких реченнях присудок може поширюватися членом речення з темпоральним значенням минулих подій, характеристик: *Через двадцять років Прокіп-Генрик буде сорокарічним красенем* (Лис), тимчасове перебування в стані: *Поважним старцем був твій батько в ті роки, учителем* (Овсян.) тощо.

Форма орудного рідше вживається у реченнях зі значенням теперішнього часу з нульовою зв'язкою: *Десятий рік я старшим корівником* (Вишня); *Хіба що обманута мрія Щоночі – зорею вгорі...* (Кост.); *Ніс –*

горбинкою (Пеунов). У таких конструкціях іменна форма перебирає на себе акцент, тобто важливим стає семантика предиката, а не його граматична форма. Більшість названих присудків містять порівняльну характеристику: *Кімнати – правильними квадратами, світлі й просторі* (А.-Д.).

Перехід з одного стану в інший позначають присудки, зв'язкою в яких виступає дієслівна зв'язка **стати**, багатократний перехід позначає дієслово-зв'язка **ставати**: *Так моя земля стала займаничною для наїздів, а народ на ній – лиш гречкосіями, броварниками, погоничами, пастухами, кашоварами, лугарями, комишниками, збігами, безіменний і безправний...* (Загреб.); *Адже його, чеха-комуніста, що тепер став членом Комуністичної партії Радянського Союзу, ніхто не заарештовує* (А.-Д.).

Конструкції „**працювати** + N₅” можна кваліфікувати як еквіваленти конструкцій „**бути** + N₅” або як еквіваленти простих дієслівних присудків на позначення виконання роботи за певним фахом, наприклад **шоферувати, вчителювати**: *...Я, колишня науковця, яка могла й провести екскурсію, хоча працювала зараз доглядачкою – почала непокоїтися* (Жолдак) – була доглядачкою; *Адже ваша мама теж працювала лікаркою* (А.-Д.) – була лікарем, лікарювала; *...Колись вона працювала у колгоспі завскладом, прокралася* (Ульян.) – була завскладом. До цієї ж семантичної групи належать присудки з дієсловами у ролі зв'язок **числитися, служити** з іменником у формі орудного на позначення фаху, військового звання тощо: *Та й чи числився він солдатом Червоної армії за три чи чотири дні служби в її рядах?* (Ол.); *Старий Мартович змалку служив наймитом по господарях* (Стеф.).

Безприйменникова форма орудного може поєднуватися з такими напівповнозначними дієсловами: **здаватися (видаватися)**: *Ви мені здається дуже цікавою особистістю для дослідження* (Тарасов); *Те, що вчора вабило, сьогодні видається абсолютним несмаком* (Гримич); **вважати**: *Ти не вважаєш мене геніальною співачкою?..* (Тарасов); **зватися (прозиватися)**:

Саме через це вони й зветься **указниками** (А.-Д.); **робитися / зробитися** (у значенні **перетворюватися**): – *Щоб я на старості **посміховиськом** зробилася* (Слапчук); **лишатися / лишитися, зоставатися**: *Ти ж не **лишишся** зі мною **охоронцем** до кінця життя?* (Кокот.); *Опікуйтесь нею так, щоб вона не відчувала, що **осталася сиротою*** (Кобил.). Ці конструкції позначають стан, назву, додаткову характеристику.

Повнозначні дієслова виступають у ролі зв'язки з формою орудного безприменникового лише за умови їхньої часткової або повної метафоризації, тому більшість присудків становлять дієслівні фразеологізми або сполуки, що перебувають на шляху до остаточної фразеологізації: *Усе те вона майже **їла очима*** (Кобил.); *Мовляв, життя **йде крахом*** (Слапчук). Такі конструкції мають порівняльний характер.

Дієслова семантичної групи стану можуть частково десемантизуватися, оскільки іменник уточнює його семантику, деталізує її: *Вони ж **народились одразу людьми*** (Кост.); *У вестибюлі **стояв вахтером** не міліціонер, а військовий з такими ж червоними петлицями, як і в довгастого начальника* (А.-Д.). Присудки з повнозначними дієсловами-зв'язками традиційно поділяють на дві групи залежно від семантики іменника, що виконує роль суб'єкта речення [44 : 90]. У конструкціях типу *Цей третій будинок, з якого можна було б зробити прекрасний дім породіль, **стояв** ще й досі **руїною!*** (А.-Д.) зв'язка **стояв** кваліфікована як абстрактна, оскільки суб'єкт виражений іменником – назвою неістот, тому вона дорівнює абстрактній **був**, тобто мислима невід'ємно від іменного елемента складеного присудка. У реченнях *Він же член міської Думи та й **аматором** давно же **виступає*** (А.-Д.); *А на десятому [році] ... Марфа в муках породила Лідочку і **вмерла породіллею*** (А.-Д.) компоненти **аматором виступає, вмерла породіллею** визначають як складний, подвійний присудок або предикативне означення, оскільки суб'єктом є істота.

І. Р. Вихованець висунув ідею про так звані контекстуальні зв'язки, тобто такі повнозначні дієслова, що можуть виконувати зв'язкову функцію тільки у певному контексті [232 : 169]. Цю думку розширено у пізніших дослідженнях [55 : 17], де виділено три типи зв'язок: ядерні, напівпериферійні, периферійні, до останнього типу яких віднесено і контекстуальні зв'язки. Про повнозначні дієслова-зв'язки, як про такі, що „повністю зберігають своє значення і тільки в межах певної конструкції реалізують потенціал аналітичного компонента”, зауважив і А. П. Загнітко [96 : 153]. Однак, зважаючи на те, що більшість дієслів, уживаних у ролі зв'язки, належать до семантичної групи стану й не зазнають метафоризації при функціонуванні, зазначені випадки не можна кваліфікувати як контекстуальні зв'язки, оскільки присудкове значення сформоване двома елементами: іменниковим і дієслівним, – що вказує на тимчасовий „складний” („ускладнений”) стан або на перехід з одного стану в інший. Кількість повнозначних дієслів стану, уживаних у ролі зв'язки, окреслена. Регулярність уживання їх у цій функції свідчить про його „звичність”, а не контекстуальність.

Не є складеними присудками поєднання однокоренових дієслів та іменників: *Наступної ночі харчить передсмертним хрипом комендант Задріпаний на осиновому суку* (Вишня); *І я криком кричу, і із хати лечу...* (Олесь), оскільки іменникова форма є своєрідним підсилювальним компонентом висловлювання.

2.6.1.3. Форма знахідного відмінка з прийменником за

Словоформи знахідного відмінка з прийменником за деякі мовознавці (Є. К. Тимченко, І. Р. Вихованець) кваліфікують як спеціалізовані, тобто такі, що „підносяться до первісного присудкового номінативу” [239 : 36]. Відмінкова форма субстантива позначає виконувану суб'єктом функцію, на яку вказує іменник: *Він же став йому й за гίδα в цьому лабіринті людських доль* (А.-Д.). У таких присудках у ролі зв'язки виступають дієслова **ставати**,

стати, правити, мати, бути (у теперішньому часі нульова зв'язка), **вважати (тримати)**: *При забаві [він] був завжди за погонича, а решта хлопців за коней* (Март.); *Шофер був водночас і за перекладача* (Вовчок); *Ви мене тримаєте за файного чоловіка, а я дуже нефайний* (Стеф.); *Як було вже сказано, „МакДональдз”, хочете чи ні, править тут за модель раю* (Калитко). Нульова зв'язка підкреслює постійність ознаки: *Чорноока метка Лідочка – єдина в домі жінка. Вона і за служницю, й за господиню* (А.-Д.).

У реченнях зі зв'язками **ставати, бути, стати, правити** суб'єкт характеризується через предикативну ознаку: *На іспиті він, власне, має бути за представника від адміністрації* (А.-Д.). Якщо вживається зв'язка **мати** або **вважати**, предикативна ознака характеризує об'єкт: *Вони людей тут мають за рабів* (Кост.).

Одиничними прикладами представлено повнозначні дієслова **взяти, призначити** та **привести**: *Дочка – одкраяний шматок, і Ібрагім, що взяв її собі за жінку, - господар їй* (А.-Д.); *А втім, нещодавно комендант призначив Доллера за десятицького над таловськими засланцями* (А.-Д.). У таких конструкціях іменникова форма завжди характеризує об'єкт. Є.К. Тимченко зауважував, що „такий акузатив виражає ту прикмету, що зв'язується з моментом діяльності дієслова і таким чином обмежує цю діяльність. ...Він творить присудкове значення об'єкту і разом з тим з дієсловом становить присудок” [239 : 18].

На основі опрацьованого нами матеріалу можна стверджувати, що вживання знахідного відмінка з прийменником **за** у ролі іменної частини складеного присудка значно скоротилося. Такі форми, вживані у творах, що хронологічно окреслюють рамки попередніх епох аж до початку ХХ ст., в сучасній українській літературі служать засобом відтворення мовлення тих часів. Це потверджує Словник української мови (в 11-ти тт).

2.6.2. Неспеціалізовані словоформи вербалізації іменного присудка

Неспеціалізованими формами іменної частини складеного присудка є словоформи родового, місцевого, орудного прийменникового й знахідного (крім словоформ з прийменником *за*) відмінків. І. Р. Вихованець, досліджуючи такі словоформи, акцентує на тому, що вони, виступаючи частиною присудка, виконують вторинні, периферійні, надлишкові невластиві відмінкові функції [49 : 174]. Регулярність уживання відмінкових форм у ролі іменної частини присудка зумовлює закріплення відриву іменникової словоформи від відмінкової парадигми. Отже, відбувається транспозиція відмінкової форми у дієслівну сферу.

Спеціалізовані форми позначають ототожнення: підметові й іменній частині присудка відповідає один позначуваний предмет чи явище дійсності: *Він – інженер, Він був інженером, Він став інженером, Він виявився інженером* – суб'єкт (підмет) схарактеризовано за певною ознакою (присудок). На відміну спеціалізованих словоформ, у реченнях з неспеціалізованими формами відсутні відношення тотожності: *Ми у захваті, Дівчина з косою, Дорога з каменю, Вона була доброї вдачі*. У цих реченнях іменник у функції частини присудка характеризує окремий предмет чи явище дійсності. О. О. Потебня, досліджуючи окремі значення присудків, зазначав, що відмінкові й прийменниково-відмінкові форми передають ознаку „відомої субстанції” (названої у підметі) „за посередництвом іншої субстанції” [207 : 105]. О. М. Пешковський виокремив прийменникові й безприйменникові словоформи за їхньою семантичною особливістю, оскільки „значення усіх цих [непрямих – *О. С.*] відмінків і прийменниково-відмінкових форм ... у предикативній і в непередикативній формах абсолютно тотожні” [195 : 247]. Тому, аналізуючи досліджувані одиниці, варто передусім розглянути їхнє первинне відмінкове значення.

Виступаючи у ролі основної частини складеного присудка, іменник повністю або частково втрачає предметне значення і „стає виразником не

стільки предмета, скільки якості, властивості, що приписуються предметові”, тому він „прагне зайняти позицію предиката, оскільки категорія ознаки тісно пов’язана з предикативністю” [80 : 10]. Історично для атрибута в короткій формі прикметника або у формі дієприкметника присудкова позиція була звичною, первинною, у поєднанні означення з означуваним „імпліцитно” відчутне предикативне відношення. О. О. Шахматов зауважував, що „будь-які атрибутивні відношення можуть мислитися і предикативно” [267 : 179].

Безприйменникова чи прийменниково-іменникова словоформа, займаючи позицію предикатної синтаксеми, „становить лексико-граматичну єдність, виражаючи вищий від простого дієслівного присудка ступінь категоризації предикативної ознаки” [202 : 49]. До того ж, на відміну від спеціалізованих форм, неспеціалізовані мають ширший морфологічний вияв і різноманітнішу семантику.

У складеному іменному присудку відмінкові закінчення й прийменники не виражають граматичного зв’язку присудка з підметом, їхня роль більш важлива у вираженні узагальнених значень присудка. „Вторинна індивідуальна предикативна функція словоформи не відповідає категорії відмінкового значення і перебуває в синтаксичній сфері дієслова” [49 : 170]. У цю сферу її переводить дієслівна зв’язка.

Роль прийменника у складеному іменному присудку зводиться до вираження релятивних відношень, тобто є синтаксичною. Семантика прийменників, уживаних у неспеціалізованих словоформах, є узагальненою: залежно від семантики субстантива вони можуть позначати локативні, темпоральні, каузальні значення тощо. Це спричиняє труднощі у кваліфікації іменної частини. Іменник позначає предмет абстраговано (*ліс, день, хвороба*). Тому конкретизувати його значення може прийменник, який є носієм синтаксичного значення. Отже, такі прийменниково-іменні сполуки функціонують у мові як певний синтез двох різних одиниць.

Функціонально іменник у присудковій позиції змінюється: хоча він не втрачає значення предметності, проте набуває значення атрибутивності, характеристики. Таке перетворення можливе за допомогою відмінків і прийменників, що передають різні відтінки залежного відношення одного предмета до іншого. Пор.: *Небо без провітку, Спідниця в клітинку, Ми одного духу* тощо. Більшість таких поєднань становлять фразеологізовані одиниці, відтворювані у мові як готові словосполучення. В. В. Виноградов зауважив, що подібні стійкі словоформи мають інше значення, ніж значення конкретного іменника або суми значень іменника й прийменника [38; 41]. Стійкість подібних фразеологізованих одиниць досягається через закріплення їх у функції іменної частини присудка: ...*Бард явно був в ударі* (Скрябін).

Прийменниково-відмінкові форми іменника вживаються з обмеженою кількістю повнозначних дієслів, залежно від семантики яких вони й кваліфікуються або як частини складеного присудка, або як другорядні члени речення: непрямі додатки чи обставини. Перебуваючи у постпозиції до дієслова, такі компоненти функціонують як предикати, оскільки виявляють тісніший зв'язок з останнім.

Показником предикативності прийменниково-іменникових форм є їхнє вживання в однорідному ряду з іншими словами явно предикативного характеру, зокрема з прикметниками й дієприкметниками: *На зламі століття життя під степовим соняшним небом було копійчане, бездумне, без примушених днів, без непередбачених тривог* (Домонт.).

Особливістю неспеціалізованих форм є ще й те, що частина з них вживається без атрибута, тобто відмінкова форма, втративши зв'язок з парадигмою, не може приєднувати до себе залежні означальні форми: *Фріц якраз був на підході* (Скрябін); *Я була на сторожі* (Тарасов); *Він з досвітку вже на ногах* (Павл.); *Я була в захваті, побачивши будинок* (Шевченки). Інша частина без означального слова не вживається: *Робота з клієнтами* –

на першому плані (Гримич); *Завжди щось комусь винні, завжди у „вічному боргу” перед „визволителями”* (Дудар); *Мої нерви вже були на крайній точці* (Старост.). Останній тип має яскраво виражений фразеологізований характер, оскільки обидва компоненти мають частково переносне чи десемантизоване значення.

Прийменниково-іменникові форми у ролі предиката виявляють варіативність і вступають у семантико-синонімічні зв'язки з іншими прийменниками або безприйменниковими формами: **бути лікарем – бути за лікаря**. „У вторинних семантико-синтаксичних функціях периферійних відмінків наявно багато відхилень від категоріального відмінкового значення, в тому числі різноманітні семантичні нашарування” [49 : 172]. Відповідно серед неспеціалізованих форм іменної частини спостерігається подальша активація деяких узагальнених значень, а також їх розширення та закріплення. Зокрема, одними з найбільш уживаних стають узагальнені значення стану, додаткової характеристики особи тощо.

2.6.2.1. Відмінкова і прийменниково-відмінкова форма родового у ролі іменної частини складеного присудка

Форми родового відмінка у ролі іменної частини складеного присудка різноманітні за своїм виявом, проте зберігаючи певною мірою первинну індивідуальну суб'єктивно-атрибутивну функцію – „в позиції синтаксичного ад'єктива” [49 : 173]. О. О. Шахматов у свій час зазначав, що саме атрибутивний характер додатків (*людина високого зросту*), виражених формою родового відмінка, є „причиною вживання їх у функції присудка”³⁵ [267 : 178]. Тісний зв'язок суб'єкта й предикативної ознаки у таких випадках виявляється через їх позиції ($S \rightarrow N_2$), а також через відсутність зв'язки: *...А тепер опинилися тут – у дикому незбагненному місці, де небо кольору крові...* (Дереш); *Розумію, справа – державної ваги* (Денис.). Позначаючи

---

³⁵ Н. Ю. Шведова вважає, що такі сполучення активно виступали в літературній мові XIX – XX ст., як в атрибутивному, так і в предикативному значенні і будувалися через поєднання родового відмінка іменника з невідділним узгоджуваним словом [269 : 17-19].

ознаку, характеристику суб'єкта, безприйменникові форми для деталізації іменної частини обов'язково приєднують прикметники або ад'єктиви: *Він був молодий, гарний і чисто аристократичної вдачі* (Кобил.); – *І Пілат Понтійський пустив би був Ісуса Христа, хоч сам був не християнської віри* (А.-Д.). Уживання форми родового відмінка пов'язане з синкретизмом. Саме ця форма виражає подвійні відношення: предикативно-атрибутивні й предикативно-об'єктні.

В аналізованих різновидах присудків у ролі зв'язки виступають абстрактні дієслова **бути, являти собою** або зв'язка нульова: *Я тоді, як сидів поруч Франка, був противної думки* (Стеф.); ... *Для такого чоловіка саме чоловіча в'язниця аж ніяк не являє собою символа несвободи* (Жолдак). Це пов'язано з тим, що основним засобом вираження предикативного значення є форма родового відмінка, отож дієслово повинне мати мінімально виражену семантику³⁶.

Більшість присудків, виражених безприйменниковою формою родового відмінка, утворені в результаті компресії іменної частини. У таких присудках еліпсована іменникова форма називного, що є тавтологічною відносно підмета. Пор.: *Отже, справа, яку робить Фарадейович з юннатами-старшокласниками, – **всесвітнього значення*** (Нест.) – *Отже, справа, яку робить Фарадейович з юннатами-старшокласниками, – справа всесвітнього значення; Напевно, ми всі – **блакитної крові*** (Повал.) – *Напевно, ми всі – ми блакитної крові.*

У присудках з іменною частиною – формою родового відмінка – можуть вживатися й повнозначні дієслова, але такі предикати носять ідіоматичний характер. Присудки, виражені дієслівними фразеологізмами, у яких іменна частина – безприйменникова форма родового, можуть позначати психічний процес: *Маланка **не дуже няла віри** тому* (Коцюб.); *Євграф Фірсович **не поиняв віри** власним вухам* (А.-Д.); спостереження: *В один із*

---

³⁶ Пор., наприклад, з формами місцевого відмінка, що є однаково вживані у присудках з нульовою зв'язкою і зв'язкою, вираженою повнозначним дієсловом.

таких вечорів він, сидючи в першому ряду, **не зводив очей** з її потилиці (Роздоб.); набуття певної ознаки: ...*При зрості капіталізму вона [експлуатація селян] **приймає форми гострої, смертельної боротьби*** (Коцюб.); діяльності: ***Наробив довгів, а мене з дітьми в старці пускає*** (Март.) тощо.

Форма родового відмінка здатна вживатися з різними прийменниками. Зокрема, можна виділити такі словоформи та їхні первинні відмінкові значення: конструкції **без, з (із) + N₂** мають атрибутивний характер, конструкції **для, серед + N₂** – обставинні відтінки (зокрема, цільовий і локативний) тощо. В основному це первинні прийменники, які беруть безпосередню участь у формуванні загального предикативного значення.

З прийменником **без** словоформа позначає внутрішній або зовнішній стан суб'єкта: *Місто в нас невеличке, але **не без заскоків*** (Дереш); *Та ще з японської [війни] **без руки*** (Жилен.). Такі присудки можуть бути ускладнені однорідними іменниковими формами, рядами: *Я був **без імені, роду й без племені*** (Коцюб.).

Форма родового з прийменником **з (із)** у присудку з нульовою зв'язкою позначає джерело, походження суб'єкта: *Роман **із породи хижаків*** (Тарасов); *А ксьондзи всі **з поляків?*** (Денис.); матеріал предмета: *Все як **із заліза**...* (Кобил.); віднесеність: *Я **не з лякливих*** (Дудар); – *Я **не з вашої компанії*** (Дудар); рідше зі зв'язкою, вираженою повнозначним дієсловом, – психічний або фізичний стан суб'єкта: *Директор **вийшов із трансу**...* (Дереш); *Ця жінка сьогодні **вийшла з палицею*** (Матіос).

Словоформи з прийменником **для** позначають належність, призначення: ...*Відразу зрозуміло: ці хлібини **для тикання носом дорогих гостей, а не для того, щоб їх їсти*** (Денис.); *Або, може, рай **не для хлопа*** (Март.). Цей тип присудків найбільшою мірою виражає подвійні зв'язки: предикативні й об'єктні.

Поєднуючись із прийменником **серед**, форма родового є синкретичною: вона може кваліфікуватися як іменна частина присудка і як обставина місця. Це пояснюється тим, що у ролі зв'язки виступають повнозначні синсемантичні дієслова, які вимагають обов'язкового локатива: **сидіти, опинитися**. Проте структура речення вказує на те, що присудок позначає стан суб'єкта, його належність до певного соціального прошарку. Пор.: *...І до давнього побратима ще по стамбульській неволі Филона Джелалія, який **сидів серед реєстровиків на тім боці Дніпра**...* (Загреб.) – сидів ким? - серед реєстровиків, сидів де? – на тім боці Дніпра; *Як могло статись, що він чи не перший **опинився серед ворогів народу**?* (А.-Д.) – опинився (виявився) ким? – серед ворогів народу.

Прийменниково-іменникові сполуки (часто дієслівного походження) з прийменником **до** являють собою стійкі одиниці фразеологічного характеру. Вони перебувають на шляху до перетворення у своєрідне предикативне поєднання непрямого відмінка з прийменником, що наближається за семантикою до предикативного прислівника або дієслова і може бути ними замінене. Такі одиниці позначають стан: *Народ **прийшов до тьми*** [отямився] (Соколян); *Їм ніколи **не припадала інша до вподоби*** [подобалася], *крім Парасинки* (Кобил.); *Саме тому, підозрюю, деяким моїм колегам його **вправи припали до смаку*** [подобалися] (Соколян); *Їм [жидам], бачиш, **не до шмиги*** [не подобалося], *що Ісус Христос **приїхав у Єрусалим*** (А.-Д.); *Розсипана сіль – **до сварки*** (Денис.).

2.6.2.2. Безприйменникова і прийменникова форми знахідного відмінка у ролі іменної частини складеного присудка

У ролі іменної частини можуть виступати також прийменникові і безприйменникові форми знахідного відмінка, хоча ця функція для нього є невласливою і має свої особливості. Аналізовані присудки часто підпадають фразеологізації. Більшість із таких сполук має прості дієслівні відповідники, проте у разі заміни складених присудків на прості змінюється семантика,

оскільки основний акцент припадає на іменну частину. Н. Г. Денисова, досліджуючи проблеми аналітизму іменного присудка, конструкції зі значенням стану на зразок **мати вигляд, носити вираз** тощо кваліфікує як аналітичні зв'язки [82 : 2], що вживаються з обов'язковим предикативним компонентом – прикметником, виразником власне речового значення присудка, оскільки подібні сполуки мають прості дієслівні відповідники. Проте ще В. В. Виноградов зазначав, що широкому розвиткові категорії стану сприяє „поширення дієслівно-іменних зворотів, так званого „складеного” присудка” [41 : 417], отже, визначаючи подібні сполучення як присудки. На те, що іменник є основною акцентованою частиною присудка, вказує вживання з одним дієсловом різних іменників зі зміною предикативного значення: *Банзай зовсім не мав бажання зізнаватися собі у власних страхах* (Дереш); *...І виявляла таку цікавість, ... немов сама мала надію незабаром віддатись* (Коцюб.); *Ірця мала вигляд небожительки* (Слапчук). У кожному з речень саме семантика іменника є визначальною для формування не лише предикативного центру речення, а й субстанціальних та обставинних його поширювачів. До власне фразеологізмів належать такі конструкції, як *Восени він старостів зашле...* (Коцюб.); *...І зараз наші робітники з „Оборони України” і „Тов. ім. І.Франка” взяли мене під опіку* (Стеф.); *Щось тріснуло в снях, і Василько дав сторчака в сніг* (Коцюб.).

Словоформа з прийменником **в (у)** характеризує суб'єкт за його внутрішнім або зовнішнім станом, властивістю: *Вони всі вже впали в маразм* (Дереш). Рідко подібні одиниці містять при собі атрибутивний поширювач: *Тут Аза приходить в бурний настрій* (Вороний). Характерною рисою складених присудків з іменною частиною, вираженою формою знахідного відмінка з прийменником **в (у)**, є те, що у ролі зв'язки виступають повнозначні дієслова **вийти, вводити, упасти, подати, входити, заходити**, вживані у переносному значенні, а основною частиною часто є девербативи: *Незабаром після описаних подій Василь Слепньов вийшов у відставку за*

власним бажанням (Лис); *Вони* [побутові речі] *саме почали входити в моду* (Жолдак). У реченнях *Хлоп'ята – в плач* (Вишня); *І пики у кров* (Денис.) нульова або опущена зв'язка вказує на різку зміну стану суб'єкта. На цю особливість словоформи звернув увагу Є. К. Тимченко, вказавши, що „прийменник **в** (у) з (дієслівним) іменем ... чергується з інфінітивом того ж кореня, що й речівник”, або дієслово є еліпсованим [239 : 28].

Фразеологічні сполучення являють собою й форми знахідного відмінка з прийменником **на**. Вони характеризуються тим, що позначають одне поняття і можуть бути замінені предикативними прикметниками: *Заробітки в колгоспі – курам на сміх* – смішні (Пеунов); *Але анархові в цю хвилину несподівано прийшло на думку самому кинути запитання* (Хв.). У реченнях на зразок *Такі люди при будь-якій владі на вагу золота* (Скрябін) іменна частина виражає міру, кількість.

Одиничним прикладом репрезентовано вживання у ролі іменної частини складеного присудка форми знахідного відмінка з прийменником **під**: *А якраз на Зелені свята Явдошка і Корнило стали під вінець* (Лис), у якому дієслівно-іменну конструкцію можна замінити на дієслово **одружитися**.

Суперечливим лишається питання про кваліфікацію конструкцій знахідного відмінка з прийменником **по**. У неприслівній позиції значення атрибутивне або об'єктно-атрибутивне може ускладнюватися значенням предикативної ознаки. Особливо за умови вживання двох паралельних синтаксичних конструкцій, в одній із яких у ролі присудка виступає конструкція „**по** + з.в.”, у іншій – більш звична для іменної частини складеного присудка сполука: *Адже всі ті, що серед них ти жив іще так недавно, всі вони – по той бік, усі вони – міщани* (А.-Д.).

2.6.2.3. Прийменникова форма орудного відмінка у ролі іменної частини присудка

Серед неспеціалізованих словоформ можна виділити також орудний прийменниковий. Проте такі конструкції трапляються рідко, оскільки вони переважно позначають додаткову характеристику, тобто мають означальний характер, для вираження якої первинними формами вираження є форми родового відмінка.

Сполучення з прийменником **з** і **поза** вживаються на позначення додаткової кваліфікації суб'єкта: *Дивіться, а він з бородою, як дід...* (Коцюб.); – *Це сонце, синку, вже з морозом* (Стеф.); *Смерть експедиторів була поза сумнівами* (Дереш). Іменникова форма конструкції „з + о.в.” позначає ознаку, наявну у суб'єкті: *І хоч більшість вузьколого профілю, зате всі з широкими запитами* (Дудар); *Так чи так, а то були люди з прізвищами, ба й з ім'ям та по батькові, а ми - просто мешканці* (А.-Д.).

Конструкція „поза + о.в.” окреслює коло понять, об'єктів або явищ, до переліку яких суб'єкт не входить: *Заспокоювати колишню дружину, в якій проблеми з нареченим? Це поза межами моєї уяви* (Денис.); *Але обоє – поза межами стану „живий – мертвий”* (Повал.). Іменна частина може мати фразеологізований характер, коли виражена лексемами **кадр** або **тема**. Уживаючись у переносному значенні, такі сполуки є вільно відтворюваними у мовленні: *Інтереси нації – взагалі поза кадром* (З газ.); *Ніколи не хвилювало, що він може бути поза темою* (Денис.). З розвитком сучасних технологій у обіг входять нові слова, використання яких має фразеологізований характер. Наприклад: *Поза зоною, [...], ми всі поза зоною* (Ульян.).

Присудки з прийменником **під** позначають стан або додаткову предикативну ознаку: *Я й досі перебуваю під тяжким впливом тої зустрічі і не можу її забути* (Коцюб.); *Усе від сьогоднішнього ранку – під суворим контролем* (Роздоб.); *Вже понад два місяці я перебуваю під пресингом*

(Денис.). Іменники – на позначення стану, часто девербативи або запозичені лексеми – у таких конструкціях позначають опосередковану дію або процес: *Фамільна честь може бути під загрозою* (Денис.); *Він був під кайфом власних думок* (Шт.). Деякі словоформи є фразеологізмами, більшість перебуває на шляху до остаточної фразеологізації: *А завтра – під знаком питання* (Дереш); *Йому сподобалося, що голова під мухою: значить, свій чоловік – негордий* (СФУМ); *І хоч трішечки я був, товаришу, під хмільком, а відразу примітив, що своїм приходом викликав я поміж них розгубленість* (Логв.).

Одиничними прикладами репрезентовано вживання у предикативній функції форм орудного з прийменниками **за**, **поміж**, **над**. Такі присудки мають синкретичний характер. У реченні *Далі все за сценарієм* (Маляр.) іменна частина позначає додаткову характеристику з об'єктним відтінком; а у конструкції *Юдою звали, однаке все те – поміж собою!* (Павл.), присудок має й локативну семантику. У реченні *Таку пісню співають нові й нові покоління, бо вона над часом* (З газ.) присудковий компонент – фразеологізований.

2.6.2.4. Форма місцевого відмінка в ролі іменної частини складеного присудка

Основне значення місцевого відмінка – позначення просторових або часових координат. Однак залежно від семантики вживаного іменника і синтаксичної позиції в реченні словоформа місцевого відмінка може мати ширші значеннєві вияви. Г. О. Козачук, досліджуючи відмінкові форми іменника з прийменником **на**, зазначає, що значна частина їх виявляє функціональний синкретизм, коли на основне обставинне значення нашаровуються об'єктні, атрибутивні чи предикативні значення [136 : 27]. Стосовно форми місцевого відмінка треба зазначити, що їй властиве і суто предикативне значення у функції вираження частини складеного присудка.

Форма місцевого відмінка – єдина аналітична, яка не може вживатися без прийменника. У присудковій позиції можуть виступати тільки словоформи з прийменниками **в (у), на, при, по**, що переважно позначають внутрішній або зовнішній стан людини, рідше вказують на перебування особи в певних умовах, обставинах, становищі, певний вид діяльності, відношення до інших осіб, якісну оцінку, схильність до чогось, перебування у певній формі тощо. Деякі дослідники [88 : 75-76; 101 : 173; 132 : 55-57] виділяють чотири значення місцевого відмінка, що входять до предикативного центру: внутрішнього стану особи (**в захопленні, в роздратуванні, у відчаї**), внутрішнього стану предмета (**в харчах, у поживі**), роду діяльності (**у саперах, у хіміках**), ознаки зовнішнього стану (**у промінні, у мандрах**).

У позиції присудка (основної частини) виступають субстантиви різної семантики. Позначаючи психічний, рідше фізичний стан, форма місцевого відмінка фразеологізується і сприймається як готове предикативне поєднання. Основною ознакою цих словоформ є те, що у ролі іменної частини виступає субстантив на позначення психічного, емоційного стану людини тощо, а зв'язкою – особова форма дієслова **бути**: *Навіть через багато років мати Ракіі була від Генерала в захваті* (Ульян.); *Андрій був як у гарячці* (Коцюб.); *Я була в прикрім положенні* (Кобил.); *Сама господиня була у повному розпачі* (Гримич); *Бард явно був в ударі* (Скрябін); *Алан Арт був у доброму гуморі* (Соколян). Нульовий вияв зв'язки підкреслює те, що основним смисловим центром – пропозицією – є іменникова форма: *Поплазує до тієї, яка в більших достатках* (Дудар).

Частотність і продуктивність уживання форми місцевого відмінка у ролі предиката на позначення стану дає підстави говорити про ці компоненти, як спеціалізовані. Г. О. Золотова зазначає, що у формуванні смислу предиката особливу роль відіграє ізосемічність / неізосемічність, тобто „відповідність / невідповідність семантики підкласу основній

семантиці цієї частини мови” [101 : 127]. Переважно у формі місцевого відмінка у ролі іменного компонента складеного присудка виступає іменник, що вказує на психічний або фізіологічний стан особи, отожд він відповідає семантиці предиката, як спеціалізована форма вираження предикативних відношень. Є. М. Ширяєв форму місцевого відмінка на позначення стану особи кваліфікує як первинну (*Я в отчаяньи*), на позначення стану неістоти – як вторинну (*Река во мгле*). Для дослідника первинним способом вираження предиката є той, при якому певний компонент структури висловлювання виражений тією частиною мови, що насамперед призначена для позначення цього компонента [273]. С. М. Цейтлін [253 : 178] зазначила, що порівняно з конструкціями на зразок *Мені тривожно – Я тривожусь*, висловлювання *Я у тривозі* має вищий вияв інтенсивності предикативної ознаки.

Прийменниково-іменникова словоформа перебуває у субординативному зв'язку з іншим компонентом, виступаючи залежною формою. У ролі складеного іменного присудка така одиниця часто поєднується безпосередньо із суб'єктом (підметом) за нульового вияву зв'язки. В. І. Кононенко зауважує, що сильною для такого поєднання є препозиція, коли комплекс виступає детермінантним другорядним членом речення, а постпозиція виявляє більшу кількість диференційних значень сполуки [139 : 7]. За умови безпосереднього приєднання прийменниково-іменникової сполуки до підмета або до зв'язкового дієслова аналізована словоформа транспонується у позицію присудка, набуваючи конкретного атрибутивно-предикативного значення: *Ми у **всесвітньому** герці* (Драч), де частина іменного присудка вказує на стан суб'єкта.

Уживаними є також присудки, що позначають додаткову ознаку, характеристику суб'єкта, ставлення до суб'єкта/об'єкта; інформування; мовлення, мислення: ...*Помолиться до матері божої, до тої, що **в такій синій платині*** [хустці] (Март.); *Пан **в постолах!** Ха-ха!* (Коцюб.); *Сьогодні*

молодість у моді (Жилен.); *Я – тут в законі* (Скрябін); *Вони* [опозиційні], *звичайно, не в пошані* (Валетов); – *Тепер вона в курсі* (Валетов). Конструкції, у яких звичайно виступає нульова зв'язка і девербатив, мають прості дієслівні відповідники: – *Я вже п'ять літ із братом у процесі за хату та й більше вже правдуватися не хочу* (Март.) – суджуся; *Якщо він теж у змові з Лордами, то як можна довірити йому життя і здоров'я Евана?* (Соколян) – змовився; *Демінорівці, схоже, були в курсі, тож виглядали просто похмуρο* (Соколян) – знали.

Конструкції на позначення додаткової характеристики деякі вчені розглядають як присудки з предикативним означенням (Р. Пауль, Л. Д. Чеснокова, Ф. П. Смагленко, Л. О. Близниченко) або називають складними (Б. М. Кулик, А. П. Медушевський та ін.). У реченнях *Сьогодні Романа прийшла в інститутському платті* (Лис); *Я цієї біди [гри в карти] навчився при війську, а в цивільнім стані я ніколи до того не беруся* (Март.) конструкція $V_{\text{cop}}+N_6$ позначає зовнішній стан суб'єкта, відповідно сприймається як єдина предикативна одиниця.

Конструкції з прийменником **в** (у) у ролі зв'язки можуть мати повнозначні дієслова: *Люди, що перебувають у відчай, – мають трохи розважатися, змінювати обстановку* (Денис.); *Я з сестрою сиділи у білих сорочках на печі* (Стеф.); *Другого дня Аркадій Петрович прокинувся в поганім настрої* (Коцюб.); *Рудий ходить у неї в авторитетах* (Денис.).

Виступаючи іменною частиною присудка, форма місцевого з прийменником **на** позначає зовнішній або внутрішній стан суб'єкта: *Я була на сторожі* (Тарасов); *П'ять літ Гнат Юра на чолі тепер уже столичного Державного драматичного театру імені Івана Франка* (Вишня). Поширені також фразеологічні сполучення: *Я ці три тижні був на сьомому небі* (Пирк.). Основною ознакою цих присудків є те, що у ролі зв'язки в них виступає абстрактне дієслово **бути** або зв'язка не має матеріального вираження, рідше (у фразеологізованих виразах) роль зв'язки виконує

повнозначне дієслово групи пересування: *Олег, як прийнято, був на розливі* (Пок.); *Робота з клієнтами – на першому плані* (Гримич).

Мінімально репрезентованою є група присудків, виражених формою місцевого відмінка з прийменником **при**. Такі конструкції є периферійними синтаксичними відповідниками простих дієслівних або складених іменних присудків з іменною частиною, вираженою прикметником: *Андрій був при роботі* [працював] *і хоч не весь заробіток приносив додому, а все ж голодні вони не сиділи* (Коцюб.); *Ти гадаєш, що як він буде при війську* [служитиме], *то вони будуть за ним менше банувати?* (Кобил.); *Це хіба би прирівняти до стада індиків, як вони при їді* [їдять] (Март.); – *Як я була при надії* [вагітна], *а він наптий прийшов, то й за волоси мене водив* (Март.).

В. І. Кононенко, досліджуючи прийменниково-іменниковий комплекс, зазначає, що типовими для цих структур є функції членів речення, „що не входять у його предикативну основу” [139 : 8], часто утворюючи проміжну суб’єктно-об’єктну групу. Однак на сучасному етапі розвитку мови предикативна функція окремих прийменниково-іменникових словоформ (зокрема форми місцевого відмінка з прийменником **в**) набуває значного поширення: *А в мене ж тіло з білого туману, із сонця у хмаринім сповитку* (Драч); *Мій чорт був у модерному костюмі. Плащ на руці* (Драч).

2.7. Фразеологізми, фразеологізовані сполучення і дієслівно-іменні описові звороти у ролі іменного присудка

У вивченні складеного іменного присудка одним з найскладніших питань є функціонування фразеологізмів і фразеологізованих висловлень у позиції присудка. Більшість вчених схиляється до думки, що фразеологізми не належать до аналітичних сполук, а становлять один член речення [19 : 68-71], наприклад: – *Ви на неї не заважайте. Вона ж на цвіту прибита* (ФСУМ : II); *Всі зусилля твої – мильні бульбашки* (Гончар); *Псевдоборотьба з бюрократами – це бочка Данаїд, на яку витрачаються великі сили* (З усн. мовл.). Однак відомі й інші підходи до трактування

фразеологічних одиниць у ролі частини присудка залежно від належності до тієї чи тієї класифікаційної групи.

За класифікацією В. В. Виноградова, фразеологізми поділяють на три групи залежно від ступеня зв'язків між елементами фразеологічного сполучення. Проте всім їм властива суттєва граматична ознака: наявність як мінімум двох елементів, тобто їхня структура завжди аналітична. Фразеологізм-зрощення у ролі іменної частини присудка переважно виступає з абстрактними дієслівними зв'язками **бути** (частіше у її нульовому вияві) або **ставати і залишатися**, з якими предикативний член виявляє найсильніші позиції. Оскільки компонентом, який виражає зміст присудка, є іменна частина, то дієслово лише уточнює пропозиційний предикат у плані модальності: *Ти [Кузьма] **мушиш бути** богобоязним, тихим і смирним, як ягня, щоб не довідався хто, що ми **вовки в овечій шкурі*** (ФС); *Але ми тільки **перша ластівка*** (ФСУМ: II); *Вона йому **тітка**, а він їй через вулицю **бондар*** (Укр. присл.); *Курбас і Бучма, Бучма і Курбас – **це два боки однієї медалі** високореалістичного мистецтва* (Газ.). Більшість таких утворень мають у своєму складі три обов'язкові елементи: зв'язку, форму іменника, прикметниковий поширювач, який часто є основним для утворення цілісної фразеологічної семантики: *Батько новонародженого **був просто на сьомому небі**, що в життя приходить ще один Мамайчук* (Гончар); *Герман увесь **віддався тій погоні** за багатством* (ФСУМ : I); *Рифка тепер **стала** для нього **п'ятим колесом до воза*** (ФСУМ : I); *Успіхи передовиків – **не манна небесна**, вони з надхмарних висот не падають* (Газ.); – *Служба в сина **не мед**. Та й часи пішли **не мед*** (Газ.). У таких конструкціях присудок кваліфікують як складений іменний.

Фразеологізми передають різні значення у реченні: негативної оцінки ознаки або стану, інтенсивності вияву ознаки або стану, позитивної оцінки стану, низького ступеня вияву стану або ознаки. Переважають у ролі предиката фразеологізми, які мають антропоцентричне спрямування (навіть

ті, що вказують на певну ознаку тварини) і відповідно вони набувають ознаки конотативної зорієнтованості на оцінну характеристику суб'єкта. Цей тип фразеологізмів може містити у своєму складі компонент-соматизм: **шкіра та кістки, голова варить**. Високу продуктивність цих сполучень можна пояснити їх здатністю виражати конотативні значення: *Без дзвоника вони як без рук* (Нест.); *Микола в мене така дитина, ... розумний, права рука моя по всьому торгу* (Кв.-Осн.). Хоча й О. І. Смирницький акцентував на тому, що форми **бути втомленим** і **бути в захопленні** відрізняються спаяністю елементів. Крім того такі присудки функціонують у мові як готові комплекси, на відміну від, наприклад, **бути старим** [219 : 42].

Фразеологізми, що складаються з повнозначного дієслова та іменника, традиційно кваліфікують як прості, оскільки позначають одне поняття (**спіймати облизня, пекти раків** тощо). Але, незважаючи на те, що будь-який з цих висловів можна замінити простим дієслівним присудком, недостатньо підстав, щоб кваліфікувати їх як простий присудок, адже їхня будова аналітична, їхнє предикативне значення сформоване на основі двох компонентів – дієслівного й іменного, що втратили повноту лексичного значення, властивого їм у вільному словосполученні. Правомірно визначати подібні конструкції як складені іменні присудки з повнозначним дієсловом у ролі зв'язки. Дієслово й іменник, що зазнали десемантизації, однаковою мірою беруть участь у формуванні загального значення присудка. Зміна іменника або дієслова призведе до повного руйнування фразеологічної семантики. Аналітичними називають такі утворення, що за будовою є тотожними словосполученнями, тобто складаються як мінімум з двох слів, але за семантикою уподібнюються слову. Фразеологізм є ізольованим, натомість аналітична форма – вільною. О. І. Смирницький зауважує, що в аналітичній сполуці один із компонентів повинен бути службовим [219 : 43]. Однак у дієслівних фразеологізмах дієслово часто вживається у переносному значенні або й втрачає його.

Єдиною відмінністю від нефразеологізованих складених іменних присудків є те, що фразеологізми мають порівняно більшу варіативність і багатозначність, наприклад: **на ногах** – 1. Бути здоровим: *Поки ще трохи на ногах, буде* [Меланія] *в своїй хаті* (Газ.). 2. Прокинутися: *Звістка, що йдуть козаки, розійшлася блискавкою поміж військом і, ще сонце не зійшло, як цілий табір був уже на ногах* (Маков.). 3. Не лягати спати, займатися якимись справами: *Вже день скінчився, засвітилася ніч, а я ще на ногах* (Коцюб.).

Для більшості фразеологізмів (особливо тих, що позначають характеристикацію особи за соціальними або професійними якостями чи емоційний або фізичний стан особи) предикативна функція є єдиною можливою у зв'язку з їхньою семантичною характеристикою і морфологічною незмінністю: **на ногах, ні живий ні мертвий, перебирати по кісточках** тощо. Аналізовані фразеологізми переважно мають значення теперішнього часу, граматичним показником чого виступає нульовий вияв зв'язки, рідше – значення минулого часу.

На окрему увагу заслуговують елементи, що дістали назву фразеологічних сполучень, найбільшою групою з яких є так звані дієслівно-іменні описові звороти³⁷: **мати вигляд, мати слово, одержати перемогу** тощо, які відрізняються від звичайних дієслівних форм тим, що можуть позначати ознаку за допомогою додаткових атрибутивних засобів: **думати гірку думу**. Пізніше ці конструкції було детально досліджено В. В. Виноградовим. На його думку, дієслівно-іменні описові звороти – це словосполучення, „утворені реалізацією невірних значень слів”. Дослідник зазначив, що переважна частина значень слів обмежена у своїх зв'язках семантичними відношеннями всередині самої мовної системи. Ці лексичні значення можуть проявлятися лише у зв'язку з чітко окресленим колом понять і їхніх словесних позначень. Аналізовану проблему досліджував

---

³⁷ Термін Ф. І. Буслаява [32 : 310].

А. П. Мордвилко, який не лише остаточно виділив відмінності між вільними словосполученнями й дієслівно-іменними сполученнями, але й найповніше визначив їхній склад та особливості семантики.

Фразеологічні сполучення поділяють на дві групи [5 : 771]. До першої належать утворення, що мають номінативно-цілісне значення. Переважно такі конструкції можуть мати прості дієслівні відповідники: пор. **мати вигляд – виглядати, одержати перемогу – перемогти, мати слово – говорити**. Слова, що входять до їхнього складу, не мають семантичної самостійності, а є своєрідними словотвірними морфемами [там же]: *Підземка має здатність* [здатна] *вбирати в себе тінь і голоси, постаті й життя* (Жадан). М. М. Прокопович для таких сполучень ужив термін „синтаксичне слово” (або еквівалент слова), що, на його думку, свідчить про найвищий ступінь фразеологізації вільного словосполучення, коли воно є неподільним.

До другої групи належать словосполучення з номінативно-розчленованим значенням – усі елементи якого утворюють загальне семантичне ціле. Такі компоненти неможливо замінити дієсловом. Однак ще Ф. І. Буслаєв зауважував, що хоча у мові функціонують і словосполучення, еквівалентні простому дієслову, й дієслова, але складне утворення виражає ту ж думку із новим відтінком, оскільки будь-яка форма у мові має свій власний смисл (**держать слово – говорить**). Деякі словосполучення слугують для заміщення дієслів, яких у мові просто немає: **брати участь**. Тому не можна говорити про дієслівно-іменні описові звороти як про своєрідні слова-морфеми. Крім уже зазначених особливостей, іменники у їхньому складі не втрачають зв'язку з відмінковою парадигмою і можуть мати в своєму складі атрибути: **одержати складну/важку/очікувану перемогу**.

П. О. Лекант розмежував дієслівно-іменні описові звороти і словосполучення, складені члени речення і фразеологічні сполучення, кваліфікуючи їх як прості дієслівні присудки, оскільки дієслово у їхньому

складі є своєрідною „примарою” (тобто воно втрачає конкретний зміст), хоча й бере участь у формуванні загального предикативного значення [162 : 67]. У сполученні **оказувати допомогу**, на думку дослідника, активну ознаку виражено за допомогою обох слів, а граматичні значення – за допомогою дієслівного елемента. Головна ознака звороту – вираження єдиним найменуванням дієслівної ознаки (дії, стану). Отже, дієслівно-іменний зворот має подібність до простого дієслівного присудка семантично й функціонально. Однак таку кваліфікацію можна розглядати як спробу підтвердити флексійний характер слов'янських мов і заперечити наявність аналітичних утворень у них [пор. 221]. Частина складених іменних присудків також функціонально й семантично тотожна дієсловом: **працювати листоношею, бути заввідділу** (пор. **шоферувати, малярувати** тощо). Але це аналітичні утворення, між частинами яких існує певний розподіл функцій, а також специфічний зв'язок. Між власне іменними присудками й дієслівно-іменними описовими зворотами немає відмінностей. О. П. Суник констатує, що аналітичний спосіб – це спосіб вираження синтаксичних відношень, це вираження морфологічних значень слів, пов'язане з наявністю у мові так званих службових слів. Навіть конкретні дієслова, вживаючись у зв'язаному словосполученні, втрачають свою лексичну повнозначність, не переходячи до розряду службових [228 : 74, 76]. Наприклад, семантично нерозкладним є номен **чорне золото**, проте з погляду граматики – це аналітичне утворення.

К. Г. Городенська, досліджуючи співвідношення синтетичних і аналітичних граматичних форм [72 : 11], зауважує, що при кваліфікації аналітичних форм важливим є виділення вторинних синтаксичних функцій основних чотирьох частин мови, тобто дослідження синтаксичної деривації. Наприклад, присудок детермінує підмет щодо часу, способу, особи, тому основним способом вираження предиката завжди буде дієслово, якому властиві ці категорійні граматичні ознаки. Іменникова (взагалі іменна) форма можлива у присудкові лише за наявності зв'язки або невластиві зв'язки, що

забезпечують необхідне дієслівне оформлення. Отже, вербалізовані іменники завжди мають аналітичну форму, тому їх ще кваліфікують як аналітичні синтаксичні дієслова [43, 47]. У дисертації дотримано погляду українських мовознавців, згідно з яким складені іменні присудки кваліфіковано як аналітичні форми.

Функціонування у ролі іменного присудка описових зворотів привертало увагу багатьох дослідників, насамперед наголошувалося, що дієслівно-іменникові сполучення є найбільш поширеним різновидом фразеологізованих утворень [183 : 68]. Так, А. П. Мордвилко виділив конструкції складного типу, у яких іменний компонент репрезентований вільним або стійким сполученням слів: **дати негативну відповідь, виступати у ролі**. До складу таких зворотів входять дієслова з абсолютним значенням, або ці значення є вторинними порівняно зі значеннями, що потребують обов'язкового розкриття за допомогою слів-поширювачів. Між частинами фразеологічного сполучення функції розподілено так само, як і в звичайному складеному іменному присудку: дієслово виражає граматичні категорії особи, часу, способу, виду; а іменний компонент передає смисловий зміст усієї сполуки. Відмінність полягає в тому, що в складеному присудковій іменна частина характеризується двобічним зв'язком – із підметом через зв'язок із зв'язкою. У дієслівно-іменних описових зворотах з синтаксичного погляду іменний компонент є залежним. Він передбачений семантикою дієслова: пор. **бути у курсі, бути у розпачі – надати свободу дій, дати раду** тощо. Отже, саме іменна частина є основним компонентом у реалізації семантики присудка. На доведення цієї думки можна навести приклади, коли дієслівний компонент є спільним для кількох семантично різнопланових, але протилежних, антонімічних чи синонімічних сполучень, відмінність між якими ґрунтується на варіюванні іменників у тій самій формі: або орудного, або знахідного відмінків тощо: *На старість йому сиву голову **таким соромом** син **покрив**, перед усіма людьми і*

його і весь рід ізганьбив! (Гр.) – *Невмирущою славою покрили свої імена багато безсмертних синів [нашого] народу* (Довж.). Словоформи, які входять до складу дієслівно-іменного звороту, можливі і в інших аналогічних утвореннях із тим самим значенням, але внаслідок набутих синтаксичних особливостей уже безпосередньо у складі звороту словоформа стає ізольованою, зближуючись із простим словом.

Про семантичну першість іменникової форми свідчить те, що саме вона є основним компонентом словосполучення, який зумовлює його валентність: *...Про штурм Берліна, в якому вони брали вирішальну участь* (Жадан). Являючи собою еквіваленти слів, фразеологічні сполучення подібно до простих слів можуть семантично поширюватися. Ускладнення семантики відбувається за рахунок приєднання до них залежних компонентів, виражених передусім формою прикметника: *Тимоха Невкипілий цілковиту має рацію: повернуться фронтовики з війни, одразу наведемо лад* (Головко); формою непрямого відмінка іменника, іноді з прийменником: *Чотири чоловіки – молоді вчені та інженери – склали екіпаж корабля* (Бердник); *Ейнштейн і Лобачевський перші стали на шлях руйнування звичних уявлень* (Бердник); формою іменника із залежним прикметником: *Хворобливість його вдачі приймала часто несимпатичні форми дрібного егоїзму і навіть жорстокості* (Л. Укр.); рідко – інфінітивом: *Були латинці дружні люди і воюватись мали хіть* (Котляр.). Дієслова в описових зворотах можуть відрізнятися від зв'язки неповнотою парадигми: частина з них не утворює наказового або умовного способу, має обмежені видові відтінки, спосіб їх утворення тощо.

При десемантизації повнозначне дієслово набуває здатності утворювати парадигматичний ряд з іншим дієсловом, наприклад лексема **йти** при трансформації набуває переносних значень і може входити до парадигматичного ряду лексеми **вести**: **робота йде – роботу вести**.

Взаємозаміна цих дієслів зумовлена не зміною референта, а лише зміною формальних граматичних відношень у реченні.

Речення з дієслівно-іменними описовими зворотами, крім семантичних компонентів, що реалізують потенційну валентність власне іменної частини синтаксичного утворення, можуть мати у своєму складі й інші елементи, зумовлені формально-синтаксичною структурою висловлювання. Переважно це обставинні елементи: *Хотіла – не хотіла бідна Олена, **подавала** у вечір рушники* (Федьк.); *Він лежав якийсь час тихо, потім знову **подавав** голос* (Микит.). Рідше трапляються випадки, коли поширювачем є облігаторний додаток: *Я **голос** подаю за людськість і людину* (Рильськ.); *Марія багатьох жінок навколо себе згуртувала, в усьому **подавала** приклад* (Цюпа).

2.8. Поширювачі іменного присудка

Виділення і дослідження предикатів пов'язане з дослідженням функціональних відношень: семантичної³⁸ й синтаксичної валентності³⁹. Будь-яка лексична одиниця, вступаючи у синтаксичні зв'язки, реалізує не лише свою семантику або її частину, а й граматичні якості. Конкретне лексичне значення актуалізує потенційну сполучуваність словоформи. Синтаксична валентність – це такий тип сполучуваності головного слова словосполучення із залежним, при якому форми залежного слова розкривають значення головного слова.

Потенційна сполучуваність слів зумовлена кількома чинниками: лексичним значенням; лексико-граматичними особливостями слова, що виражають значення граматичних категорій без впливу лексичного значення; синтаксичною позицією в реченні [259 : 5-8]. Повнозначні лексичні одиниці як конституенти словосполучення чи речення характеризуються різною силою сполучуваності [225 : 18]. Найбільші можливості сполучуваності мають синсемантичні дієслова, які обов'язково сполучаються з тими або

³⁸ Семантичного зв'язку – вибору відповідної контекстуальної одиниці для предиката.

³⁹ Кількості приєднаних лексичних одиниць, їх морфологічної форми тощо.

тими актантами для уточнення змісту. Основу автосемантичних одиниць становлять іменники [225 : 19]. Д. В. Шмельов запропонував розрізняти власне синтаксичну й лексико-синтаксичну сполучуваність [274 : 11]. Л. Д. Чеснокова зауважила, що „слово... не може вимагати форми залежного слова, тому що зміст вимагає змісту, а форма – це лише спосіб передачі змісту. Тому коли ми говоримо „слово вимагає”, то маємо на увазі, що слово, точніше його значення потребує того, щоб його доповнили відповідними конкретизаторами значення” [261 : 110]. Отже, більшість слів вступають у синтаксичні зв’язки залежно від їхнього лексичного значення.

Кількість і якість актантів визначається семантикою предиката. За словами Т. П. Ломтева, залежно від властивостей дієслова й імен та їхніх форм можна виділити „групу позицій різних об’єктів дії і стану, вираженого дієсловом, і групу позицій різних умов і обставин здійснення дії або стану” [170 : 86]. Проте поширювачі при складених присудках, виражених іменниковою формою, мають деякі відмінності, оскільки валентнісна рамка предиката залежить від того, який лексико-семантичний варіант слова обрано мовцем для кожного конкретного висловлювання.

Основною ознакою іменного присудка є пасивність. Відповідно, він вимагає поширювачів іншого порядку, ніж присудки, виражені дієсловами. Проте трапляються випадки, коли іменний присудок може виражати процесуальність. Це стосується конструкцій з предикатами, вираженими дієслівними фразеологічними сполуками (дієслівно-іменними описовими зворотами), що позначають одне поняття і можуть бути замінені дієсловом: *Банзай зовсім не мав бажання* (не бажав) *зізнаватися собі у власних страхах* (Дереш); *Народ прийшов до тьми* (отямився) (Соколян); *...Більшість з них тримає своє ім’я в таємниці* (приховує) (Соколян); *Якщо він теж у змові* (домовився, змовився) *з Лордами, то як же можна довірити йому життя і здоров’я Евана?* (Соколян); *Демінорівці, схоже, були в курсі* (знали), *тож виглядали просто похмуро* (Соколян); з присудками, у яких

іменна частина віддієслівного походження, що функціонує як предикатний актант (теж легко замінюється дієсловом): *Хлоп'ята – в плач* (плакати) (Вишня); *Основним генератором підлабузництва була Іра Коркуша* (генерувати) (Дереш); *Це все – випробування* (випробувати) (Соколян). Іменникові слова зберігають своє первинне значення дії, повторюючи структуру відповідних словотворчих дієслівних утворень. Семантику дії репрезентує конструкція, у якій підмет виражений інфінітивом: *Копнути чоловіка в пах* (у переносному значенні) *для неї – задоволення* (Слапчук); *З таким приятелювати – одне задоволення* (Дереш). Як процесуальні мисляться предикати зі значенням діяльності особи за фахом (**бути/працювати лікарем, бібліотекарем**), статусу (**бути паном**) або володіння (**бути володарем**), зміни стану (**подати у відставку**) тощо: *Роман працює ковалем* (Калитко). Тому можна стверджувати, що іменникові предикати (передусім виражені іменником у називному відмінку) позначають або статичну, пасивну ознаку (суб'єкт = предикат), або опосередковану дію.

Іменні складені присудки, подібно до простого дієслівного присудка, можуть бути поширені обставинами і додатками. Іноді іменний присудок може вимагати підрядної атрибутивної частини.

2.8.1. Облігаторні та факультативні обставинні члени речення

Позицію обставини іменні словоформи займають при тих дієсловах, що не мають потреби у розкритті об'єктних функцій. Відповідно саме обставинні другорядні члени є найуживанішими у реченнях зі складеним іменним присудком, що не має граматичної категорії перехідності і не вимагає обов'язкового об'єкта.

Серед обставинних членів речення групи іменного присудка можна виділити передусім обставини: темпоральні, локативні, каузальні, способу дії, умови, виражені відмінковими, прийменниково-відмінковими формами, прислівниками, дієприслівниками. Хронологічні характеристики можуть

бути окреслені як обмежені певними рамками, як такі, що виражають черговість, наступність стану тощо.

Темпоральні обставини переважно вживаються у реченнях з присудком, що позначає особу за фахом: *Марусин батько під час окупації був поліцаєм* (Дім.); *Поважним старцем був твій батько в ті роки, учителем* (Овсян.); *Три осені був у строку [війську] саме під війну германську* (Головко). Обставина вказує на тривалість або наступність стану суб'єкта, позначуваного присудком. У таких реченнях обставини є „внутрішніми” поширювачами, оскільки пояснюють окремий компонент іменної частини [11 : 43].

Обставини часу у реченнях зі складеним іменним присудком є детермінантами. Оскільки головна ознака іменного предиката – статичність, а суб'єкт, виражений у підметі, тотожний предикативній ознаці, то темпоральний детермінант стосується всього речення, а не лише присудка. Особливістю аналізованих речень є те, що вони поширюються лише темпоративом, причому підметом виступає форма займенника. Загалом він уживається у препозиції до підмета і присудка: *Все дитинство я був деревним альпіністом* (Дереш); *Віками й тисячоліттями косовиця – чоловіче діло!* (Вишня); *Навіть через багато років мати Ракші була від Генерала в захваті* (Ульян.); або тільки присудка: *Марина зараз на лікарняному, відвідати її – священний обов'язок* (Гримич). Хоча трапляються й випадки постпозиції: *Це у компанії була ніби розминка перед нічною гульнею* (Гримич).

Локативи поширюють відмінкову форму іменника, яку можна трансформувати у релятивне дієслово⁴⁰, наприклад: **обходити, газдувати, панувати** тощо. З. І. Іваненко вказує на те, що „цю функцію „правих” поширювачів прийменниково-відмінкові форми адвербіального значення виконують при синсемантичних дієсловах” [107 : 23]. Тому обставини місця,

---

⁴⁰ Тобто таке, валентність якого реалізується за допомогою прийменниково-відмінкових форм лише якогось одного параметру просторовості, зокрема місця [107 : 23].

на відміну від темпоральних та інших поширювачів, у реченнях з предикатом, що позначає особу за фахом або власника, часто є обов'язковими: працював де? газдував де?

Локативні компоненти наявні в конструкціях, у яких присудок переважно характеризує особу за фахом: *Вона працювала на залізниці шляховим обхідником* (Овсян.); власника певної території: *Я рад би, щоб ти став першим багатирем на селі* (Кобил.); *Вона була газдинею на Івонікових ґрунтах!* (Кобил.); *Доки [...] не стане він газдою у власній хаті* (Кобил.); абстрактне поняття: *Смерть на полі бою – єдиний праведний шлях у рай і до слави у віках* (Пеунов); *Повір: сон – єдина справжня річ у нашому світі* (Вітер); *Тож „Камікадзе” – це була кликуха шефа у професійних колах* (Гримич); *То й був би він тут за прибуду і невідомий на весь світ неодокуваного люду неошанований піт* (Кост.) тощо.

Можливе одночасне вживання темпоратива і локатива, якщо до складу присудка входить зв'язка **стати** у формі минулого часу або теперішнього неактуального, або ситуація діяльності має непостійний характер: *І це Густав на багато років стає його найближчим помічником у Німеччині* (Лис); *Йоланта працювала через день вахтеркою в якійсь установі* (Пок.).

Каузальний поширювач переважає в конструкціях, що позначають раптову зміну стану, спричиненого кимось, чимось: *Він зі злості заскреготів зубами* (Кобил.); *Одного погожого дня Довбушеве військо повитягало ноги від народного гніву* (Вишня); *...А я впадала від подібного нахабства в істерику* (Дідк.). У ролі зв'язки виступають усі особові форми лексеми **стати**, а також деякі інші напівповнозначні та повнозначні дієслова. Причому причина зміни стану переважно розкривається у попередньому реченні, виражена іменником (займенником) у формі знахідного з прийменником **через**, а потім дається вказівка на реакцію, результат: *Саме через це він став злодієм* (Пок.).

Можливий також поширювач із семантикою зумовленості стану: *...Почувши їх ненароком, генерал Геббельс подав би у відставку* (Скрябін) та способу дії: *Він [чоловік] був механіком і заробляв на життя тяжкою працею* (Скрябін). Семантика предиката у таких конструкціях позначає набуття суб'єктом іншої ознаки.

2.8.2. Особливості додатка при іменному присудку

У реченнях зі складеним іменним присудком додаток може бути виражений формами знахідного, орудного, давального або родового відмінків. Питання про кваліфікацію другорядного члена речення, що належить до групи іменного присудка, є суперечливим. Більшість дослідників схиляється до думки, що в позиції, яку займає та чи та відмінкова форма при присудку-кваліфікаторі, цей компонент синкретичний. Синкретичні відношення передає комплекс лексико-семантичних і морфологічних значень [214]. Інші дослідники [Л.О. Ісаєва] вважають, що кожна сема існує, реалізується у висловлюванні окремо. У конкретному висловлюванні може бути актуалізоване одне зі значень, залежно від оточення.

Слушною є думка Н. С. Валгіної про те, що додатки при членах речення, виражених іменниками, здебільшого позначають об'єкт, на який спрямовано дію [34]. Особливо чітко це виявляється у поєднанні з іменниками віддієслівного походження, наприклад: *Купка вчених стала володарями Світу з допомогою машин...* (Бердник); *Кожна травнева гроза є народженням нового життя* (Калитко); *На волі він був завмагом великої універсальної крамниці* (А.-Д.). Подібно до однокореневого дієслова іменники у предикативній ролі зумовлюють позицію об'єкта. Менш уживаними є форми іменників з абстрактним значенням, яким є пояснюване слово: *Фінішем злочинців гітлеризму став Нюрнберзький процес. Фінішем злочинців комунізму – процес перебудови* (Дудар); *Але це обурення*

громадськості є тільки **вершиною** велетенського, схованого від людського ока **айсберга**, назва якого – **якість комунальних послуг** (УК).

Н. П. Гальона зауважує, що „незважаючи на зміну найбільш загального категорійного значення слова (дія – предметність, дієслово – іменниковий дериват, що позначає дію), семантичні валентності мотивуючого та похідного слів залишаються незмінними, оскільки вони виступають номенами того самого фрагмента позамовної ситуації” [62 : 32]. Виконуючи вторинну синтаксичну функцію регулярно, слово набуває нових структурно-семантичних ознак, при цьому старі ознаки послаблюються або й втрачаються [19 : 89]. Тобто у процесі транспозиції відбувається семантичний зсув. Відповідно транспонування іменникових лексем у дієслівну позицію супроводжується змінами категорійних властивостей, зокрема валентності, іменника.

Уніфікація синтаксичних зв'язків властива тим словоформам, що є однокореневими (спільного кореня) з дієсловом: **думати про життя – думка про життя; наказати залишити стрій – наказ залишити стрій** тощо. У таких випадках іменні словоформи можуть втрачати власну сполучуваність і набувати нової, зумовленої спільністю кореня та значення.

Прийменниково-відмінкова форма знахідного віддієслівних іменників вживається у зв'язку з синсемантичним дієсловом, яке, частково десемантизуючись у складі фразеологічного або вільного синтаксичного сполучення, виступає у ролі зв'язки: *Віра з дитинства [...] **брала** кожне батьківське **слово на віру*** (Дереш). Об'єктні відношення можуть бути виражені конструкціями на зразок: *Півкопійки – **красна ціна за твоє життя*** (Пеунов) – атрибутивна ознака предмета, який становить певну вартість [232 : 485]; *Життя – це як **гра в лото*** (Денис.) – об'єктна характеристика дії [231 : 467]. Останній приклад свідчить про те, що дериваційно пов'язані з дієсловом іменники повторюють тип відповідних дієслівних словосполучень: **оволодіння технікою – оволодіти технікою**. Конструкції з іменниками

такого типу, повторюючи структуру відповідного дієслівного сполучення, зберігають і властиві останньому об'єктні відношення [208]. Подібна семантична двозначність можлива і за умови, коли іменна частина присудка є віддієслівним іменником. У цьому випадкові поєднання дієслівної й іменної природи в одному слові зумовлює поєднання в одній лексемі і валентнісних ознак двох різних частин мови, відповідно одна залежна словоформа може реалізувати два значення. Актуалізація однієї з сем можлива в конкретному дистрибутивному контексті; наприклад, **гра в лото**, де залежна словоформа позначає предмет, на який спрямовано дію, позначену формою називного відмінка.

Давальний об'єктно-адресатний властивий реченням з іменними присудками, еквівалентними дієсловом „із семантикою модально-вольових виявів, психічної реакції” [198 : 111]. Пор.: *Особисто я тій жінці не порадник* (Слапчук) – радити; *Тепер я йому не конкурент* (Слапчук) – конкурувати.

На відміну від давального форма родового може бути вживана як прийменникова, так і безприйменникова. У реченнях із безприйменниковими формами іменник-присудок легко трансформується в дієслово, а форма родового – у форму знахідного: *Чи тому, що лиш бог один [є] свідком моєї невинності?* (Кобил.) – **свідчить про невинність**; *Смерть – утилізатор непотрібного, утилізатор помилок людських і помилок Творця* (Овсян.) – **утилізує непотрібне** (субстантивований іменник), **утилізує помилки**. Об'єктне і суб'єктне значення родового відмінка завжди супроводжується відтінками партитивного значення: іменник у формі родового має відтінок частковості (невинність у певному випадкові, утилізатор не всього, а лише непотрібного, помилок).

Серед аналізованих конструкцій можна виділити три групи поширювачів, виражених формами родового з прийменниками **до**, **для** і **від**, які передають синкретичні значення. Прийменник **від** зі словоформою

родового відмінка вживається в однотипних реченнях, у яких предикат має значення психічного стану на зразок **у захваті, у захопленні**: *Він був у захваті і від свиток, і від шабель у простих чорних ящурках, і від наших пістолів, які могли робити в чоловікові таку дірку, що кулак просунеш* (Загреб.); *Утім, не можу сказати, що й вона була у захваті від цієї ситуації* (Денис.). У формі родового може виступати вказівний займенник **той** (**та, те**), поширений з'ясувальною підрядною частиною: *Кріслолиці вочевидь не були в захваті від того, що їм довелося пертися на вокзал [...] посеред ночі* (Скрябін). К. Г. Городенська відносить прийменник **від** до логічних, що передають причинові відношення, зазначивши, що, крім того, він має відтінок „походження явища” [50 : 340]. Подібну думку висловлював І. К. Кучеренко, зазначаючи, що іноді цей прийменник може входити й до семантичного поля способу дії [139 : 22]. Проте у реченнях з іменним присудком аналізовану словоформу можна трактувати по-різному: як причину зміни психічного стану, чи причину захоплення вбачати у тому, що представлено формою родового. Із формально-граматичного – це непрямий додаток (захоплений чим), оскільки **бути в захваті, в захопленні** тотожне дієслову **захоплюватися**, що має семантику „спрямування інтересу на об'єкт” [198 : 123].

Ще одним прийменником, що вживається у складі об'єктного поширювача іменного присудка, є прийменник **для**. К. Г. Городенська кваліфікує цей прийменник як такий, що з формою родового відмінка виражає цільові відношення [50 : 341]. Проте, поєднуючись з іменним присудком, зазначена прийменникова конструкція виражає об'єкт з обставинним відтінком мети. Пор.: *Я роблю це для своїх нащадків, майбутніх поколінь; ...Любов – це рай для божевільних* (Тарасов). Іменний присудок виражає статичну ознаку суб'єкта, на формальному рівні поширюючи підмет, названа словоформа утворює з ним єдине поняття і виконує роль об'єкта: *Хліб і полотно у ті часи були для селянина*

найбільшим багатством (Ол.); *Ми з тобою – небесні гості для усіх небесних світів* (Багряна); *Ці точки є так званими „мішенями” для операціонального управління особистістю* (Соколян). Поширеними є конструкції з додатком, вираженим прийменником для й особовим займенником у формі родового відмінка: *Для тебе криниця – дурничка, для мене – твоя смерть* (Вітер); *Тропічний час став для мене наркотиком, який я поглинав, не бажаючи нічого іншого зараз* (Пок.); *Індонезія стала для мене першим відчуттям ностальгії за тим, чого не було* (Пок.).

Полісемантичний (просторовий, часовий) прийменник до + р.в., приєднуючись до іменного присудка, виступає додатком з певним атрибутивним або й обставинним відтінком: *Іноді мені здається, що мої діти – це маленькі часточки мене, моє продовження аж до безсмертя...* (Багряна); *Історія – вічне прагнення людини до досконалості* (Овсян.). Іменники у таких конструкціях часто є віддієслівними (*прагнення, продовження*).

Таке функціональне ускладнення виникає у поєднанні з абстрактними іменниками⁴¹ [34 : 192]: *думка про село, пісня про гордого птаха, страх перед долею* тощо. Прийменниково-відмінкова форма знахідного може кваліфікуватися як додаток у тому випадку, коли поєднується з дієсловами або іншими частинами мови, співвідносними з дієсловами за утворенням або значенням [34 : 193]. Отже, позиції прийменниково-відмінкових форм при складеному іменному присудку є невластиво-прийменниковими, оскільки перебувають на периферії адвербіальної та об’єктної зон синтаксичних відношень.

2.8.3. Підрядна атрибутивна частина як синтаксичний поширювач іменної частини складеного присудка

Вторинні функції вираження атрибутивних, обставинних та об’єктних відношень у поєднанні з іменним складеним присудком може замінювати

---

⁴¹ Наприклад, зі значенням мовленнєвої та мисленнєвої діяльності.

підрядна частина складнопідрядного речення. У такому випадкові іменна частина присудка частіше виражається іменником у сполученні з прикметниковими займенниками **цей, той, такий**, що є співвідносними словами з підрядною частиною. Наприклад, *Школа – це місце, де все присвячене одній меті: виробництву людей* (Соколян); *Бути коханою дружиною – це мистецтво, яке треба відточувати й удосконалювати* (Пеунов); *Любов – це глина, з якої вимішується життя* (Ульян.); ...*А ну як Оксана – та соломинка, що дозволить їм впливати* (Слапчук). Вказівний займенник потребує пояснення, з'ясування статичної ознаки, на яку вказує іменна частина присудка. Іменник у таких конструкціях своєю семантикою тільки ототожнює позначуваний предмет, а зміст предиката конкретизує підрядна частина.

Підрядні речення у ролі поширювача складеного іменного присудка властиві для наукового стилю, в якому функціонують конструкції тотожності, наприклад: *Фолати – це загальна назва речовин, що мають вітамінну дію* (Газ.); *Вади невральної трубки – це група порушень, які виникають на ранніх етапах внутрішнього розвитку дитини* (Газ.).

Поширені також конструкції, в яких присудок приєднує атрибутивний компонент, одночасно поширюючись підрядним реченням: *Це та неохопна безкінечність, яка включає в себе і галактику, і вибух, і всесвіт, і життя в найдрібніших його частинах* (Ульян.). У такому випадкові значно ускладнюється семантика предикативної ознаки.

Можливі також конструкції, в яких сполучуваність не виявляє чітко регламентованих норм. Л. Д. Чеснокова пропонує називати таку сполучуваність конструктивно-зумовленою або структурно-зумовленою [259 : 13]. Це речення з іменним присудком типу **не у стані, не в силі, не в змозі**, у яких поширювачем є інфінітив: *Ніхто не в силі її зарити в землю* (Павл.); *Двері, через які переповнений життям всесвіт не в змозі заповнити нашу порожність* (Повал.); *І Карл слухав її в абсолютній не змозі зупинити потік*

власної підсвідомості (Шт.); *І Ти його [меча] не в змозі одвернути* (Павл.). Така сполучуваність виникає у конструкціях фразеологічного характеру. Прийменниково-відмінкові форми функціонують у мові як сталі вирази, що позначають стан людини.

2.9. Однорідні іменні присудки

Аналіз простих речень з однорідними присудками показує, що частина з них може бути легко трансформована у складні речення або у ланцюги простих, інша частина такої властивості не має. Дослідники [18 : 163; 195 : 476; 222 : 7-15; 223 : 59] присудки першої групи називають членованими, присудки другої – цілісними. Відмінність між цими групами полягає у особливості відношення присудкової ознаки з суб'єктом.

У реченнях з блоками однорідних членних присудків мовець може розділити їх, по-різному оцінивши зв'язок названих ознак із суб'єктом: – *А держава – це монстр, це стихійне лихо* (Андрух.). Кожен із присудків характеризує суб'єкт у цьому реченні в іншому аспекті, має своє власне значення: лексема **монстр** вказує на щось страшне й потворне, сполучення **стихійне лихо** – на щось несподіване й невідворотне. Для позначення того, що присудки характеризують суб'єкт різнобічно, один із присудків може містити вказівний займенник: *Клонування ж у певному сенсі процес насильницький, це штучне об'єднання* (Газ.). Семантичні блоки можуть бути роз'єднані повторюваним уживанням дейктичного займенника: *Розбиті голови, видряпані очі, колективні могили, зруйновані будинки – це не просто слова і заклики, це звичайнісіньке життя звичайнісінької країни* (Газ.). У такому випадкові присудки мають яскраво виражений характер протиставлення. Часто у реченнях з членованими блоками присудки виражені різними частинами мови або мають різні відтінки у значенні: *Очі без вій, круглі й нерухомі, як у півня* (Нест.). Перша семантична присудкова частина **без вій** позначає відсутність ознаки, друга, до складу якої входить прикметник (**круглі й нерухомі**), позначає ознаки, наявні у суб'єктові

мовлення. У реченнях *Але він на дух не переносить конфліктів і досить розумний, щоб їх не допускати* (Газ.); *Хоча сам по собі кожен окремо взятий щур, у тому числі і я, безперечно, втілює в собі якусь частку зла і виступає активним його, е-е-е... поборником* (Андрух.) присудки різнооформлені, однак незважаючи на це, у них є спільні члени речення, що сприяє більшій цілісності блоку. У першому реченні об'єднувальним елементом є лексична одиниця **конфліктів**, у другому – лексема **зла**.

Розрізнені присудки виражають протиставлення: *Ядерний геном у цілому – не просто „бібліотека генів”, а також енергетичний органоїд клітини* (Газ.). Розчленувати присудки можна при парцеляції: *Бо вона ходить у художній гурток. Навіть староста гуртка. І вважає себе великим скульптором* (Нест). Кожна наступна предикативна частина, відділена від основного предиката, позначає різні характеристики об'єкта.

У реченні *Генетика була і залишається основою теоретичної біології* (Газ.) розрізненню однорідних присудків сприяє вживання різних дієслівних зв'язок різної часової форми, незважаючи на те, що вони поєднані сполучником **і**.

Своєрідними є присудки, поєднані пояснювально-уточнювальним зв'язком за допомогою сполучника **тобто** (**себто**): *Другий варіант – це наполегливе й виснажливе шукання третього варіанту, себто якоїсь невідомої тобі можливості вибратися* (Андрух.). У цьому випадкові друга частина уточнює значення попередньої, саме це сприяє розчленуванню блоку. Особливо виразно виявлене у випадку уточнення на основі протиставлення: *Інфекційний агент – зовсім не ДНК чи РНК, тобто не повноцінний ген, а просто особливі білки* (Газ.). Так, лексеми **ДНК** і **РНК** мають конкретне значення порівняно з лексемою **ген**, а слово **білки** позначають іншу якість суб'єкта.

Ще одним різновидом груп однорідних присудків є такі, коли попередня лексема у ролі присудка включає у свою семантичну структуру

значення наступної. У таких конструкціях другий присудок акцентує найважливіше в інформаційному ряду: *Робота в Християнському фонді – це новий для мене досвід, спілкування з зарубіжними колегами* (Газ.). Лексема **досвід** може включати й значення „досвід спілкування”, однак виділення другого присудка уточнює факт, що це спілкування з зарубіжними колегами.

Членовані однорідні присудки можна поділити на три групи залежно від того, яку ознаку покладено у розрізнення. Можна виділити іменні блоки з різними зв’язками, з різнооформленими присудками: *Вона була завбільшки з лилика, гаряча і прозора, з бровами, що нагадували вуса шовкопряда кульбабового* (Дереш); з протиставленням членів однорідного блоку за значущістю тощо.

Для виділення одного члена з групи однорідних або для забезпечення цілісності семантичного блоку можливе застосування різних засобів: модально-оцінних дієслів, вставних слів, часток, прислівних обставин або додатків, порівняльних зворотів тощо. Уживання тієї чи тієї словоформи підкреслює єдність усіх однорідних членів. Серед проаналізованих речень виявлено кілька засобів об’єднання однорідних присудків. Зокрема, можна виділити використання спільного для всіх однорідних присудків атрибута: *Тореадори — це найсміливіші герої і ловкачі* (Нест.). Ще одним засобом створення цілісного блоку однорідних присудків є єднальний сполучник **і** (**та, й**): *Метався він у тьмі ночей і в хаосі румовищ розбитий, хворий, без речей, без права і без мови* (Багр.). В останньому реченні два семантичні присудкові блоки: перший позначає загальний психічно-фізичний стан і виражений дієприкметником **розбитий** і прикметником **хворий**, другий – трьома іменниковими формами родового відмінка з прийменником **без**, що позначають відсутність позначуваної предикативної ознаки у суб’єкті.

Важливо зазначити, що навіть цілісні блоки однорідних членів речення різною мірою виявляють свою цілісність – від максимально вираженої до мінімальної. Пор.: *Горілка зробилась абсолют, священною метою,*

небесною валютою, чашею Грааля, алмазами Голконди, золотом світу (Андрух.); *Мій далекий дід був колись комендантом повітової української поліції, а згодом дивізійником і загинув на полі битви ще в сорок четвертому?* (Андрух.).

Крім зазначених чинників об'єднання або роз'єднання однорідних присудків, потрібно зважати й на семантику іменних форм і дієслівних зв'язок і відношення між однорідними членами. Певним чином на більш або менш тісний зв'язок між такими одиницями впливає те, у якому реченні – простому чи складному – вони функціонують. У простому реченні однорідні присудки переважно членовані, у складному – цілісні. Крім того велике значення має стильова належність тексту. Пор. науковий: *Міжособистісні зв'язки – суб'єктивні зв'язки і ставлення, які існують між людьми в соціальних групах; це система міжособистісних установок, ціннісних орієнтацій, очікувань* (Ільїн); *Поняття – це продукт діяльності мислення, елемент думки* (Лисянська); публіцистичний: *Музика ж – це концентрований вираз почуттів, їх, сказати б, внутрішня архітектоніка* (Газ.); *Схильність до закулісних, кланових, „вольових” і тому подібних рішень в обхід демократичних процедур – це не просто особиста примха чи особистий гандж тієї або тієї „першої особи”. Це теж наша історична спадщина, глибока традиція* (Газ.); *Психологічна компенсація цієї рабської залежності – прихована неповага, ворожість* (Газ.); художній: *Всі мали його за чесного чоловіка та доброго робітника* (Коцюб.).

Висновки до другого розділу

Аналіз наукових джерел, у яких представлені різні думки щодо статусу іменної частини і зв'язки в складеному іменному присудку, а також фактичний матеріал дають змогу зробити такі висновки:

У ролі зв'язки у складеному іменному присудку можуть виступати: дієслово **бути** (абстрактна зв'язка), з його нульовим виявом; напівповнозначні дієслова: **стати, ставати, вважатися, являти собою, становити собою, здаватися, здатися, уявлятися, лишатися, означати, зватися, називатися, йменуватися, виглядати, служити, рахуватися** (розм. **числитися**), **доводитися, прикидатися, почуватися, відчувати себе, уявити себе, оголосити себе**; і повнозначні (переважно метафоризовані) дієслова обмеженої кількості семантичних груп, а саме зі значенням руху, пересування, переміщення, стану та деяких інших: **сидіти, йти, ходити, бігати, лежати, носити, працювати, перебувати** тощо. Межа між ними умовна і невизначена остаточно, оскільки одиниці мають властивість втрачати семи при маркуванні.

Функціонування повнозначних дієслів пов'язане з процесом десемантизації – повної або часткової втрати дієсловом лексичного значення. Складений іменний присудок з повнозначним дієсловом позначає стан особи, причому значення стану виражене через контамінацію двох значень – дієслівного й іменникового. Така складна структура є цілісною, оскільки обидві семи взаємодіють, актуалізуючи складну семантичну ситуацію: дієслівна лексема позначає зовнішній стан або дію особи, іменна – внутрішні переживання, що впливають на дії або стан суб'єкта. У цьому випадкові можна говорити про ускладнену предикативну семантику, що включає, крім основної, ще й додаткову вказівку на причини емоційних або фізіологічних змін.

Відмінкові прийменникові або безприйменникові форми іменників беруть участь передусім у вираженні лексичного значення присудка. Вони

характеризуються необмеженими конструктивними можливостями, багатозначністю, причому двоє, троє значень можуть контамінуватися в одній словоформі. Найбільш продуктивними є форми називного й орудного відмінків, частка яких від загальної кількості становить приблизно 75 %. Таку перевагу можна пояснити тим, що ці форми вживані з абстрактною і напівповнозначними зв'язками, є первинними предикативними відмінками. На відміну від інших форм називний і орудний відмінки вказують на тотожність суб'єкта й предиката.

Форми родового відмінка мають яскравий атрибутивно-об'єктний характер. Вони позначають ознаку, яка властива суб'єктові. Форми родового у ролі іменного компонента складеного присудка вживаються з найбільшою кількістю прийменників.

Форми знахідного відмінка є специфічними, оскільки більшість з них становить своєрідні фразеологізовані конструкції. Уживання форми знахідного при нульовій зв'язці позначає різку зміну стану суб'єкта. Форма знахідного відмінка з прийменником **за**, що за традицією вважається спеціалізованою, поступово втрачає свою продуктивність у сучасному мовленні. Ще у середині ХХ ст. у художніх текстах траплялися приклади вживання цієї синтаксичної одиниці зі зв'язками **бути**, **мати**, **вважатися**. У сучасних текстах аналізована форма вживана лише зі зв'язкою **вважатися** і властива текстам з яскраво вираженим розмовним маркуванням.

Форми місцевого відмінка є продуктивними для відображення стану суб'єкта. Особливою частотністю позначені форми місцевого з прийменником **в**. Поступово вони перейшли з розряду неспеціалізованих до спеціалізованих форм. Для форми місцевого відмінка іменників, що позначають емоцію, переживання, почуття, вираження стану є первинною функцією.

Підмет у реченнях зі складеним іменним присудком може бути реалізований формами називного відмінка іменника, особовими або

вказівними займенниками, інфінітивом, рідше прислівником і числівником. Складений іменний присудок позначає статичну ознаку, хоча може позначати активну ознаку, якщо в ролі іменної частини використовуються девербативи, що мають фразеологізоване значення, при цьому у функції підмета також виступає інфінітив: *Ходити в наш час сонячною дорогою – хіба це не парадокс, не зухвальство?* (Газ.).

У функції предиката можуть виступати й фразеологізми. Оскільки їхня структура завжди аналітична, їх слід кваліфікувати як складені присудки. Основне значення предиката сформоване або поєднанням семантики іменної й дієслівної частини, або іменним компонентом. У фразеологізмах уживане повнозначне дієслово здебільшого десемантизоване або метафоризоване. Тому фразеологізми не лише за своєю аналітичною будовою, але й за розподілом функцій між частинами не відрізняються від звичайних складених іменних присудків.

В українській мові у ролі складеного присудка продуктивно функціонують дієслівно-іменні конструкції. Їхнє вживання зумовлене: по-перше, відсутністю у лексичній парадигмі відповідного дієслова (**брати участь**); по-друге, варіантністю семантичних акцентів при вживанні іменникового звороту й однокореневого дієслова (**мати вигляд – виглядати; завдавати шкоди – шкодити**); по-третє, прагненням мовця надати висловлюванню книжного відтінку (**мати здатність**).

В іменному складеному присудку основним семантичним стрижнем є іменна частина, оскільки дієслово виконує зв'язкову функцію – виражає насамперед граматичні значення. Дієслова мають поліфункціональність – одне дієслово може вживатися з кількома іменниками: **мати – вигляд, право, слово, намір, вплив, впевненість; носити – характер, дитину; покрити – славою, соромом** тощо. З багатозначністю дієслів значною мірою пов'язана їхня десемантизація.

Відмінкова форма є конструктивним елементом не лише для предикативного центру речення, але й для поширення його другорядними членами речення. Іменникові словоформи можуть формувати складне синтаксичне ціле і навіть цілі тексти без опори на дієслово. Крім того, їм притаманні різноманітніші семантичні й конструктивні можливості порівняно з особовими формами дієслів, прислівниками, прикметниками або предикативними словами.

Речення зі складеними іменними присудками можуть бути поширені переважно обставинними детермінантами місця, часу, рідше причини або мети, а також містити валентно зумовлені компоненти. Якщо іменна частина предиката виражена девербативом, можливим є непрямий додаток. У цьому випадкові іменник зберігає валентнісні характеристики дієслова. За умови вживання у складі іменного присудка вказівного займенника речення може поширюватися атрибутивною підрядною частиною.

Іменні присудки можуть становити однорідний ряд, якщо вони позначають семантично близькі поняття (причому цілісність їх може бути від мінімальної до максимальної). У цьому випадкові їхня структура нерозкладна. Формальними засобами для об'єднання присудків у єдиний блок є: наявність єднального сполучника, спільного атрибута. Різноманітність семантики позначуваних предикативних ознак передають однорідні присудки, поширені різними атрибутами, з наявними вказівними частками.

РОЗДІЛ III

СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ІМЕННОГО ПРИСУДКА У РІЗНИХ СТИЛЯХ МОВИ

Іменний складений присудок становить собою специфічну мовну одиницю. Стиль – це різновид мови, що характеризується відбором таких засобів із багатоманітних мовних ресурсів, які відповідають завданням спілкування між людьми в конкретних умовах. Лексичні засоби при цьому „зазнають певних структурних і лексико-фразеологічних змін” [80 : 60].

Використання різних інструментів створення структурно-комунікативних різновидів висхідного речення-висловлювання призводить до появи у мові численних комунікативних інтерпретацій висхідної структури, яким властиві власні конфігурації мовних знаків для репрезентації комунікативної теми і комунікативної реми, способи їх поєднання, а також власні комунікативні функції. Уживання тієї чи тієї мовної форми залежить від багатьох факторів, зокрема від стилю комунікації. Мовець може використовувати стилістично нейтральну або стилістично марковану лексику, залучати фразеологізми й фразеологізовані утворення тощо.

3.1. Складений іменний присудок у науковому стилі

Науковий стиль – „функціональний різновид літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі науки та освіти” [90 : 403]. Основним його призначенням є викладення наслідків досліджень про людину, суспільство, явища природи, обґрунтування гіпотез, доведення істинності теорій, класифікація й систематизація знань, роз’яснення явищ, збудження інтелекту читача для їх осмислення тощо.

Основними ознаками наукового мовлення є: функціональна однозначність; ясність тлумачень; логічна послідовність і доказовість, що ґрунтується на об’єктивному аналізі явищ і їхніх закономірностей,

встановлення причинно-наслідкових відношень між явищами об'єктивної дійсності та конкретні висновки.

Один із найважливіших законів формальної логіки, а саме **закон тотожності**, вимагає, щоб думка про предмет у процесі міркування про нього була думкою про той самий предмет і в такий спосіб оберігає мислення від мимовільних чи навмисних перекручень [250 : 696]. Відповідно закону до тотожності постає вимога збереження синтаксичних і семантичних характеристик у виразі думки в мовленні (тексті). Саме науковий стиль вирізняється з-поміж інших стилів тим, що основними конструкціями, які забезпечують вимоги цього закону, є конструкції тотожності, що відображають процедуру наукового пояснення.

Науковим текстам, що маніфестують наукові розвідки, властиві пояснювальні конструкції ідентифікації понять – встановлення тотожності об'єктів на підставі тих чи тих ознак [250 : 220]. Речення тотожності є специфічним способом відображення в мові реальної дійсності й людського мислення; ознакою встановлення ідентичності логічного суб'єкта і предиката. Виділено такі типи речень тотожності: номінативної тотожності, денотативної тотожності, сигніфікативної тотожності, функціональної тотожності [199 : 5-6]. До першого типу належать речення, у яких вживані однореферентні імена, одне з яких обов'язково є власною назвою: *Могілянка – це Києво-Могілянська академія*. Другий тип становлять речення, у яких встановлено ідентичність денотата з іменем: *Мовознавство – лінгвістика*. Речення сигніфікативної тотожності властиві художнім текстам, оскільки в них один референт позначений різними сигніфікатами: *Брат – добра людина; Брат – відповідальна людина* тощо. Речення функціональної тотожності побудовані на синонімічних відношеннях: *Інвентаризація – це (означає) опис*.

Конструкції тотожності як засіб вираження дефініцій понять творяться за моделлю $A \in A$, в яких іменний складений присудок визначає

поіменованій предмет, явище, процес, стан тощо іншим синонімічним позначенням – другим іменем. Наприклад: *Комунікація – цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи*. Іменний присудок у конструкції тотожності переважно поширений означенням або навіть підрядною означальною частиною складнопідрядного приіменниково-означального речення.

Але пояснення наукове, представлене конструкцією тотожності, відрізняється від конструкцій із функцією наукового опису, в яких присудок може мати різне морфологічне вираження: *Філософською наукою про зміни та розвиток стала діалектика як теоретична картина постійно змінюваного світу та людини* (Волинка). Відрізняються вони і від інших речень із пояснювальним компонентом, яким властива функція ототожнення, представлена у вияві другорядної предикації: апозиції, пояснення-уточнення, пояснення-виокремлення та ін., як суб'єктивні смисли, що йдуть від мовця, завжди контекстуально зумовлені [199 : 7-9].

Складений іменний присудок цілком задовольняє основні настанови наукового стилю, про що свідчить активне використання в наукових текстах синтаксичних конструкцій тотожності (а також включення вужчого поняття в ширше тощо) з іменним предикатом, що є однією з визначальних ознак наукового тексту. Для різних визначень і кваліфікацій речення зі складеним іменним присудком становлять оптимальний варіант – саме через предметно-іменний характер вираження предикативності, що дає змогу відносити предмет (підмет) через його ознаку (іменний присудок) до певного класу явищ. Цими синтаксичними структурами є передусім речення з іменними присудками у функції визначення (дефініції) поняття: *Антропология – вчення про людину* (Волинка).

У ролі основної частини складеного присудка у текстах наукового стилю виступають іменники з абстрактною семантикою, що зумовлено

основною настановою цього стилю, в якому знаходять відображення найбільш ціннісні пізнавальні надбання людства [87 : 80]: *Це [трансцедентування] – конечність і безконечність, постійність та зміни, зв'язок з реальністю та потяг до ідеалу, відображення існуючого стану речей та рефлексія щодо відповідного стану тощо* (Волинка); *Міф – це форма існування духу, яка відповідала общинно-родовому суспільству, була його світоглядом* (Волинка). Тому в науковому тексті переважають конструкції ідентифікації.

Для наукових текстів властиві конструкції, у яких суб'єктом (або частиною підмета) виступають сталі формульні позначки або іншомовні термінологічні номени: *Одним з найвідоміших у клінічній практиці низькомолекулярних індукторів ІФН (Інтерферон) є аніксин (тилон гідро хлорид – 2,7-біс-[2-(діетиламіно)етоксин]флуорен-9-он дигідрохлорид)* (Журн.); *Активність ферменту розраховували за формулою $A_{кт} = ((C_{вих} - C_{кін}) V_{пр}) / (15V_{преп}[pR])$* , де $C_{вих}$ – вихідна концентрація крохмалю у пробах, мг/мл (0,2 мг/мл); $C_{кін}$ – кінцева концентрація крохмалю у пробах, розрахована за рівнянням калібрувального графіка, мг/мл; $V_{пр}$ – об'єм проби, мл (2,5 мл); 15 – тривалість інкубації ферменту з субстратом, хв.; $[pR]$ – об'єм ферментного препарату, мл; $V_{преп}$ – концентрація загального білка, мг/мл (Журн.); *Позаклітинні лектини *B.subtilis*, як і лектини рослин і тварин, є комплексом лізоформ, які різняться за фізико-хімічними та гем аглютинуючими властивостями* (Журн.).

Дієслівна зв'язка у таких конструкціях зазнає абсолютної граматикалізації. До особливостей наукового визначення понять належить побудова конструкцій за схемою **Н – це Н**, для яких характерною є зв'язка **бути**, а особливо її нульовий вияв як маркер категорійних значень теперішнього часу дійсного способу: *Міф є історичною передумовою і витокom філософії* (Волинка); *Отримання й опрацювання інформації – це спосіб існування людини* (Партико). Нульова зв'язка виражає не актуальний

теперішній час, а постійний: у триванні ознаки, за якою ідентифікується поняття, предмет, явище: *Поетична семантика – явище контекстуальне* (Газ.). Предикат **явище контекстуальне** є незмінною ознакою предмета, вираженого у підметі.

У науковому тексті складені іменні присудки досить однотипні. Серед основних засобів вираження найбільшу частку становить нульовий вияв зв'язки і форма називного або форма теперішнього часу дієслова **бути** і форма орудного відмінка іменника, адже вони передають семантику тотожності, включення або причиново-наслідкової залежності двох пропозицій. Спостереження над науковими текстами potwierджують цей висновок. Отже, у книжних жанрах засоби спеціалізовані, оскільки головна мета наукового висловлювання – максимальна інформативність, конкретність, зрозумілість і ясність: *Наступний етап – поліграфічне відтворення* (Партико); *Предмет редагування – це приведення об'єкта редагування у відповідність із чинними у певний час у конкретному суспільстві нормами, а також його творча оптимізація, метою яких є отримання заданого соціального ефекту* (Партико). Речення з присудками є + н.в. іменника є стилістично маркованими, тобто мають виражений книжний характер. Пор.: *Філософія є діяльність, що піддає сумніву та критичному перегляду всі авторитети, заборони, табу та вірування* (Волинка) – *Філософія є діяльністю, що піддає сумніву та критичному перегляду всі авторитети, заборони, табу та вірування*; *Причина страждань є жадання* (Огород.) – *Причиною страждань є жадання*; *Світ є нескінченно складна сукупність реальних відношень* (Волинка) – *Світ є нескінченно складною сукупністю реальних відношень*.

Крім дієслова **бути**, зв'язками виступають також лексеми **становити**, **ставати**, **стати**, **являти собою**, **становити собою**, **являтися**, **йменуватися**, **лишатися**, **виявлятися**, **зупинитися**, **служити**, **володіти**, **опинятися**, **характеризуватися**, **відрізнятися**, **виявлятися**, **робитися**, **вважатися**,

означати тощо. Наприклад: *Активаторами моноцитарно-макрофагальної ланки імунітету виявились три із чотирьох досліджених сполук (Журн.); Сполуки 2 і 4 виявились сильними активаторами γ -ланки інтерференової відповіді (Журн.); Світ створений Богом і являє собою ієрархію творинь (Волинка); Вона являє собою інтеріоризацію соціальних цінностей у суб'єктивне надбання і принцип поведінки (Булах); Р.Декарт був одним із засновників нової науки, основу якої становило математизоване природознавство (Гусєв); Засновником його вважається мудрець Махавіра (Огород.); Найбільш складним питанням в сучасній психології виступає феномен „воля” (Булах).*

Поширеними є також конструкції з описовими дієслівно-субстантивними елементами на зразок **мати вигляд, форму, значення; набувати значення, форми, вигляду** тощо. Вони надають висловлюванню нейтральності. Було зафіксовано такі присудкові компоненти, як включати в себе: *Завдання трансформації гуманітарної освіти в Україні включає в себе перегляд філософських програм та основних джерелознавчих матеріалів (СЗФ); мати здатність*: *Космос – це вічна, ніким не створена матеріальна субстанція, що складається з атомів і має внутрішню здатність до руху і розвитку в безконечному просторі (Гусєв); ...Як найдосконаліша істота людина має здатність жити за законом і правом (Волинка); мати вигляд*: *„Першопорядок” мав вигляд окреслення волі неба (Огород.); брати участь*: *Як громадянин Мілету брав активну участь у житті міста (Огород.); брати до уваги*: *Отримані результати брали до уваги лише в тому випадку, коли в контрольних культурах, що не містили вірус, цитодеструктивні зміни були відсутні (Журн.); завдавати шкоди*: *Вольфганська метафізика завдавала, на думку Канта, значної шкоди і освітнім наукам (Волинка); робити висновок (приходити до висновку)*: *Він ... приходить до висновку, що параноїчним був не тільки Іван Грозний, а й уся Московська держава (Скрипч.); зробити внесок*: *Феофан Прокопович (1677-1736) зробив*

важливий внесок у психолого-педагогічну думку України, а потім і Росії (Скрипч.); Проте Гоголь зробив неоціненний внесок у розвиток і російської літератури й культури (Скрипч.); брати (свій) початок: Асоціативна психологія бере свій початок із стародавньої філософії (Скрипч.); мати відношення: Ідеї В.І.Вернадського мають відношення до проблеми культурологічного принципу в історії та теорії психології (Скрипч.); носити (мати) характер: Зв'язок між міжособистісними взаєминами і життєдіяльністю носить каузальний, тобто взаємообумовлений характер (Ільїн).

Для мови наукового стилю притаманним є також уживання простих ускладнених⁴² речень, що дозволяє максимально охопити означуване поняття, визначити всі його додаткові (родові, видові тощо) характеристики: *Увесь пізніший доробок – то прояснення та поглиблення ґрунтовних положень даного трактату, критикосмислове протистояння існуючим та можливим запереченням викладеної тут філософської позиції автора (ЗСФ) – або повніше розкрити діяльність особи: Вільгельм Дільтей (1833-1911) – німецький філософ, один із провідних теоретиків академічної філософії життя і герменевтики (СЗФ); Карл-Отто Апель (нар. у 1922 р.) – провідний німецький філософ, професор філософії університету Франкфурта-на-Майні, один із представників трансцендентальної прагматики (ЗСФ).*

У складі іменної частини виступає прикметниковий або дієприкметниковий атрибути або пояснювальні іменникові форми: *Актуальною проблемою екофізіології є розробка теоретичних принципів і практичних методів оздоровлення біосфери (Журн.); Основними мішенями сигнальної дії лектинів є матричні процеси: реплікація, транскрипція і репарація (Журн.); Солі флуренізиду (літієва, натрійна, калійна, срібна і кальцієва) є перспективними фармакологічними речовинами для подальшого*

---

⁴² З однорідними або неоднорідними членами речення.

вивчення їх як протитуберкульозних лікарських засобів, що є вельми актуальними у період розпалу епідеміє туберкульозу (Журн.); Бо мислення і протяжність ... є лише виявами єдиної природи – субстанції (Гусєв). Одним із засобів наукового визначення є приєднання атрибутивної підрядної частини: *Світогляд – це специфічна призма, яка визначає певний кут зору на світ, певне бачення останнього* (Волинка); *Інформологія – спільна назва наук про інформацію, до числа яких належать теорія інформації та кодування, семіотика, всі лінгвістичні та деякі інші науки* (Партико).

Для складеного іменного присудка характерним є вживання вказівної частки **це** і вказівного займенника **такий**. Вони посилюють співвіднесеність предмета, названого у підметі, з предметом, означуваним присудком: *Відбір – це невелика кількість елементів, відібраних за допомогою методів психологічного чи педагогічного, чи іншого дослідження...* (Скрипч.); *Едитологія – це прикладна суспільна інформологічна наука, яка досліджує методологічні засади готування в ЗМІ повідомлень* (Партико).

Загалом для наукового тексту властивий прямий порядок слів, відсутність емоційності у наукових висловлюваннях, чіткість і ясність змісту забезпечує поступове лінійне розгортання думки, положення тощо. Наприклад: *Згідно з їхньою теорією пізнання – це відображення об'єкта, навколишньої дійсності* (Огород.); *Нормативне ж редагування ... є нетворчим процесом* (Партико); *Теорія видавничої діяльності – це складова частина едитології, яка досліджує методологічні засади процесів, що опосередковано пов'язані з готуванням повідомлень до публікування* (Партико). Проте з метою виділення певної ознаки, властивої підметові, присудкова іменна частина виноситься на початок речення: *Метою редагування є трансляція повідомлень для отримання заданого соціального ефекту* (Партико); *Метою функціонування редакційного етапу є оптимізація циркулювання повідомлень у системі „автор → ... → реципієнт”* (Партико). Якщо іменною частиною присудка є компонент **один**

з, то цей елемент може займати препозицію і постпозицію стосовно суб'єкта: **Однією з основних причин недостатньої ефективності лікарських засобів є резистентність мікроорганізмів** (Журн.); **Одним із них є метод експертних оцінок** (Партико); **Одним із важливих результатів його вчення про матеріальну єдність світу була думка про існування розумних істот на інших планетах** (Гусєв); **Сублімація у психоаналізі Фрейда є одним із механізмів психологічного напрямку** (Скрипч.). Якщо аналізований компонент приєднує підрядну атрибутивну частину, то він займає тільки постпозицію: *Дж. Бруно – один із небагатьох мислителів, для яких слово і діло, наукова істина і спосіб життя не були відмінними одне від одного* (Гусєв); *Йога Патанджалі – лише одна з йог, що має назву хатха-йога (фізична йога)* (Огород.).

Часто іменні присудки можуть бути ускладнені членною однорідністю: *Християнство – монотеїзм, єдинобожжя* (Волинка); *Всяке розумування, філософствування є саме єрессю і джерелом релігійних єресей* (Волинка); *Основні питання, які порушує Мономах у своєму творі, – про світобудову, державну владу, сутність людини, її моральність* (Федів). Однорідність, в свою чергу, може ускладнюватися протиставленням двох однорідних понять або уточненням одного з них: *Важливо підкреслити, що це не різні субстанції, а лише різні способи уявлення, репрезентації єдиної природи* (Гусєв); *Добром є не все те, що нам здається, а лише те, про що ми напевно знаємо як про корисне* (Гусєв).

За допомогою іменних присудків творяться цілі синтаксичні блоки: *Останнє і є першою, єдиною основою доброчесності. Слідування законам природи – обов'язок і право кожної людини. Отже, прагнення до щастя, власної вигоди, задоволення своїх потреб – це природне право людини, яке цілком відповідає тлумаченню добра* (Гусєв); *Монада – проста субстанція, істотною характеристикою якої є сила. Проте це не фізична або механічна сила, що може бути об'єктом дослідного пізнання* (Гусєв).

Особливо такі конструкції властиві текстам, що є біографічними даними: *Готфрід Лейбніц (1646-1716) – німецький вчений-енциклопедист, один із європейських філософів кінця XII – початку XIII ст. Основні праці – „Міркування про метафізику” (1686), „Нові досліді щодо людського розуміння” (1705), „Теодицея” (1710), „Монадологія” (1714) (Гусєв).*

Отже, для наукового стилю характерними є конструкції тотожності, утворювані іменним присудком за формулою $\text{Ю} + \text{н.в.}$, рідше формою 3 особи теперішнього чи минулого часу абстрактної зв'язки **бути** й формою орудного. Структура присудка часто ускладнюється атрибутивними поширювачами (прикметниками, дієприкметниками або непрямыми формами відмінків).

3.2. Складений іменний присудок у публіцистичному стилі

Мовні одиниці різних рівнів розглядаються у контексті висловлювання або тексту. Питання вибору мовних засобів для позначення предмета мовлення (референта) у тексті та з'ясування стильової доцільності різних мовних одиниць залежить від типу мовленнєвих актів та наміру мовця.

До проблеми використання мовних засобів, маркованості лексики і синтаксичних одиниць залежно від стилю висловлювання належить, зокрема, питання вибору форми заміщення позиції предиката в структурі речення, до яких завжди зверталися дослідники українського синтаксису О. С. Мельничук, Л. А. Булаховський, І. Р. Вихованець, Л. О. Кадомцева, Н. Л. Іваницька, П. С. Дудик та ін. Проте і досі актуальним лишається вивчення стилістичних можливостей мовних одиниць різних рівнів та їхньої текстотвірної функції.

Публіцистичний стиль є одним із найпоширеніших серед книжних стилів, оскільки він не лише обслуговує сферу суспільних відносин, але й здійснює вплив на адресата, формує суспільно виважену думку про явища, події, настанови. Публіцистичний стиль є неоднорідним за лексичним і граматичним оформленням, що зумовлено передусім жанровим розмаїттям

(мова преси; радіо і телебачення, хронікально-документальний жанр або кінодокументалістика; ораторське мистецтво тощо). Кожен із цих різновидів має свої специфічні риси.

Публіцистичне мовлення вважають всеосяжним [87 : 87], у ньому поєднується логізація думки з емоційно-експресивним забарвленням [203 : 12], а тому неможливо подавати логічні настанови адресата заштампованою, безпристрасною мовою. Трафаретність мовлення, а також економія мовних засобів, лаконічність викладу при інформативній насиченості забезпечується тим, що в аналітичних публіцистичних жанрах⁴³ переважає іменний складений присудок, виражений формулою $\emptyset$ (cop) + N_{1,5}: *Надбудова, що існує нині, насправді **фата моргана**, на яку уповати дуже ризиковано* (Газ.); *Власникові цих грошей національні цінності – **не цінності*** (Газ.). Для акцентуації значення іменної, основної частини, може використовуватися вказівна частка **це**⁴⁴: *Його книжка з назвою „Якби ми вчилися так, як треба” – **це пошук відповіді на найболючіше питання**: чому майже двісті літ нашої історії нас нічому так і не навчили?* (Газ.); *Його статті і листи – **то були** для великої більшості галичан мов удари батога* (Коцюб.).

Не менш уживаними є присудки з іменною частиною, вираженою формою орудного безприйменникового, й абстрактним дієсловом **бути** у ролі зв'язки: *Найміцнішим у цьому випадку „**матеріалом**” був би націоналізм* (Газ.). Для зазначених конструкцій притаманна мінімальна суб'єктивність, емоційність. Абстрактна зв'язка забезпечує нейтральне, об'єктивне сприймання інформації. Іноді трапляються випадки, коли у реченні виступає матеріально виражена зв'язка **бути** у формі теперішнього часу: *Він є автором близько тридцяти монографій та тисячі статей* (Газ.); *Ось уже не один рік НСПУ є надійним прихистком для демократичних білоруських письменників* (Газ.); *Для мене володіння державною мовою України є ще й невідмінним засобом для успішної кар'єри* (Газ.).

⁴³ Наприклад, статтях, рецензіях, кореспонденціях.

⁴⁴ У художньо-публіцистичних текстах можлива частка **то**.

Вибір із референтно паралельного ряду зрозумілих слів і конструкцій, вживання словоформ у прямому значенні, переважання простих синтаксичних побудов є основною причиною того, що у публіцистичному стилі переважають присудки, побудовані за схемою **Ø (cop) + N_{1,5}**.

Особливістю іменного присудка у публіцистичному стилі є те, що основною частиною переважно виступають іменники на позначення понять соціально-політичної сфери: **цінності, віра, вдача, матеріал** тощо, що зумовлено, по-перше, основними настановами публіцистичного стилю: висвітлення різноманітних суспільно-політичних, соціальних та інших проблем сучасності, а також тим, що такі іменники здатні до увиразнення цих явищ, а по-друге, „правильність відбору слова певною мірою диктується і перевіряється контекстом. І цей контекст буває двоїстий: нормативний (лінгвістичний, вузький) і житейський (позалінгвальний, широкий)” [114 : 73]. Деякі лексеми можуть розширювати первинне значення (**свідомість, розбудова, простір**), поява інших лексем аргументується появою нових явищ (**тіньовик, есенгевщина**), а також запозиченням слів з інших мов (**паблік рілейшенз, ток-шоу, роумінг, промоушн**) тощо.

У конструкціях речень зі складеним іменним присудком у публіцистичному стилі можна виділити два їх типи: поширені присудки й непоширені. Більшість присудків поширені: *Цей благодійний акт допомоги ботанічному саду є продовженням нашої програми збереження та примноження рідкісних рослин, які є його гордістю* (Газ.); *Другим напрямком використання коштів резервного фонду була оплата за виконані аварійно-відновлювальні роботи* (Газ.). Це пов'язано з прагненням зберегти максимальну інформативність у публіцистичних жанрах. Для того, щоб інформація була правдивою й однозначною, використовуються такі поширені конструкції: *Якість – випробуваний інструмент просування свого бізнесу* (Газ.). Складений іменний присудок виступає як констатація певного факту або події, про який/яку йдеться у журналістському

повідомленні. Форми іменної частини присудка – називний або орудний відмінки. Аналізовані речення є нейтральними за своїм емоційним спрямуванням, мають яскраво виражений книжний характер. Вони властиві для таких публіцистичних жанрів, як стаття, замітка тощо.

Непоширені присудки вживані з наміром настанови, оцінки і виділення основної думки: *І цей результат – теж **перемога*** (Газ.); *Загалом аніме – **складне мистецтво*** (Газ.). У таких реченнях зв'язка опускається, що забезпечує цілісність суб'єкта і предикативної ознаки, наголошення на рематичному компоненті, вплив на читача: *Головне питання – **Держбюджет*** (Газ.); *Вмирання тіла – **як під мікроскопом*** (Газ.). Таке функціональне навантаження дістають і конструкції, вживані як заголовки, в яких іменна частина виражена не лише спеціалізованими, а й формами інших відмінків, зокрема місцевого й родового: *Його щастя – у **його невіданні*** (Газ.).

Форми родового, знахідного і місцевого відмінків репрезентовані поодинокими прикладами в інформативних (інтерв'ю, репортажах, замітках) і художньо-публіцистичних (нарисах, памфлетах, фейлетонах) жанрах: ...*За паницини експлуатація селянина була в стадії, так сказати, „**натурального хижацтва**”* (Коцюб.); *Це прямо свідчить про те, що він саме був „**віри зруйнованої**”* (Вороний); *М.Костомарова **вважали за „українофіла” і „сепаратиста”*** (Вороний). Такі конструкції властиві жанрам публіцистики, що характеризуються вишуканістю форми, використанням художніх тропів, тобто є незв'язаними у доборі мовних засобів. Проте в аналітичних жанрах публіцистики вони трапляються рідко.

Мова засобів масової інформації передусім передбачає несуперечливість, правдивість і прямолінійність інформації. У складеному іменному присудку в аналізованих текстах виступають усі форми абстрактних дієслів **бути** й **стати** (з формою орудного, в есе – можлива форма називного), а також нульова зв'язка (з іменником у формі називного):

Ще з кінця 60-х років серед галицької інтелігенції почались суперечки, чи ми самостійний народ, чи тільки частина російського. Чи наша мова окремий „язык”, чи „нарґіе” великоруського? (Коцюб.); Що ці чотири рядки не є цитатою з поезій Бернса, нами ретельно перевірено... (Газ.); О.Вишня, власне, є селянський фейлетоніст (А.-Д.); Збірка теж стала раритетом (Газ.); Натомість київський палац „Україна” з відома інтелектуально убогих можновладців вже став своєрідною філією концертного залу „Росія” (Газ.). Менш уживані конструкції з іменним присудком, вираженим фразеологізмом: Цій любові народній віддавав він самого себе в жертву, свою особисту долю, вигоди і славу (Вороний); Під тим стягом стоїть він і нині та працює й досі в незламній вірі колишньої світлої перемоги (Вороний). Такі конструкції властиві текстам, спрямованим на те, щоб максимально вплинути на читача.

У функції заголовка статті переважають конструкції, в яких присудок виражений формою називного відмінка. Зв'язка при цьому нульова: *Ми не пасинки* (Газ.); *Музикант – ровесник незалежності* (Газ.); *Київ – як поетична Мекка* (Газ.); *Закон про куріння – життя без диму* (Газ.); *Єдиний вихід – компроміс* (Газ.); *Чиста совість – як чистий криштал* (Газ.); *Бідність – і початок, і кінець* (Газ.). Такі конструкції містять основну інформацію, з якою пов'язана вся стаття, привертають увагу читача, створюють виразовий ефект. Своєрідні за функцією в ролі заголовка синтаксичні конструкції на зразок *Слова у вишиваних сорочках* (Газ.); *Македонія з нами* (Газ.); *Хто не з нами, той за бортом* (Газ.). Прийменниково-відмінкові форми в аналізованих реченнях займають постпозицію щодо підмета як транспоновані у позицію дієслівного присудка. Проте вживання таких конструкцій є обмеженим, оскільки для аналітичних і художньо-публіцистичних текстів характерний інший тип зв'язку: заголовка і тексту – асоціативний. За словами К. М. Накорякової, „заголовок не можна вважати вдалим, якщо він смислом та емоційним забарвленням не створює

того фокусу, навколо якого природно розміщуються частини матеріалу, якщо він не є центром його логічної, змістової та образної структури”[187 : 71-72].

Об’єктивна настанова публіцистики – бути одночасно і впливовою, й інформативною – зумовлює вибір відповідних синтаксичних побудов. Інформативність у реченнях з іменними присудками забезпечена кількома чинниками. По-перше, підмет і присудок може поширюватися великою кількістю атрибутів, що зазвичай є частиною головних членів речення, утворюючи точне найменування, конкретизуючи дату, подію, місцевість, учасників, уточнюючи їхню семантику: *Єдиним натхненником і реалізатором „великого терору” була компартія* (Газ.); *Тому цілковитим глумом над пам’яттю українського козацтва стало видавання імператриці за істинну засновницю Чорноморського коша!* (Газ.); *Ведучими були – народна артистка України Наталія Сумська та знаний письменник, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Михайло Слабошпицький* (Газ.). По-друге, для того, щоб охопити всі посади, рід занять певної особи (часто в анотації на початку інтерв’ю), вживаються однорідні присудки: *Леонід Фінкель – відповідальний секретар Спілки російськомовних письменників Ізраїлю, член міжнародного ПЕН-клубу, відомий прозаїк, автор багатьох книг, які стали бестселерами* (Газ.); *Наталка Поклад – поет, публіцист, перекладач, громадська діячка, член Національної спілки письменників України, лауреат літературних премій* (Газ.). Однорідність присудків відображає „такі реалії мислення і мовлення, які позначені певною мовною й логічною однотипністю, спільністю” [85 : 15]. Цілі однорідні синтаксичні блоки забезпечують максимальну характеристику певного явища, предмета, розумово-почуттєві процеси: *„Шельменко-денцик” – це не тільки зовсім непридатна для нашого дня поганенька п’єса, ні, – це ціла концепція лакузи-хахла, це програма малоросіяництва...* (А.-Д.); *„Вишнянство” – це не тільки певний жанр нашого сучасного гумору, це є разом із тим і певна течія серед читачівської*

маси, це – цілий рух (А.-Д.). Для виділення двох протиставних однорідних присудків використовуються „закриті ряди” [85 : 13], тобто конструкції, у яких неможливо продовжити перелік однорідних членів: *І батько, і син Кіпермани, і їхній джура Павло Куфирєв – не тільки заслужені рейдери України, а дуже екзотичні для сучасного українського пейзажу постаті* (Газ.); *Мова – справді засіб не тільки самовираження, а, мабуть, насамперед таки спілкування* (Газ.). Подібні синтаксеми дозволяють читачеві зіставити два поняття і обрати одне з них як найточніше.

Речення цього стилю мають нейтральне актуальне членування: рема (присудок) переважно займає постпозицію стосовно підмета, тому моделі значною мірою типізовані внаслідок неемоційності і логічного напрацювання книжного стилю, абстрактності його тематики. Проте присудки, виражені формами орудного відмінка з абстрактними дієслівними зв'язками **бути і стати** у формі минулого часу, можуть займати і препозицію: *Опонентами також були Іван Кошелівець, Ігор Качуровський та Ярослав Розумний* (Газ.); *Сигналом до нападу на „Дарницю” стало більш ніж сумнівне рішення Соснівського районного суду міста Черкас* (Газ.). Така позиція присудка стосовно підмета виражає логічне виділення і так чи інакше впливає на виникнення в реченні різних відтінків – розмовності, емоційності тону і змісту висловлювання. Пор.: *Найвпертішими „незнайками”, як переконує практика, є наші науковці* (ЛУ) – *Наші науковці, як переконує практика, є найвпертішими „незнайками”*; *Лауреатом Нобелівської премії з літератури 2007 року стала британська письменниця Доріс Лессінг* (Газ.) – *Британська письменниця Доріс Лессінг стала лауреатом Нобелівської премії з літератури 2007 року*. Інверсія у таких реченнях виконує афективну функцію, тобто емоційно впливає на читача [82 : 539]

Іменні присудки у публіцистичних жанрах можуть формувати ціле складне синтаксичне утворення: *Автором надгробного пам'ятника стала видатна художниця Теодозія Бриж. Вона ж – автор пам'ятника на могилі*

Ірини Вільде (Газ.); *Постійне вслухання в себе – можливо, найхарактерніша ознака цього почерку. Підтвердження – ціла сув'язь неординарних віршів, як і невеличка поема „Сестра”* (Газ.); *„Вишнянство” – це навіть манометр читачівського смаку, і успіх „Вишневих усмішок” – це мірило культурного рівня їх читача* (А.-Д.); *Марко Вовчок був оповідачем, Франко був обсерватором-дослідником, Мартович – сатириком-фотографом [...], Коцюбинський – малярем, а Стефаник є поетом мужицької розпуки* (Черемш.).

3.3. Складений іменний присудок у художньому стилі

Художній стиль є одним з найяскравіших різновидів літературної мови. Його ще називають белетристикою⁴⁵. Художній стиль, охоплюючи компоненти всіх інших функціональних стилів, переосмислює їх; становить найрухливішу систему зображальних засобів, зазнаючи різноманітних впливів: авторського світобачення й відображення митців слова.

Художнє відтворення дійсності – це мистецтво використання мовних засобів через образність, символізацію, словесні образи, експресивність, використання тропів: метафор, алегорії, гіперболи, перифразів, віршових форм, поетичних фігур та ін. Це конкретно-чуттєве сприйняття дійсності; індивідуальне світобачення і, відповідно, світовідтворення автора, спрямоване до інтелекту читача.

Функціонування складеного іменного присудка у художньому стилі є різноманітним за формальними й семантичними ознаками. На відміну від публіцистичного або наукового стилів художній стиль характеризується вживанням не тільки спеціалізованих, а й так званих неспеціалізованих форм іменної частини, а також деякими іншими особливостями.

У функції іменної частини виступають іменники різних семантичних груп, часто слова з тропеїчним, переносним, образним значенням, що актуалізують, індивідуалізують позначуване, а водночас і типово

---

⁴⁵ Красним письменством [87 : 81].

забарвлюють художній текст [87 : 81-82]. Наприклад: *А Анжелка – то взагалі золоте дитя* (Конон.); *Пити сухе під таким дощем – то просто піжонство* (Конон.); *Для мене література – пристрасно-солодка гра зі смертельним кінцем* (Овсян.); *Рейнхальд був у захваті* (Денис.); *Я ці три тижні був на сьомому небі* (Пирк.).

У художньому тексті переважають конструкції з предикатом характеристичної структури, структура яких ускладнена атрибутивними та обставинними детермінантами (переважно локативними й причиново-наслідковими): *Се була музика нових поколінь, нечувані комбінації згуків, щось таке, перед чим Бах, Гайдн і Бетховен – пігмеї...* (Коцюб.); *Це та неохопна безкінечність, яка включає в себе і галактику, і вибух, і всесвіт, і життя в найдрібніших його частинах* (Ульян.); *Брат Володимир з очима ангела* (Стеф.); *Так, революція – це страшна катастрофа* (А.-Д.); *Мовляв, це чужі речі, я ними володію, тому я – інша людина* (Калитко); *Чи воно [рило] домашнього газдування, чи зайшло* (Дудар). Ускладненість предиката виявлена через оцінну семантику відмінкової форми емоційно забарвленого прикметника, рідше іменника, у ролі атрибута: *Життя – це божевільне ралі* (Кост.); *Господь сам найліпший свідок!* (Кобил.); *За 2 виступи я заробив 30\$, але зараз я зробився публічним чоловіком* (Стеф.); *Я, звичайно, бідний жовняр, а з роду простий мужик* (Федьк.); *Ти так добрий їх син, як і той другий* (Кобил.). Якщо іменний складений присудок містить у своєму складі прикметниковий поширювач, то його неможливо замінити дієсловом, хіба що поєднавши з прислівником: *Усе від сьогоднішнього ранку – під суворим контролем* (Роздоб.) – *Усе від сьогоднішнього ранку суворо контролюється*. Проте такі конструкції непродуктивні (пор.: *Через двадцять років Прокіп-Генрик буде сорокарічним красенем* (Лис). Транспозиція іменника часто відбувається за відсутності дієслова-зв'язки або повнозначного дієслова: *Десятий рік я [працюю, є] старшим корівником* (Остап Вишня); *Хіба що обманута мрія щоночі – [сяє, горить] зорею вгорі...*

(Кост.). У таких випадках увага акцентується на вербалізованому іменникові, на його семантиці.

Якщо в публіцистичному стилі використання емоційно забарвленого означення супроводжує спеціальну настанову висловлювання: вразити читача, зацікавити його, переконати, то в художньому стилі це передусім художній засіб увиразнення мовлення. Наприклад: *Леонід Макарович – це той слимакуватий Льончик, а тепер, виявляється, мій благодійник* (Слапчук); *Цьоця Офелія – велика чепуруха* (Слапчук); *Соціалізм – діло непогане* (А.-Д.); *Звісно, коридорний – дрібний гвинтик у складній системі органів безпеки* (А.-Д.); *Циганка Аза – це персоніфікація бурхливої південної страсті* (Вороний); *Така би то ніби ласкава й добросердна скотина той муссікус* (Март.); *Правдивій пісні передзвін кайданів – то тільки звичний акомпанемент* (Кост.). Для увиразнення мови героя художнього твору можуть вживатися будь-які форми, навіть такі, в яких іменна частина виражена іншомовним зворотом як маркером сучасного молодіжного сленгу на зразок *Кузен постійно повторює Бранкові: ти – old fashion boy* [модний старий] (Калитко); *Такий от непочатий край роботи – very energetic treasure* [вельми енергетичний скарб] (Карпа); *Увесь цей світ – my Crazy Rainy Land* [моя божевільна дощова країна]! (Повал.); *Для Бранка хепіендом буде час хисткої і болючої гармонії* (Калитко).

Порівняно з науковим і публіцистичним художньому стилю властиве широкое використання різних зв'язкових елементів. Крім абстрактної зв'язки функціонують у цій ролі повнозначні дієслова як засіб відтворення розмовності, побутовості чи, навпаки, – книжності: *Поважно прикриває* [чоловік] *очі повіками, збирає шкіру на лобі в гармошку, слухає* (Загреб.); *Зламались ми, і впали. Схопили зброю в немочі слабій* (Павл.); *Здавалосьь, він упав у транс* (Дереш); *Також із прохожими людьми заходив Гриць у бесіду* (Март.); *Кількома фразами він вводить нас в курс свого життя...* (Коцюб.); *Накладати на себе руки – йому й на думку не може спасти* (А.-Д.); *Я стояв*

біля нашої корови у глибокій росі, і сонце стояло в росі, як пастушок (Павл.). У розмовному стилі вживаною є зв'язка **бути** або її нульовий вияв. Це пов'язано з мовною економією, властивою безпосередньому спілкуванню: *Мій нарис „Басараби” – то є правдива історія фамілійна* (Стеф.); *Ото-сте [кума] були хлопенна дівка* (Стеф.); *Доказував Миколі, що брати за голос п'ятку – це річ не моральна* (Март.); *Дараба [пліт] – то така, брате, челядина, шо у неї зрада не новина!* (Черемш.).

У ролі підмета й іменної частини присудка виступає стилістично маркована лексика, наснажена, часто „низька” (евфемізми, жаргонні, сленгові слова, вульгаризми) або okazіональна. Наприклад: *Всі мої знайомі – найдобропорядніші люди* (Загреб.); *А картини у нього – страхопудливі мальовидла!* (Загреб.); *Розташовуватись на нарах – привілей блатних* (А.-Д.); *А потвори, фізичні й моральні каліки, навіть просто заздрісники, марнославці, грошолюби й скнари – це теж „образ і подоба Божя”?* (А.-Д.); *Ми з Марком – з особливої касты Тих-Що-Самі-Собі-Створюють-Проблеми-Самим-Лише-Своїм-Існуванням* (Калитко). Для відтворення розмовного й діалектного мовлення вживаними є лексичні або фонетичні діалектизми: *Коби хоть один з нас пливак [плавець], а то нікому було й поратувати* (Черемш.); *Бо дяк був його верствак [ровесник], і приятель вірний, і порадник певний* (Черемш.); *Найстарший [син] називається Василь* (Стеф.); *Одні лиця – то попіл темний, другі – то кровця синя* (Черемш.); *За першої небіжки Гриць був порядний газда, а за тебе він і пияк, і нетріб* (Март.); *...Таже вона вам не воріг, та й дітям своїм не воріг* (Стеф.). Такі присудки містять у складі дейктичні займенники: *Велика німа машина, що чорніється в тіні закутка, – се мертвець, по котрім вони носять жалобу* (Черемш.); *Сльози – то одинокий цілющий лік на їхній пекучий біль* (Черемш.); *Весняна роса – то слези цвітів* (Черемш.).

Одним з основних типів складеного іменного присудка у художніх текстах є такий, що побудований за формулою **Ø + н.в.**: *Мати – медична*

сестра у лікарні (Конон.); *Тут вона не прописана. Значить – не хазяйка* (Конон.). Але, на відміну від наукового стилю, якому властиве використання вказівної частки **це**, й публіцистичного стилю, де іменний присудок додатково характеризується великою кількістю часток, у художніх текстах в аналізованих конструкціях переважає вказівна частка **то**, а також порівняльні частки і сполучники: *Все наше життя – то колосальний сюжет* (Конон.); *Мозок – як у колібрі і підступність – як у носатої мавпи з острова Борнео* (Шевченки). Особливістю моделі присудків **Ї + н.в.** є те, що у них до складу іменної частини, вираженої загальною назвою на позначення особи, обов'язковим елементом присудка є прикметник: *Там рицар – всякий парубійка, козак там чортові не брат* (Котляр.); *Його господарі – люди заможені, горді* (Кобил.); *Радянська жінка – найрішучіша жінка в світі!* (Загреб.); *Тодя – чоловік практичної дії* (Загреб.); *Я – хороша людина* (Слапчук).

Поширеною у текстах художнього стилю є присудкова форма **є/єсть + н.в.**: *Я єсть Любов до рідного народу* (Павл.); *Чи Сава не є так твоя дитина, як Михайло?* (Кобил.); *Я єсть народ, якого правди сила ніким звойована ще не була* (Тич.). Ці ж форми вживані також в епістолярному та розмовному (діалектному) мовленні: *Образовані жінки є рідкість* (Стеф.); *Маса емігрантів є то господарі кількаморгові і незадовжені* (Стеф.); *...Мужики є дуже непобожний народець* (Стеф.). Виражена зв'язка виступає додатковим засобом актуалізації важливості семантики предиката для висловлювання.

Форма орудного відмінка у функції основної частини складеного присудка виступає як з абстрактною зв'язкою, так і з напівповнозначною: *Може, вона теж буде жінкою при чужому татові?* (Конон.); *Другий мій дід носив два ромби перед II світовою, а в першу світову був повним Георгіївським кавалером* (Голов.); *А Васька був слюсарем-сантехніком від ЖЕК-у на їхній ділянці* (Конон.); *– Ти став схоластом* (Конон.). Часто

використовують прийменникові форми орудного з нульовою зв'язкою: – *Це за законом* (Конон.); *І це людина з вищою освітою!* (Конон.); *Найкращий відпочинок для тата – з вудочкою* десь на березі річки або в гумовому човнику посеред озера (Денис.); іноді з повнозначним дієсловом у ролі зв'язки: *Служив би Василь Єфремович Червонописький офіцером* до самої демобілізації (Іван.); ...*Лариса – навчалася у пединституті, я – після технікуму працював майстром на автозаводі* (Слапчук); *Працювала я листоношею шість з половиною років* (Ол.); *Наприкінці березня він прийняв присягу як його [товариства] повноправний член* (В.Лис); *Через якийсь рік начальство ставить мене механіком* (Ол.); *Невже не бачили, що до травня вона ходила з животом?* (Конон.). Виражена зв'язка в аналізованих присудкових формах у діалектних текстах часто є специфічною: *Так ми усі разом ... творимо то, що житєм називається в селі, а поза селом називають люде поезією* (Стеф.); – *Був-сми наймитом, а потім відбув-сми десять рік у войську* (Стеф.). Аналізовані присудки на відміну від уживаних у науковому й публіцистичному стилях переважно вимагають поширювачів, які характеризують фізичний стан суб'єкта: *Кім був страшенний нечупара, ніколи не вмивався* (А.-Д.); *Великий Перекладач був чоловіком у віці, кіношної зовнішності* (Денис.); *Всі вони були принцями у вигнанні* (Денис.); *Батько був високим білявцем, киянином польського походження, з квартирою в центрі міста* (Денис.); *Останній був курдуплеватим і жорстоко поморценом від алкоголю типом, нездійсненим поетом і здеградованим номенклатурним журналістом* (Андрух.).

Форма орудного може виступати порівнянням, однак на відміну від форми називного – без службових слів (**мов, немов, як, ніби**). Пор.: *Її коса – як волоть молодій кукурудзи* (Павл.); *Вони – як ізгої у цьому світі, ходять з тавром до кінця життя...* (Багряна) – *Все життя гумористом* (Вишня); *Одинцем у всьому світі* (Загород.); *Хмари – молочними старками* (Пов.); *Тяжкий мій шлях – гуцавиною глоду* (Павл.); *І крила нерозкриті –*

рюкзаками (Боровко). Відсутність порівняльних часток вказує на те, що суб'єкт не просто порівнюється з іншим предметом, названим предикатом, а сприймається у тій формі.

Для художніх текстів властиве активне використання у ролі іменної частини складеного присудка прийменникових форм орудного на позначення додаткових характеристик суб'єкта: *Ранок зі снігом* (Ульян.); *А я ж не тільки дружина, в мене вже два курси бібліотечного факультету, а хто тут з освітою?* (Загреб.); *Вона [телепатія] – поза мовами* (Шт.); *Вся країна буде під вашим контролем* (Бердник).

Іменними присудками у простих і складних реченнях виступають іменниково-іменникові словосполучення: *Він – послідовник альбігойської єресі* (Калитко); *Коротше кажучи, Перу – країна індіанців* (Пок.); *А це [прибудовування поверху] – сигнал для гонників* (Кокот.); іменниково-прикметникові: *Я в цій всій справі – людина випадкова* (Кокот.); однорідний ряд: *Дві статті затриманий уже має, намалювати третю – не питання і не проблема* (Кокот.) тощо.

Особливістю складеного іменного присудка у текстах художнього стилю є те, що внаслідок транспозиції у широкому значенні терміна форма називного відмінка може вживатися замість форми орудного: *Але довгастий начальник, що, як виявилось, був не просто собі слідчий, а – старший слідчий в особливо важливих справах, на те не вважав* (А.-Д.); *Так, я був український націоналіст, я був за голову повітової філії національного союзу* (А.-Д.); *Храм і є чистилище душ людських* (Овсян.); *Цей невисокий чоловічок з плюсклим, як тісто, тілом і маленькими прудкими очима був шахтар* (А.-Д.). Уживана форма називного експлікує або постійну ознаку: *Її бабка по батькові власне була гуцулка* (Кобил.), або можливе становлення цієї постійної ознаки у майбутньому: *Можє, й козаччина через сто літ буде дим...* (Хвил.). Форма родового під впливом російської мови вживана у

художньому тексті на місці форми знахідного: ...*Для такого чоловіка саме чоловіча в'язниця аж ніяк не являє собою символа несвободи...* (Жолдак).

Форма називного у розмовному мовленні вживана й з напівповнозначними дієсловами **зватися, називатися**, у сполученні з якими нормативною є форма орудного: *Цей спосіб зветься адміністрація. Цей спосіб називається індустрія й торгівля* (Март.). У розмовному й діалектному мовленні можливе функціонування присудків зі зв'язкою **є**, а також особовою формою дієслова **бути** минулого часу: *Іван Різаний, за офіційним поділом в'язнів, є все ж соціально близький елемент – спотворена спадщина проклятого капіталістичного минулого* (А.-Д.); *Виходить, той, хто виступає проти народу, є ворог народу* (А.-Д.); *А тут Корж був ідеальний виконавець* (А.-Д.). Такі присудки є стилістично маркованими.

Для текстів діалектних це не є транспозиційною зміною, а особливістю мовлення автора або мовця. Уживання форм називного замість орудного на території Західної України є нормованим: *Я тобі буду дохтор* (Стеф.); *Марко був сильний хлопець* (Федьк.); *Іван і Василь були се два багатирські сини із Соколія* (Федьк.); ...*Але я була всьому причина* (Март.). Натомість в епістолярній спадщині письменників Західної України вживаною є літературна форма: *Як приїдете до Белелуї, то я буду **Вашим проводатором** по полі, бо я сусід Ваш буду дуже близький* (Стеф.); *Але той варварський напад най буде **пересторогою** для сердець і голов рабівників і старих і малих* (Стеф.); ...*Не можна говорити, що ся боротьба – є **борьбою** в жовніри хлопчиків* (Стеф.).

Трапляються випадки вживання особової форми зв'язки з формою називного відмінка, що переводить безособове речення на особове: ...*Почав виспівувати такі частівки, що слухати їх була **чиста мука** першій-ліпшій радянській людині* (А.-Д.) – пор. ...*Почав виспівувати такі частівки, що слухати їх **було** чистою мукою першій-ліпшій радянській людині*. Така

трансформація допомагає влучніше акцентувати частини повідомлюваної інформації.

Специфічною є форма знахідного відмінка. Крім звичайних, узуальних значень: *Зайшли в Саїдів кабінет, що разом і за світлицю і за спочивальню правив йому* (Ле); *Ви себе за порядних маєте, а мене, звичайно, за Юду!* (Павл.) – поширеними є конструкції з фразеологічними утвореннями: [Син] *весь у тата* (Конон.); *Це не слушна нагода вправляти такій жінці мізки* (Денис.); *Так, він [концерт] точно вийшов на славу* (Старост.) – й віддієслівними іменниками, що мають значення різкої зміни психічного стану особи: *Я знову в плач* (Старост.); *Імперія – в шок!* (Павл.).

Форма родового відмінка виражає різні відтінки кваліфікативності: за належністю до певної категорії, групи осіб, за формою, кольором та іншою ознакою предмета: *Ви проти того, що людина іншопланеного походження* (Бердник); *Ми росли, діти наші множилися, всі одного духа* (Стеф.); *А в хаті маєш сидіти, поки живота твого* (Март.); *Він [апарат] був циліндричної форми, звужений догори* (Бердник); *Очі в нього незвичайного кольору морської хвилі* (Денис.); *Та не тої вона породи, щоби чекати ярма на шії* (Матіос). Іменна частина обов'язково поширена атрибутивним компонентом у формі прикметника, іменника або займенника. Фразеологізовані присудки не потребують поширювача: *Казали, що над книжками глузду одбіг* (А.-Д.).

Форма безприйменникового родового як діалектна вживається для виділення іменної частини: *Вона була м'якого ангела* (Март.). Літературно нормативною є форма знахідного з прийменником *за*: *Вона була за м'якого ангела* або синонімічна їй порівняльна конструкція з словоформою називного відмінка: *Вона була як м'який ангел*.

Вибір тієї чи тієї словоформи з різними прийменниками зумовлений ситуацією та типом предиката. Наприклад, модель *без* + р.в. у ролі частини присудка позначає якість, відсутню у суб'єктові: *Новий рік був без снігу* (Конон.); *...Аби не говорили люди, що я без милосердія* (Март.); *І жаль мені,*

що я народився такий, без піаніно в голові... (Чубай). Для аналізованих словоформ властивим є вживання заперечної частки **не**, яка перетворює висловлювання на таке, що стверджує наявність ознаки, вираженої іменною частиною у суб'єктові: *Адже матінка недурно казали, що світ не без добрих людей!...* (Коцюб). Спорадично вживається зазначена форма і в епістолярному стилі: *Я не був ніколи ще без грейцаря* (Федьк.). Уживаними є фразеологічні форми **упасти без душі** на евфемістичне позначення смерті: *Відразу [у]пав без душі* (Федьк.); *Не прийшла стара мати: як учула, так і впала на порозі без душі* (Федьк.).

Уживання прийменника з **(із)** пов'язане з позначенням ознаки за співвіднесеністю з об'єктом: *Ліка була з тих жінок, які не можуть не витратити гроші* (Повал.); *Це, звичайно, Яскравіст із великої літери!* (Конон.); за матеріалом: *А партійні працівники повинні бути з криці* (Ульян.); - *Злочинець вільно пройшов крізь лаву людей, ніби він був із повітря* (Бердник); за походженням: „*О, ви з циркової династії?*” (Денис.). Можливе вживання цієї словоформи в порівняльному звороті: *Все як із заліза.* (Кобил.). В епістолярному стилі словоформа з + р.в. вживається з функцією виокремлення одного із загалу: *А мені смутно і страшно, бо я з тих гелотів* (Стеф.); *Мама, хоч з простого стану, встидаєси ним [ґрунтом]* (Федьк.); *Старий був ще із старих романтиків, а стара просто новожитна реалістка* (Стеф.). У переносному значенні передає психологічну характеристику: – *Таж я не з глини, та й не з кременя* (Черемш.).

Словоформа **до** + р.в. входить до фразеологізованої структури, функціонуючи як готова стійка сполука, що позначає вподобання / невподобання, тому у ролі іменного компонента виступають іменники **душа**, **смак**, **око** та прислівникові сполучення **до вподоби**, **до шмиги** тощо: *Вчительці були не до смаку легкі лінії на Ярковому малюнку* (Калитко); *Щось мені до ока припав високий полукіпок* (Чорн.); *Будинок дійсно припав мені до душі* (Шевченки). Така ж ідіоматичність властива й структурам на зразок

Ліка прийшла до тям лише в тролейбусі (Повал.), у яких складений іменний присудок легко замінюється дієсловом **отямилася**, та з опущеною дієслівною зв'язкою: *Розсипана сіль – до сварки* (Денис.). У таких реченнях пропуск дієслова сигналізує про те, що основним лексичним компонентом речення є іменна частина, яка наголошує на результат дії.

Узагалі форми родового відмінка у ролі іменного компонента складеного присудка в художньому тексті є найбільш фразеологізованими. Фразеологічно зв'язані іменники вживаються у переносному значенні: *Немає нічого кращого для людини, яка народилася не від світу цього...* (Шт.).

Активно вживаними у художньому тексті є форми місцевого відмінка з прийменниками **в (у), на, при**. Для виділення повідомлюваного у присудках може опускатися зв'язка: *Свекруха в приймах!* (Конон.); *Я, здається, ще при розумі!* (Конон.); *Вона в цьому місті на заробітках* (Калитко). Більшість аналізованих словоформ фразеологізовані і функціонують у мові як готові утворення, часто евфемістичні, причому відмінкова форма, порівняно з усіма іншими відмінками, не допускає до свого складу атрибут: *У будь-якому випадку – він у виграші* (Валетов); *Нам не треба сварки, ми в злагоді* (Март.); *Куди ж вона впаде, якщо всі жінки – при надії?* (Калитко); *Що ж напередодні теж нерви бувають не в порядку* (Конон.); – *Все по цимаблу!* (Княжич); *А мені все по барабану* (Старост.); *О восьмій ранку всі на ногах* (Старост.); *Я тримаю їх на прицілі* (Жадан). Наявні атрибути мають характер уточнення або підкреслення висловлюваної думки: *Щоправда, гімназія була не про нас, „репаних”, там училися діти „чистішої породи”* (А.-Д.); *Вона в дуже короткому платтячку* (Калитко); *Це в твоїх інтересах* (Шевченки); *Вони ... опинилися у ще гіршому стані* (Конон.).

Застарілі форми місцевого властиві епістолярному й розмовному стилям. Наприклад: *А Ви і вона вибачайте, що я не в стані написати до Вас стільки, скільки повинен би* (Стеф.); *А я була у великім пошанівку!* (Федьк.); *Я тепер у великім клопоті* (Федьк.); *Товариш Стефаник зараз в дуже*

скрутному матеріальному положенні (Черемш.). Особливістю вживання є те, що часто зв'язкою у таких предикатах виступає дієслово **бути**: *Я є в сій хвилі в дуже декламаторськiм настрої і хочу Вам декламувати* (Стеф.).

Продуктивними є присудки, у яких у ролі зв'язки функціонує повнозначне дієслово. Це пов'язано тим, що у художніх текстах такі дієслова мають вищий ступінь метафоризації: *А я став у гадках, що тут робити?* (Черемш.); *Понад десять років ходить Шовкун у завгоспах* (Гримич); *Вже понад два місяці я перебуваю під пресингом* (Денис.); *Люди, що перебувають у відчай, – мають трохи розважатися, змінювати обстановку* (Денис.).

У художніх текстах, фразеологізми, подібно до звичайних лексем, можуть виражати ті ж значення: фізичні й моральні властивості людини, соціальні або професійні якості, якісну ознаку особи або предмета, стан тощо: *Стояв-стояв [Ява], червоний мов рак, а тоді як дав дрюза — тільки п'ятами залопотів* (Нест.); *Та й у мене все усередині попереверталось догори дригом* (Нест.); *А сам [князь] аж зубами заскреготав, що так міг забутись* (Фр.); *Отакого облизня піймав я від своєї нещасливої, своєї підступної зрадливої долі* (Нест.). Тобто їхня семантика є тотожною семантиці дже розглянутих груп іменного присудка.

Аналогічно до проаналізованих типів присудків фразеологізми іноді можуть приєднувати до свого складу атрибутивні поширювачі або, навпаки, еліпсувати чи замінювати певні компоненти: **на всі випадки життя – на всі випадки**; **у голові вітер гуляє – у голові вітер**; **у голові вітер гуляє – у голові вітер свище**. Однак часто та сама мовна одиниця може втрачати цілісність за умови вилучення з неї або заміни одного компонента: *Максим мав очі дуже гострі, а головне — він мав величезний досвід нічних мандрів, набутий у постійних .. походеньках* (Багр.) – *Максим мав очі дуже швидкі, а головне — він мав величезний досвід нічних мандрів, набутий у постійних .. походеньках* або *Знов офіцер подав команду* (Сосюра) – *Знов офіцер подав*

руку. У проаналізованих реченнях зміна компонента призводить до розпаду дьсього утворення, оскільки атрибут є основним конструктивним елементом фразеологізму, у реченнях з дієслівно-іменним зворотом – змінила загальне значення висловлювання (**скомандувати – привітатися**).

Дієслівно-іменні звороти у художньому стилі – це певні готові утворення, поширені атрибутами: *Дівчина мала спортивний вигляд* (Жадан); *Вся його невисока, вузлувата постать мала вигляд дубового окоренка* (Чорн.). У таких присудках іменниковий компонент займає постпозицію стосовно дієслова: *Ота щирість Ваша подає мені надію й на Вашу поміч* (Коцюб.); *Його стаття носила науково-полемічний характер* (Ткач).

Особливістю художніх текстів є вживання дієслівно-іменних описових зворотів, які мають вищий, порівняно з дієсловом, ступінь оцінності й емоційності. Тому іменник у звороті є однокореневим до дієслова (рідше предикативного прикметника) на позначення того ж процесу або дії: *Брянський маленькими білими руками звігнався в кременистий бруствер і легко вилетів наверх..., наче не мав найменшого сумніву, що й вони [бійці] зроблять те саме* (Гончар) – не сумнівався; *Я збираюся до Криворівні, але чи не стане що на перешкоді, не маю певності* (Коцюб.) – не перешкодить; не впевнений. Уживання тієї чи тієї форми зумовлене передусім стилістичними особливостями одиниці. Форми **нести службу, здійснити висадку** властиві для офіційного або наукового мовлення, лексеми **служити, висадитися** вживані переважно у розмовному мовленні.

Науковці [57 : 15] пов'язують використання тієї чи тієї лексичної одиниці з актуальним членуванням речення. У реченні *Знов офіцер наказав відступати* тема – агенс у позиції підмета, рема – присудок. При трансформації речення з описовим дієслівно-іменним зворотом *Знов офіцер віддав наказ відступати* рема змінюється. Інтерпретатором відношень між агенсом і дією виступає дієслово **віддати**. Отже, відбувається зміна синтаксичного й комунікативного статусу лексем висловлювання: до складу

реми замість номена із семантикою „хто наказав що робити” увійшла віддієслівна лексема зі значенням „соціально значимий акт”. Тому можна говорити про зміну змісту повідомлення: у першому реченні йшлося про відношення між людьми – учасниками ситуації, у другому повідомляється про факт здійснення агенсом певного соціально значимого акту. Саме остання теза про пряму залежність вибору лексичної одиниці у висловлюванні від актуального членування (від основного змісту речення, вкладеного мовцем) є переконливою. Незважаючи на те, що частина дієслівно-іменних зворотів має прості дієслівні відповідники, їхнє використання у мовленні не зазнає скорочення. Оскільки різні мовні одиниці можуть виступати інтерпретаторами однієї мовної реалії, вони можуть відрізнятися за різними ознаками. Наприклад, лексема **переважати** позначає якісну характеристику агенса на момент мовлення, а дієслівно-іменна форма **мати перевагу** – таку саму якісну характеристику, але не до конкретного часового відрізка.

Попри синтаксичну залежність іменний компонент у описових зворотах становить семантичний центр висловлювання. Особливо яскраво це ілюструють приклади з дієсловом **приходити** (йдучи, з'являтися десь, у когось; прибувати куди-небудь, до когось пішки [СУМ VIII : 83]): *Чим більше я **приходив до здоров'я**, тим частіше я завважував тривожний, неспокійний вираз на дідовім лиці* (Фр.); *Пан Дерижанов, що дуже наглядав за мною увесь сей час, **прийшов до переконання**, що се у мене істерія* (Л. Укр.). У поданих реченнях присудки позначають зміну психічного стану людини, а не переміщення, прибуття до кінцевого пункту. Дієслово у цих реченнях, як і його синтаксична валентна рамка, вживається у вторинній функції, оформлюючи зміст, що не відповідає змісту дієслова у його первинному значенні. Причому за рахунок приєднання різних іменних компонентів відмінкова рамка дієслова у зворотах набуває нового семантичного змісту.

Ослаблення прямого значення і набуття нових, залежних від семантики іменної форми, сем сприяє появі у дієслів так званих індикативних значень, тобто таких, що вказують на ширше або вужче коло дій або станів, позначуваних дієслівно-іменними описовими зворотами [183 : 74; 208 : 49]. Чим більше іменників, здатних поєднуватися з дієсловом, тим більше індикативних значень. У таких зворотах важливим є значення іменників, яке в описових зворотах абстрактне. Іменники позначають дію чи стан або – у тіснішому зв'язку з дієсловом – кваліфікативну ознаку. Фразеологічні сполуки мають відповідну семантику: *Ця невеличка робота ... виявлятиме – який має вплив на душу людську краса світова* (Мирний); *Летить голуб понад полем, спочинку не має* (Гл.). У таких фразеологізованих сполученнях більшість іменників – віддієслівного походження: *На випадок загибелі сержанта приймаю командування* (Довж.); *Вона біжить поперед мене, наче не чує і має вигляд миші* (Коцюб.). Дієслова в описових зворотах, уживаючись у переносному значенні (обмеженому синтаксичною функцією предиката), вступають у зв'язок з іменниками, з якими вони у своїх прямих значеннях не вживаються. Утрачаючи свою номінативну функцію, дієслово вже не здатне обійтися без іменної форми.

Менша група дієслів вживається в описових зворотах у прямому, номінативному значенні. У такому випадкові позначення дії або стану є конкретнішим, оскільки дієслово поєднується зі значно меншою кількістю іменників або з однотипними іменниками: пор. *Виглядав я так, наче спереду мене покрили штукатуркою* (Слапчук) – **поштукатурити** подібно до словосполучень і слів **покрити лаком – полакувати, покрити фарбою – пофарбувати** тощо. У таких конструкціях іменник втрачає свою центральну позицію, він лише уточнює значення дієслова. Звороти першого і другого типу є перифрастичними компонентами відносно простих дієслів.

Дієслівно-іменні звороти вступають у відношення з однокореновими дієсловами. Ці відношення можуть бути семантично еквівалентними,

семантично близькими з тими або тими особливостями значення, семантично не співвідносними, протилежними [183 : 84-85]. Звороти першої групи не мають відмінностей у значенні з відповідним дієсловом: *Кружляють, вурчать моторами юнкерси. Вони ще мають змогу сідати на міському іподромі* (Гончар) – *Вони ще можуть сідати на міському іподромі*; *Чекаю, щоб вона дала дозвіл* (Маляр.) – *Чекаю, щоб вона дозволила*; *То не може бути, аби вона кому стояла на заваді* (Стеф.) – *То не може бути, аби вона кому заважала*. Основним критерієм відбору тієї чи тієї словоформи є стилістичні особливості тексту і її відповідність цьому стилю. Наприклад, словосполучення *носити надію [у серці], подати [по]рятунку, подати хліба* актуальні для художнього або розмовного стилів, а лексеми *надіятися, порятувати, нагодувати* – для більш офіційного: *А дід Ілько все жде, все жде, надію в серці носить* (Дор.); *Ні один не подав ні рятунку, ні хліба* (Леся Укр.) – *А дід Ілько все жде, все жде, надіється; Ні один не порятував, не нагодував*. Єдиною перевагою дієслівно-іменного звороту є те, що він може вживатися із атрибутами, розширюючи за їхній рахунок семантику. На це звернув увагу ще Ф. І. Буслаєв [32 : 310], який зазначив, що у виразах, у яких назва дії поєднана у дієслові й імені, „виявляється можливість означати самий предмет”: *У кожній роботі велику вагу має не тільки її зміст, а й те – як той зміст вироблено* (Мирний). Такі конструкції можна трансформувати у прості дієслівні присудки із залежним якісним поширювачем: *У кожній роботі багато важить не тільки її зміст, а й те – як той зміст вироблено*. Однак семантична близькість не означає, що дієслово й описовий зворот можна абсолютно ототожнювати, оскільки синтетична дієслівна форма має розмовний характер.

Другу групу дієслівно-іменних сполучень становлять звороти, що відрізняються за певними ознаками, маючи попри те певну близькість. Однослівне дієслово цієї групи позначає дію, процес, стан як факт реальної дійсності. Описові звороти можуть контамінувати значення якісної

характеристики дії, стану з оцінкою: *Сама нічого у рот не беру* (Мирний); *Не знав [дід Йосип] письма, а через те нічого не брав у тямки у тих мудрих книжках* (Бедзик); *Ти маєш уявлення про нашу передову?* – глухо запитав Черниш (Гончар); містити вказівку на інтенсивність вияву дії: *Білозуб ... глянув на Крутояра, який теж захоплено, як і всі, бив у долоні* (Собко) – *Білозуб ... глянув на Крутояра, який теж захоплено, як і всі, аплодував*; вказівку початку або закінчення дії чи стану: [Ви] *Не журіться й не впадайте в тугу надаремно* (Н.-Лев.); *Він внав у лють* (Денис.); *Уже побував [Іван] на відробітках або в строку пастухом* (Чорн.) тощо. Іноді семантика однокореневого дієслова не може абсолютно дублювати дієслівно-іменну сполуку. Воно потребує залежного неозначеного займенника: *Хіба ще ймення має дика пустка?* (Леся Укр.) – *Хіба ще якимось називається дика пустка?*

До третьої групи малочисельних утворень належать звороти, семантика яких не відповідає семантиці однокореневого дієслова. Наприклад, у конструкціях *Пані Шьвета робила вигляд, що не зауважує голодного хлопця з гуртожитку* (Дереш); *Щозими у білому місті транспорт припиняв своє існування* (Повал.); *Я згоден із думкою ... Дж. Беквіза, котрий входив до складу робочої групи з етичних, юридичних і соціальних аспектів проекту „Геном людини”* (Газ.) трансформація не можлива: *Пані Шьвета [виглядала], що не зауважує голодного хлопця з гуртожитку; Щозими у білому місті транспорт [не існував]; Я згоден із думкою ... Дж. Беквіза, котрий [складав] робочу групу з етичних, юридичних і соціальних аспектів проекту „Геном людини”*. Семантично невідповідним буде сполучення й у конструкції, у якій зворот можна замінити дієприкметником: *Мені сором, ... що носимо кайдани і спимо під ними спокійно* (Л. Укр.), оскільки слово **ув'язнені** не вживане у переносному значенні, а сполучення **носимо кайдани** означає психологічну залежність, пригнобленість.

Можна виділити і четверту групу зворотів, які не мають однослівних дієслівних відповідників: *Планована акція напевно **носитиме характер єдиної справедливої помсти*** (Калитко); *А сам я **брав участь** у перформенсах забороненої екологічної організації* (Прохасько); *Він **має проблеми** з навчанням, кілька разів проходив свідком у справах, пов'язаних із дрібним хуліганством* (Жадан). У цьому випадкові дієслівно-іменний зворот передусім заповнює лакуну у лексичній системі. Про це свідчить, зокрема, книжний, нейтральний характер конструкції, її вживаність у тексті незалежно від його стилістичної належності.

Стилістично доцільними в художніх текстах є також конструкції з однорідними іменними присудками характеристичні: *Так, це він **на якійсь презентації, з келихом в руці й дурнуватою посмішкою*** (Калитко); – *А твій був **стрижений і завжди при краватці, а користь яка?*** (Конон.); *Вони [постаті] **були в поліцейській формі, з автоматами*** (Бердник); *Його Палагна була з **багацького роду, фудульна, здорова дівка, з грубим голосом й властю шиєю*** (Коцюб.); *І **нащо воно родиться на світ божий? І дурне, і пусте, ще і з вінком на голові*** (Стеф.). Своєрідну однорідність становить конструкція з двома-трьома зв'язковими словами: *Людський фактор **був, є і залишається головною причиною** будь-яких удач і невдач у будь-якій справі* (Валетов).

Отже, з проаналізованого матеріалу можна зробити висновок, що дієслово в описовому звороті зазнає граматикалізації, оскільки воно вже не номінує дію, а допомагає виражати значення іменного компонента. Дієслово **мати** у першому значенні вживано „на позначення того, що комусь належить що-небудь, є його власністю; володіти чимось, посідати щось” [СУМ V : 648]: *В Скрипчинцях був свій пан, та ще й **небагатий**; він **мав** тільки один присілок* (Н.-Лев.). У цьому реченні іменникова форма є облігаторною – при перехідному дієслові. У дієслівно-іменному звороті це ж дієслово частково

втрачає значення – основний зміст предиката передає іменник: *Має намір* [Іван] *викрасти поламаний віз* (Март.).

Підметом у реченнях художніх текстів зі складеним іменним присудком можуть виступати слова різних лексико-семантичних груп або їх поєднання: *Інтелект піднімається над матерією, стає їй протилежністю* (Бердник); *Сміх і плач – два рідні брати, що в душі людей живуть* (Олесь); *Для нього я був не тільки „свій” лікном, а ще й, як виявилось, знайомий* (А.-Д.); *Невже то – квітець, і шпачиний клекіт...* (Стус); *Дзінь-дзінь, це не поштар, а смерть, з удавкою, з позором та злиднями* (Ульян.); *Се була лож* (Кобил.). Трапляються випадки еліпсису: *Оглянути бездоганну поверхню. Зимою – коли ставала самотною пустинею* (Кобил.).

У художніх текстах речення зі складеним іменним присудком можуть бути поширені обставинами (переважно темпоративами й локативами, рідше каузальними поширювачами), додатками і синкретичними (об’єктно-обставинними) членами речення: *Бог теж був колись дитиною* (Овсян.); *Тепер він був у мене у жмені!* (Загреб); *Можливо, плач – нормальний стан для людини?* (Овсян.); *Дотепність – важливий чинник для успіху* (Денис.); *Твої публічні співи – це найкращий шлях до твоєї соціалізації* (Денис.).

Форми складеного іменного присудка є потужним засобом створення анафоричних утворень. Уживання іменників різної семантики сприяє переорієнтації текстового акценту: *Мої предки, мабуть, були землеробами...* *Мої предки, мабуть, були пілігримами...* *Мої предки, мабуть, були єретиками...* *Мої предки, мабуть, були конкістадорами...* *Мої предки, мабуть, були індіанцями...* *Мої предки, мабуть, були алхіміками* (Шелюг); *Вона вже віднині – і ви, і я. Вона вже віднині – поле і сад, Вона вже віднині – лункий зорепад, Вона вже віднині – вітри голубі І тонкострунні прозорі зливи* (Чубай). Кожне анафоричне речення узагальнює наступне повідомлення, його наслідок.

Для текстів художнього стилю властиві також парцельовані речення. Виділення присудка в окрему синтаксичну конструкцію увиразнює його значимість: *А що таке темноти?... Можливо, - це самотності печаль. Дух каменя. Жало злости. Липкі пов'язки мумій. Заздрість ненаситна* (Павл.); *Я розумію світло. Це – душа. Любові й Космосу глибини. Жертва. Блиск розуму. Благословення миру. Палання рук. Веселощі трави* (Павл.); *Він був сильною особистістю. Страхітливим безумцем. Відчайдушним невдахою* (Шт.).

Складені іменні присудки утворюють цілі синтаксичні блоки, що мають описовий, причиново-наслідковий характер: *При розслідуванні виявиться, що затримані – журналісти, він працює спецкором російської газети, а вона дописує до кількох місцевих газет і числиться у штаті однієї із них* (Калитко); *Земля – член сім'ї Сонця. А Сонячна система – єдиний організм. Виходить, і життя на Землі – частина спільного життя нашої системи* (Бердник); *Огнище те – любов до своєї країни, до свого народу; світло – то ідея, що дала зміст життю, то свідомість своїх обов'язків; тепло – віра в перевагу добра над злом, правди над кривдою, світла над темрявою...* (Коцюб.); *Тут у нас господарями гості, вони людей тут мають за рабів* (Кост.); *Я люблю читати воєнні мемуари, незалежно від того, в якому званні і на чиєму боці воював автор — чи був він офіцером вермахту, чи петлюрівським старшиною, чи він і далі лишається лідером мексиканських партизанів, чи його до сьогодні вважають чеченським польовим командиром* (Жадан); *Всесвіт — це зерно. Майбутнє його — це ріст того зерна. Людина — це Всесвіт у мініатюрі, ми вже говорили. Отже, потенція її майбутнього, його зерно — це вона сама, її свідомість, її мозок, її глибинна суть, її свобода волі* (Бердник). Частина таких утворень можуть бути парцельованими, коли в цьому єдиному цілому іменна частина винесена за рамки двоскладного речення: *Може, сам колись виконробом станеш. Або директором школи... Або хоч класним керівником...* (Дудар);

Я – це я. Просто людина біля вогню (Вітер). Кожна з частин становить початок розмірковування.

Різкий характер протиставлення передають конструкції, у яких дві частини з однаковим підметом, але різними, контрастними іменними частинами за відсутності дієслівної зв'язки: *А ми ж не із неволі, ми – у смерть* (Кост.). Однак протиставні відношення у художньому тексті, як і в інших стилях, можуть бути виражені через наявність протиставного сполучника **а**: *Потім виявилось, що Здоровань був не недолітком, як усі вважали, а взросляком* (Пок.); *Мрія – не фотографія дійсності, а творчість духу* (Бердник); *Він – не нормальна людина, а щось середнє між людиною і привидам* (Бердник).

Близькими до художнього за засобами й способами вираження складеного іменного присудка є розмовний й епістолярний стилі. Основні ознаки розмовного – неофіційність, невимушеність спілкування і невідповідність до нього. Серед лексичних особливостей: емоційно забарвлена лексика, часто занижена; велика кількість фразеологізмів, фольклоризмів, діалектних слів тощо. Епістолярний стиль є поєднанням художнього й розмовного. Він характеризується вільним використанням синтаксичних конструкцій, уживанням особливих лексем залежно від місця проживання автора тощо.

Висновки до третього розділу

У текстах складений іменний присудок функціонує залежно від конкретних стильових особливостей і форми предиката.

Присудок, виражений абстрактною зв'язкою (або нульовим її виявом) **бути** + н.в. або о.в. (спеціалізовані форми), однаково продуктивно вживаний у проаналізованих текстах. Це пов'язано з нейтральністю обох предикативних компонентів. Семантика іменника у таких конструкціях найрізноманітніша: від абстрактної у науковому й публіцистичному стилях до конкретної з оцінкою, демінутивним або іншим значенням у художньому. Науковий стиль вирізняється тим, що складені іменні присудки функціонують у ньому для створення дефініцій. Тому структура складених предикатів є чіткою, конкретною, беземоційною. Найуживаніші форми – абстрактне дієслово **бути** у всіх особових формах (з переважанням теперішнього часу, тобто нульовим її виявом) з іменником у формі називного або орудного відмінків.

У текстах публіцистичного стилю переважають спеціалізовані форми з абстрактними й напівповнозначними зв'язками, що позначають предикативну ознаку суб'єкта. Трапляються також форми місцевого відмінка, що функціонують як засіб зацікавлення читача або створення відтінку розмовності, скандальності тощо.

Форми знахідного вживаються переважно у дієслівно-іменних або фразеологізованих конструкціях. Перша група предикатів властива науковому й публіцистичному стилям, оскільки її вживання позначене книжністю, нейтральністю, значною виразністю. Усі дієслівно-іменні конструкції можна поділити на чотири групи: 1) ті, що не мають однокореневих дієслівних відповідників (**дати раду**); 2) ті, що мають прості дієслівні відповідники й абсолютно тотожні їм (**покрити лаком – полакувати, дати дозвіл – дозволити**); 3) ті, що мають певні відтінки у значенні (мають оцінку, виражають інтенсивність дії тощо) з

однокореневими дієсловами (**бити у долоні – аплодувати; впасти в лють – розлютитися**); 4) ті, що мають однокореневі відповідники, однак не можуть вживатися у парадигматичних зв'язках, оскільки відрізняються семами (**робити вигляд – виглядати**). Фразеологізовані вирази вживані у художньому стилі, марковані експресивністю й емоційністю. У них відсутня зв'язка (**в плач, в сміх**), що додає підкреслено різкої зміни стану.

Найрізноманітніші форми виявлено у художньому стилі, якому властиві порівняно менша унормованість й значна образність. Так, у реченнях можуть вживатися фразеологізовані утворення, присудки зі складною семантичною установкою на позначення психічного або фізичного стану особи. Іменний компонент може бути виражений спеціалізованими й неспеціалізованими формами, ускладненими додатковим атрибутом або додатком (при віддієслівних іменниках). На тексти художнього стилю припадає найбільша частка статальних предикатів і менша частка активних. Уживання динамічних ознак збільшується у міру посилення книжності мови, її кодифікування.

Форми родового відмінка властиві художнім текстам, оскільки вони мають яскравий атрибутивний, рідше об'єктний характер. Дієслівна зв'язка – нульова. У публіцистичних жанрах ця форма вживається у заголовках статей для привертання уваги.

Форми орудного прийменникового властиві лише художньому тексту. Вони позначені описовим характером й означають характеристику суб'єкта з оцінкою. У ролі зв'язки у таких конструкціях виступає повнозначне дієслово.

Місцевий відмінок функціонує у художньому й публіцистичному стилі. Для художніх текстів він є виразником психічного й фізичного стану суб'єкта. Форма зв'язки – нульова. Аналізовані присудки, у яких іменна частина виражена іменником зі значенням почуття, емоції, становлять своєрідні фразеологізовані утворення, вільно відтворювані у мовленні. Найбільшою продуктивністю характеризується присудок з іменною

частиною, вираженою формою місцевого відмінка з прийменником **в**. У публіцистичних текстах цей присудок виконує функцію заголовків статей або заміток. Це забезпечує активізацію уваги читача до пропонованого матеріалу.

Для епістолярного й розмовного стилів, що були досліджені побіжно, властиві ті ж характеристики іменного складеного присудка, що й для публіцистичного та художнього, що вирізняє їх на фоні книжних стилів мовлення.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження закономірностей організації змісту і форми позначуваного семантичного предиката іменним складеним присудком та його функціонального діапазону, зумовленого стильовою настановою та наміром мовця, дозволяє констатувати своєрідність його не тільки на формально-синтаксичному рівні речення, а й на семантико-синтаксичному (як предиката характеристичної або ототожнення-ідентифікації) і певною мірою на комунікативно-прагматичному й стилістичному рівнях породження й сприйняття висловлення з розгляданим типом присудка.

Складений іменний присудок – аналітична структура. До його складу входять: дієслово-зв'язка (абстрактна, напівповнозначна, повнозначна) і відмінкова або прийменниково-відмінкова форма іменника (займенника, субстантивованого слова). Основне присудкове значення виражає іменникова форма. Абстрактні зв'язки виражають граматичні значення, напівповнозначні – часткові модальні або фазові відтінки. У присудках зі зв'язкою, вираженою повнозначним дієсловом, загальне присудкове значення контаміноване семантикою дієслова й іменника. Тобто основною граматичною властивістю складеного присудка є те, що речове та граматичне значення реалізовано аналітичним способом. Він експлікує семантику додаткової характеристичної (якості) й стану і має широкий морфологічний вияв, що забезпечує активне його використання у мовленні.

Складений іменний присудок має такі специфічні характеристики: він позначає статальну ознаку, що мислиться як наявна у предметі, властива йому, а не створювана ним. На відміну від складеного дієслівного присудка, вираженого особовою формою допоміжного дієслова й інфінітивом, що виражає предикативне значення, іменний присудок може мати у своєму складі не лише відмінкову форму іменника, а й додаткові атрибутивні поширювачі – прикметникові, займенникові, іменникові тощо, що беруть участь у формуванні загальної семантики предикатів тотожності й

характеризації. Якщо іменний присудок уживається з нульовим виявом зв'язки, має меншу потенцію до вираження модальних і фазових значень. У складеному дієслівному присудку зв'язковий компонент завжди виражений.

Більшість складених іменних присудків займають позицію предиката характеризування, додаткової кваліфікації суб'єкта. Цей різновид об'єднує присудки, що позначають тотожність і тому можуть бути виражені формами різних відмінків, а також присудки зі значенням психічного або фізичного стану особи. Продуктивними є конструкції з іменними присудками, у яких зв'язка виражена повнозначним дієсловом. Різновидом названих груп присудків є ті, що займають позицію предиката характеризування особи за тимчасовою ознакою, а реалізують її у реченні з дієслівною зв'язкою у формі минулого або майбутнього часу та з обов'язковим темпоративом.

Групу присудків зі значенням дії становлять предикати, виражені дієслівно-іменними описовими зворотами (типу **брати участь, мати слово, одержати перемогу**). Переважна частина цієї групи присудків не має дієслівних відповідників, тому сприймається як репрезентант дії, виконуваної агенсом.

У ролі іменної частини складеного присудка можуть виступати безприйменникові та прийменниково-відмінкові форми п'яти відмінків (крім давального й кличного). Спеціалізованими формами у ролі іменної частини присудка є форми називного й орудного відмінків та знахідного з прийменником **за**, для яких предикативна функція стала однією з основних разом із первинною функцією суб'єкта, об'єкта, знаряддя. Водночас на сучасному етапі в українській мові спостерігається тенденція до вживання у ролі іменної частини присудка на позначення психологічного або фізичного стану особи форма місцевого відмінка, натомість форма знахідного відмінка з прийменником **за** стає менш продуктивною, уживаною переважно з дієслівною зв'язкою **вважатися**. Ця тенденція до зміни у сфері

спеціалізованих форм у ролі присудка особливо помітна в книжних стилях останніх десятиліть, зокрема в публіцистиці.

У функції іменної частини складеного присудка можуть вживатися різні неспеціалізовані прийменниково-відмінкові форми. Найпродуктивнішими є безприйменникові форми родового відмінка, а також форми з прийменниками **без, для, з**, форми знахідного з прийменником **у (в)**, а також місцевого з прийменниками **в, на**. Формування загального предикативного значення у таких конструкціях репрезентоване прийменниково-іменниковою конструкцією, в якій прийменник конкретизує семантику присудка за рахунок додаткових (конотативних) значень.

Виступаючи у вторинній ролі – іменної частини предиката, іменникова словоформа втрачає зв'язок із відмінковою парадигмою. Навіть якщо вона поєднується з атрибутами, то функціонує як готове утворення. Форми непрямих відмінків у ролі іменної частини поєднуються з підметом зв'язком координації, вступаючи у двобічний зв'язок: з одного боку, вона разом із зв'язкою характеризує суб'єкт, формально представлений у підметі, з іншого – дію, здійснювану цим суб'єктом. Втрачаючи зв'язок з відмінковою парадигмою, словоформа іменника набуває часткових ознак дієслова, внаслідок чого може реалізувати валентнісний потенціал, властивий дієслову.

У ролі складеного іменного присудка можуть виступати фразеологізми і фразеологічні сполучення. Незважаючи на те, що фразеологізми ототожнюють з одним словом, у реченні це переважно складені іменні присудки, що мають аналітичну структуру. До розряду фразеологічних сполучень зараховуємо також дієслівно-іменні описові звороти. Дієслово у них виступає показником відношень між суб'єктом та іменною частиною, а відмінкова форма іменника є основним носієм предикативного значення. Оскільки більшість дієслівно-іменних зворотів не має простих дієслівних відповідників, а також те, що ступінь зрощення між елементами звороту

вища, ніж між зв'язкою й іменною частиною присудка, їх можна вважати аналітичними дієсловами. Однак, якщо ці конструкції поширені атрибутами, їх можна кваліфікувати як складені іменні присудки.

Функція зв'язки в іменному складеному присудку полягає у вираженні граматичних значень часу, особи, числа, однак більшість зв'язок, крім граматичних, мають і лексичні значення, оскільки беруть участь у формуванні загальної предикативної семантики.

Єдиною „чистою” (спеціалізованою) зв'язкою є абстрактне дієслово **бути**. Напівповнозначні дієслова (**стати, ставати, вважатися, являти собою, становити собою, здаватися, здатися, уявлятися, лишатися, означати, зватися, називатися, йменуватися, виглядати, служити, рахуватися (розм. числитися), доводитися, прикидатися, почуватися, відчувати себе, уявити себе, оголосити себе**) максимально наближені до абстрактних, до основного значення предиката, вираженого іменним компонентом, додають певну сему. Однак у певному контексті вони можуть бути кваліфіковані як абстрактні, якщо семантично дорівнюють дієслову **бути**, тобто функціонують у позиції дієслівного предиката і частково або цілком втратили лексичне значення.

Функція зв'язки повнозначних дієслів характеризується кількома головними ознаками. По-перше, у ролі зв'язки може виступати обмежена група дієслів – стану, руху, переміщення, рідко – дієслова зі значенням впливу на об'єкт діяльності (**ходити, сидіти, бігати, стояти, спати, голосити**) тощо. По-друге, ці дієслова зазнають часткової граматикизації, але повної втрати лексичного значення не спостерігається, їхня семантика бере участь у формуванні загальної семантики присудка. По-третє, повнозначне дієслово разом з іменною частиною присудка становить єдиний семантико-синтаксичний блок для формування семантико-синтаксичної структури речення, у якому іменниковий компонент стає семантичною домінантою висловлювання.

Спроби синтаксистів замінити деякі повнозначні дієслова абстрактною зв'язкою **бути** і у такий спосіб довести, що й ця група лексем здатна втрачати своє значення, не дала результату. Основною особливістю неспеціалізованої зв'язки є те, що вона бере безпосередню участь у формуванні семантики предиката, натомість спеціалізована (абстрактна) зв'язка виступає як граматичний показник присудка. Проте відмінність між абстрактними й напівповнозначними зв'язками хитка й непевна: у контексті напівповнозначні зв'язки можуть граматикуватися більшою чи меншою мірою. Цей процес залежить передусім від того, який компонент є семантичною домінантою висловлювання. Чим більше змістове навантаження має іменна частина, тим менша міра участі дієслова-зв'язки у формуванні змісту присудка.

Речення зі складеним іменним присудком структурно подібні до речень з простими дієслівними присудками. Причому вони поширюються різними компонентами у спосіб приєднання обставинних детермінантів різного типу, хоча більшість їх є факультативними. Облігаторність або факультативність обставинних детермінантів зумовлена ситуацією висловлювання та структурною організацією складу речення.

У реченнях, у яких присудок вказує на тимчасову ознаку, темпоратив є облігаторним, оскільки зумовлений структурно. Він вказує на тривання стану або на припинення його. Дієслівна зв'язка у таких конструкціях виступає у формі минулого або майбутнього часу, оскільки присудки, що мають форму теперішнього часу, переважно позначають позачасову ознаку. У висловлюваннях з предикатом, що позначає особу за фахом, темпоратив є внутрішнім поширювачем: пояснює іменну частину присудка. У реченнях з предикатом, що позначає додаткову характеристику володаря або господаря, а також вказує на суб'єкта – виконавця певної роботи, обов'язковим є локатив як маркер території, володарем якої виступає суб'єкт, або на місце роботи суб'єкта.

Специфічною рисою присудків, у яких іменна частина виражена віддієслівним іменником зі значенням дії, є їхня здатність приєднувати додаток. Такий присудок займає позицію предиката, синонімічного дієслову, й іменники зберігають валентність дієслова, хоча такі додатки мають атрибутивний відтінок.

Іменні присудки, у складі яких є вказівний займенник **це, такий, той** та ін., поширюються підрядним атрибутивним компонентом у формі підрядної частини складного речення.

Складений іменний присудок продуктивно функціонує у всіх стилях мови. Для наукового стилю найуживанішими є конструкції з іменним складеним присудком як основним засобом вираження дефініцій. Іменна частина в них вербалізується формами називного або орудного відмінків. Зв'язками у таких присудках виступають дієслова **бути, вважатися, становити собою (являти собою)**, а найчастіше – нульова зв'язка. Усі дієслова у ролі зв'язки мають найвищий ступінь граматикалізації, основне предикативне значення зосереджено в іменниковій частині, особливо в конструкціях тотожності.

Художньому стилю властиві іменні присудки, виражені всіма можливими формами. Високий ступінь експресивності, емоційності художніх текстів зумовлює переважання присудків зі зв'язками, вираженими повнозначними дієсловами, а в діалогах - із нульовою зв'язкою. Іменні форми містять різні аугментативні та пейоративні відтінки. Крім форм називного й орудного, поширені також форми місцевого, родового й знахідного відмінків з прийменниками. Такі присудки мають у своєму складі атрибутивні поширювачі, що посилюють інформативність висловлювання. Іменна форма у складі іменного присудка може бути виражена не лише власне українською лексикою, але й іншомовними словами, адаптованими до української орфоєпії. Це дозволяє відобразити мовну атмосферу сучасної молоді, соціальних груп тощо.

Для забезпечення стильових настанов публіцистичних текстів використовуються переважно спеціалізовані форми присудків з абстрактними або напівповнозначними зв'язками і формами називного та орудного відмінків у ролі іменної частини. І саме в заголовках поширені уживання предикативних форм місцевого, родового або знахідного відмінка, що відображає сучасні тенденції українського книжного літературного мовлення.

Комплексний аналіз засобів вербалізації предикатів показав, що складений іменний присудок в сучасній українській мові розширює сфери функціонування за рахунок залучення повнозначного дієслова у функцію зв'язки і зміни форм іменника під дією виконуваної синтаксичної функції. Унаслідок транспозиції у позицію предикативної основи речення іменник більшою чи меншою мірою відривається від відмінкової парадигми. Подальше вивчення функціонального діапазону іменного складеного присудка може сприяти встановленню їхньої специфіки в усіх стилях сучасної української літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Адмони 1965*: Адмони В. Г. Дополнительные функции аналитических форм. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград: Изд-во „Наука”, 1965. С. 222–232.
2. *Адмони 1983*: Адмони В. Г. Нулевая связка, связочный глагол и грамматика зависимостей. *Вопросы языкознания*. 1983. № 5. С. 34–42.
3. *Аксенова*: Аксенова О. А. *Игровое словообразование и грамматика*. URL : <http://www.levin.rinet.ru/ABOUT/Aksenova3.html> .
4. *Александров 1963*: Александров Н. М. Проблема второстепенных членов предложения в русском языке. *Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена*. Т. 236. Ленинград, 1963. С. 3–150.
5. *Алефіренко 2004*: Алефіренко М.Ф. Фразеологізм. *Українська мова. Енциклопедія*. / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ: Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 770–772.
6. *Алиева 1983*: Алиева А. В. Синтаксически неразложимые словосочетания (типа „человек невысокого роста”) в современном русском языке: автореф. на соискание науч. степени канд. филол. Наук: спец. 10.02.01 „Русский язык”. Баку, 1983. 22 с.
7. *Алиева 2004*: Алиева В. Н. Понятия взаимодействия, перехода и переходности в современной лингвистике. *Культура народов Причерноморья*. 2004. № 54. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp54/knp5411-13.pdf>.
8. *Андерш 1987*: Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ: Наукова думка, 1987. 191 с.
9. *Арват 1973*: Арват Н. М. Про лексичне наповнення структурних схем простого речення. *Мовознавство*. 1973. № 4. С. 42–49.

10. *Арват 1976*: Арват Н. Н. Компонентный анализ семантической структуры простого предложения. Черновцы : Изд-во Чернов. гос. ун-та 1976. 68 с.
11. *Арват 1979*: Арват Н. М. До питання про семантичну типологію простого речення. *Мовознавство*. 1979. № 2. С. 24–31.
12. *Аристотель 1978*: Аристотель. Категории. *Сочинения*. В 4-х т. Москва, 1978. Т. 2. 602 с.
13. *Арутюнова 1965*: Арутюнова Н. Д. О критерии выделения аналитических форм. *Аналитические конструкции в языках различных типов* /отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Изд-во „Наука”, 1965. С. 89–93.
14. *Арутюнова 1976*: Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. Москва : Наука, 1976. 384 с.
15. *Арутюнова 1980*: Арутюнова Н. Д. Сокровенная связка (К проблеме предикативного отношения). *Известия Академии наук СССР. Серия Литературы и языка*. Т. 39. № 4. Москва : Наука, 1980. С. 347–358.
16. *Арутюнова, Ширяев 1983*: Арутюнова Н. Д., Ширяев Е. Н. Русское предложение. Бытийный тип : структура и значение. Москва : Рус. язык, 1983. 198 с.
17. *Арутюнова 1988*: Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт. Москва : Наука, 1988. 341 с.
18. *Бабайцева 1979*: Бабайцева В. В. Русский язык : Синтаксис и пунктуация. Москва : Просвещение, 1979. 269 с.
19. *Бабайцева 1989*: Бабайцева В. В. Система членов предложения в современном русском языке : уч. Пособие. Москва : Просвещение, 1989. 159 с.
20. *Бабайцева 2000*: Бабайцева В. В. Явления переходности в грамматике русского языка : монография. Москва : Дрофа, 2000. 640 с.

21. *Балли 1955*: Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. 416 с.
22. *Белошапкова 1977*: Белошапкова В. А. Современный русский язык. Синтаксис. Москва : Высшая школа, 1977. 248 с.
23. **Березовська-Савчук Н. А. Дистрибутивні характеристики предикатів стану в українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луганськ, 2013.**
24. *Берка 1961*: Берка К. Функции глагола „быть” с точки зрения современной формальной логики. *Логико-грамматические очерки* / редколлегия : Л. Б. Баженов, А. И. Уемов, В. Г. Фарбер. Москва : Высшая школа, 1961. С. 160–180.
25. *Блох 1986*: Блох М. Я. Теоретические основы грамматики. Москва, 1986. 236 с.
26. *Богданов 1977*: Богданов В. В. Семантико-синтаксическая организация предложения. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. 204 с.
27. *Бондарко 1984*: Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград, 1984. 134 с.
28. *Бондарко 1991*: Бондарко А. В. Носитель предикативного признака (На материале русского языка). *Вопросы языкознания*. 1991. № 5. С. 27–41.
29. *Бортэ 1986*: Бортэ Л. В. Взаимодействие в сфере основных грамматических классов слов современного русского языка : автореф. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Днепропетровск, 1986. 32 с.
30. *Борухов 1989*: Борухов Б. Л. Речь как инструмент интерпретации действительности (Теоретические аспекты) : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Саратов, 1989. 19 с.

31. *Булаховский 1952*: Булаховский Л. А. Курс русского литературного языка. Киев, 1952. В 2 т. Т. 1. 447 с.
32. *Булыгина 1982*: Булыгина Т. В. К построению типологии предикатов. *Семантические типы предикатов* / отв. ред. О. Н. Селиверстова. Москва : „Наука”, 1982. С. 7–85.
33. *Буслаев 1959*: Буслаев Ф. И. Историческая грамматика русского языка. Москва, 1959. 371 с.
34. *Валгина 1972*: Валгина Н. С. О двусторонней синтаксической связи в современном русском языке. *Русский язык в школе*. 1972. № 5. С. 99–104.
35. *Валгина 1991*: Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка : учебник для вузов. Москва : Высшая школа, 1991. 432 с.
36. *Васильева 1999*: Васильева С. А. Полнозначная связка как компонент составного именного сказуемого в современном русском языке : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 „Русский язык”. Ставрополь, 1999. 164 с.
37. *Ващенко 2004*: Ващенко О. І. Валентна і невалентна сполучуваність відприкметникових іменників у сучасній мові : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 „Українська мова”. Харків, 2004. 204 с.
38. *Винницкая 1981*: Винницкая В. М. Особенности функционирования именного сказуемого в учебно-научной литературе технического профиля : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1981. 25 с.
39. *Виноградов 1947*: Виноградов В. В. Русский язык : Грамматическое учение о слове. Москва : Учпедгиз, 1947. 784 с.
40. *Виноградов 1953*: Виноградов В. В. Основные типы лексических значений слова. *Вопросы языкознания*. 1953. № 5. С. 162–189.
41. *Виноградов 1958*: Виноградов В. В. Из истории изучения русского синтаксиса. Москва, 1958. 40 с.

42. *Виноградов 1969*: Виноградов В. В. О взаимодействии лексико-семантических уровней с грамматическими в структуре языка. *Мысли о современном русском языке*. Москва, 1969. С. 5–23.
43. *Вихованець 1973*: Вихованець І. Р. Називний, орудний і знахідний відмінки у функції присудка. *Українська мова і література в школі*. 1973. № 8. С. 23–33.
44. *Вихованець 1983*: Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наукова думка, 1983. 219 с.
45. *Вихованець 1987*: Вихованець І. Р. Система відмінків української мови. Київ : Наукова думка, 1987. 233 с.
46. *Вихованець 1992*: Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / відп. ред. К. Г. Городенська. Київ : Наукова думка, 1992. 224 с.
47. *Вихованець 1993*: Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
48. *Вихованець 1998*: Вихованець І. Р. Морфологічні і семантичні відмінки. *Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур* : зб. наук. праць / відп. ред. А. П. Загнітко. Київ, 1998. С. 13–17.
49. *Вихованець 2004а* Вихованець І. Р. Зв'язка. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 203.
50. *Вихованець 2004б* Вихованець І. Р. Присудок. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 530–532.
51. *Вихованець 2004в* Вихованець І. Р. Транспозиція. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : Русанівський В. М. (співголова),

Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 692.

52. *Вихованець 2004г* Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики укр. мови / І. Вихованець, К. Городенська / за ред. І. Р. Вихованця. Київ : Унів. в-во „Пульсари”, 2004. 400 с.

53. *Вінтонів 1997а:* Вінтонів М. О. Аналіз і аналітизм. Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць : зб. наук. праць / укл. А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Київ : ІЗМН, 1997. С. 88–92.

54. *Вінтонів 1997б:* Вінтонів М. О. Основні напрямки у вивченні головних членів речення / *Матеріали вуз. конф. професорсько-викладацького складу за підсумками науково-дослідної роботи: Філологічні науки* (м. Донецьк, квітень 1997 р.). Донецьк, 1997. С.99–102.

55. *Вінтонів 1997в:* Вінтонів М. О. Типологія форм присудка в сучасній українській мові : дис. ... кандидата філолог. наук : 10.02.01. Донецьк, 1997. 181 с.

56. *Вінтонів 1998:* Вінтонів М. Функціональні вияви зв'язки у сучасній українській мові. *Семантика і прагматика граматичних структур* : зб. наук. праць / Редкол. : А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Донецьк : ДонДУ ІЗМН, 1998. С.19–29.

57. *Вінтонів 2002:* Вінтонів М. О. Особливості розвитку форм складеного іменного присудка в сучасній українській мові. *Філологіческие исследования*. Донецьк, 2002. Вып. 5. С.20–33.

58. *Воробьева 1995:* Воробьева Г. К. Структура и функции предложений с устойчивыми глагольными словосочетаниями русского языка. Москва : Новый центр, 1995. 95 с.

59. *Востоков 1913:* Востоков А. Х. Русская грамматика по начертанию его же сокращенной грамматики полнее изложенная. Санкт-Петербург, 1913. 407 с.

60. *Гак 1965а*: Гак В. Г. Десемантизация языкового знака в аналитических структурах синтаксиса. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Наука, 1965. С. 129–142.

61. *Гак 1965б*: Гак В. Г. Использование лексических средств при синтаксических трансформациях. *Филологические науки*. 1965. № 4. С. 99–111.

62. *Галкина-Федорук 1962*: Галкина-Федорук Е. М. О нулевых формах в синтаксисе. *Русский язык в школе*. 1962. № 2. С. 6–12.

63. *Гальона 2007*: Гальона Н. П. Лексико-семантичні властивості слова та його валентність. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. Вип. 3. С. 24–34.

64. *Гандзюк 1978*: Гандзюк С. П. Дієслівна валентність та іменний присудок. *Мовознавство*. 1978. № 3. С. 62–64.

65. *Герасименко 1997*: Герасименко Н. А. Семантика предикативного признака в предложениях с субстантивами в роли сказуемого. *Русский язык в школе*. 1997. № 5. С. 83–87.

66. *Гиро-Вебер 2007*: Гиро-Вебер М. Существительное в функции именного сказуемого в современном русском языке : возможно ли еще говорить о семантическом противопоставлении „Им. vs Тв.” *Вопросы языкознания*. 2007. № 1. С. 18–26.

67. *Глазман 1964*: Глазман М. А. Зависимость глагольной сочетаемости от лексического значения глагола (на материале глагольных связок) : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Алма-Ата, 1964. 26 с.

68. *Голев 1998*: Голев Н. Д. Деривация и мотивация как формы оязыковленной детерминации: инварианты и варианты. *Очерки по*

лингвистической детерминалогии и дериватологии / под ред. Н. Д. Голева. Барнаул, 1998. С. 65–84.

69. *Голицына 1983*: Голицына Т. Н. Служебные (связочные) глаголы русского языка и их полнозначные соответствия : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Воронеж, 1983. 22 с.

70. *Горголюк 2005*: Горголюк Н. Г. Речення тотожності в сучасній українській мові : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 2005. 20 с.

71. *Городенская 1991*: Городенская К. Г. Деривация синтаксических единиц : автореф. на соиск. науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 „Украинский язык”. Київ, 1991. 38 с.

72. *Городенська 1991*: Городенська К. Г. Деривація синтаксичних одиниць. Київ : Наукова думка, 1991. 191 с.

73. *Городенська 1999*: Городенська К. Г. Співвідношення синтетичних й аналітичних форм у контексті дієслівної синтаксичної деривації. *Система і структура східнослов'янських мов* : міжкаф. зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 1999. С. 10–13.

74. *Горянский 1985*: Горянский В. Д. Синтаксическое поле конструкций с глагольно-именными определителями в современном русском языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Ростов-на-Дону, 1985. 25 с.

75. *Гошилик 2006*: Гошилик В. Б. Семантико-синтаксична структура речень із предикатними стійкими дієслівно-іменними сполуками в сучасній українській мові : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Івано-Франківськ 2006. 19 с.

76. *Греч 1927*: Греч Н. И. Практическая русская грамматика. Санкт-Петербург, 1827. 588 с.

77. *Грипас 2007*: Грипас О. Ю. Вербалізація пропозиційних тривалентних предикатів в українській мові : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 2007. 20 с.
78. *Грищенко 1975*: Грищенко А. П. Категорія предикативності. Синтаксис словосполучення і простого речення (*Синтаксичні категорії і зв'язки*) / редколегія : М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко, С. Я. Єрмоленко. Київ : Наук. думка, 1975. С. 5–11.
79. *Грищенко 1978*: Грищенко А. П. Прикметник в українській. Київ : Наукова думка, 1978. 207 с.
80. *Грищенко 2001*: Грищенко А. П. Форма в синтаксисі. *Збірник наук. праць Полтавського пед. університету імені В. Г. Короленка*. Вип. 4 (18). Серія „Філологічні науки”. Полтава, 2001. С. 3–16.
81. *Груднева 1954*: Груднева Г. Н. Составное, или сложное, сказуемое в современном русском языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Львов, 1954. 16 с.
82. *Грунский 1911*: Грунский Н. К. Очерки по истории разработки синтаксиса славянских языков. Санкт-Петербург, 1911. Т. 1. Вып. 1–2. 170 с.
83. Даниленко А. І. Предикати, відмінки і діатези в українській мові: історичний і типологічний аспекти / Відп. ред. Ф.Х.Широкоград. Харків : Око, 2003. 511 с.
84. *Денисова 1980*: Денисова Н. Г. Проблема аналитизма форм составного именного сказуемого в современном русском языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1980. 16 с.
85. *Джура 2000*: Джура А. С. Синтаксична транспозиція відмінкових форм (на матеріалі іменникових форм родового відмінка) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 2000. 19 с.

86. *Дмитриев 1964*: Дмитриев Б. А. К вопросу о сложном сказуемом. *Русский язык в школе*. 1964. № 2. С. 10–15.
87. *Дудик 1973*: Дудик П. С. Синтаксис сучасного українського розмовного мовлення (Просте речення. Еквіваленти речення). Київ, 1973. 288 с.
88. *Дудик 2002*: Дудик П. С. Просте ускладнене речення : навч. посібник. Вінниця, 2002. 335 с.
89. *Дудик 2005*: Дудик П. С. Стилїстика української мови : навч. посібник. Київ : Видавничий центр „Академія”, 2005. 368 с.
90. *Емельяненко 1985*: Емельяненко Е. М. Субстантивний предикат оценочного значення. *Опыт преподавания русского языка как иностранного стажерам-русистам*. Київ, 1985. С. 79–87.
91. *Есперсен 1958*: Есперсен О. Філософія граматики; пер. с англ. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1958. 404 с.
92. *Єрмоленко 1982*: Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ : Наук. думка, 1982. 210 с.
93. *Єрмоленко 2004*: Єрмоленко С. Я. Науковий стиль. *Українська мова. Енциклопедія* /редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 403–404.
94. Жирмунский В. М. Об аналитических конструкциях. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Наука, 1965. С. 5–57.
95. *Загнітко 1990*: Загнітко А. П. Морфологічні категорії в системі предикатності і предикативності речення. Київ, 1990. 68 с.
96. *Загнітко 1992*: Загнітко А. П. Взаємодія іменних і дієслівних категорій. *Мовознавство*. 1992. № 5. С. 19–29.
97. *Загнітко 1996*: Загнітко А. П. Український синтаксис : Науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс. Київ, 1996. 201 с.

98. *Загнітко 1997*: Загнітко А. П. Іменникова предикатність і предикативність в інтерпретації О. О. Потебні. *Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць* : зб. наук. праць / укл. А. П. Загнітко (наук. ред.) та ін. Київ : ІЗМН, 1997. С. 8–18.
99. *Загнітко 2001*: Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови. Синтаксис : монографія. Донецьк : ДонНУ, 2001. 662 с.
100. *Загнітко 2006*: Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк, 2006. 378 с.
101. *Земская 1992*: Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Москва : Наука, 1992. 220 с.
102. *Золотова 1958*: Золотова Г. А. К вопросу о способах выражения членов предложения. *Русский язык в школе*. 1958. № 1. С. 23–28.
103. *Золотова 1965*: Золотова Г. А. О типах неделимых сочетаний в предложении. *Русский язык в национальной школе*. 1965. № 3. С. 76–80.
104. *Золотова 1982*: Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. Москва : Наука, 1982. 368 с.
105. *Золотова 1998*: Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. Москва, 1998. 528 с.
106. Зубченко В. Дискусійність статусу предикативного номінатива в українській мові. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nzvdpu/filologiya/2009_11/zbirnuk%2011%20%202009/duskysiunist%20statysy.pdf.
107. *Иванчикова 1966*: Иванчикова Е. А. О развитии синтаксиса русского языка в советскую эпоху. *Развитие синтаксиса современного русского языка*. Москва, 1966. С. 3–22.
108. Исаева Л. А. Семантическая двойственность синтаксических отношений в современном русском языке (На материале словосочетаний и предложений) : автореф. на соискание науч. степени канд. филолог. Наук : спец. 10.02.01 : „Русский язык”. Ростов-на-Дону, 1988. 22 с.

109. *Іваненко 1981*: Іваненко З. І. Система прийменникових конструкцій адвербіального значення. Одеса : Вища школа, 1981. 143 с.
110. *Іваницька 1975*: Іваницька Н. Л. Складений присудок як синтаксична структура. *Синтаксис словосполучення і простого речення (Синтаксичні категорії і зв'язки)* / редколегія : М. А. Жовтобрюх, І. Р. Вихованець, А. П. Грищенко, С. Я. Єрмоленко. Київ : Наук. думка, 1975. С. 59–5.
111. *Іваницька 1986а*: Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові. Київ : Вища школа, 1986. 167 с.
112. *Іваницька 1986б*: Іваницька Н. Л. Формально-граматичне і семантико-граматичне моделювання структури простого речення (на матеріалі двоскладних речень української мови). *Мовознавство*. 1986. № 1. С. 20–27.
113. *Іваницька 1989*: Іваницька Н. Л. Синтаксис простого речення. Складні випадки аналізу. Київ : Вища школа, 1989. 63 с.
114. *Іваницька 1999*: Іваницька Н. Л. Складений присудок як статистичний параметр авторського мовлення (переважно на матеріалі української прози). *Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Сер. Філологія*. Вінниця, 1999. Вип. 1. С. 97–102.
115. *Іваницька 2006*: Іваницька Н. Л. Аналітизм компонентів формально-граматичної структури речення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. А. П. Грищенко. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. Вип. 2. С. 12–16.
116. *Іванченко 1983*: Іванченко Р. Г. Літературне редагування. Київ : Вища шк., 1983. 368 с.
117. *Історія 1983*: Історія української мови : Синтаксис / Арполенко Г. П., Грищенко А. П., Німчук В. В., Русанівський В. М., Щербатюк Г. Х. та ін. Київ : Наук. думка, 1983. 504 с.

118. *Кавера 2008*: Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 2008. 24 с.
119. *Кадомцева 1986*: Кадомцева Л. О. Функціональні різновиди речень з однорідними присудками. *Мовознавство*. 1986. № 3. С. 17–21.
120. *Кадомцева 1989*: Кадомцева Л. О. Українська мова : Синтаксис простого речення. Київ : Вища школа, 1989. 128 с.
121. *Каламова 1961*: Каламова Н. А. К вопросу о переходности одних частей речи в другие. *Русский язык в школе*. 1961. № 5. С. 56–59.
122. *Калечиц 1990*: Калечиц Е. П. Взаимодействие слов в системе частей речи (Межкатегориальные связи). – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. 157 с.
123. *Калько 2003*: Калько М. І. До проблеми аспектуальної характеристики висловлювання: аспектуальна ситуація. *Наука і сучасність* : зб. наук. праць. – Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. Т. XXXVI. С. 177–187.
124. *Камынина 1958*: Камынина А. А. Употребление второго именительного имен существительных в современном русском языке. *Русский язык в школе*. 1958. № 2. С. 23–28.
125. *Каражаев, Салмина 1988*: Каражаев Ю. Д., Салмина Л. М. Прагматика, синтагматика и деривационные отношения в синтаксисе языка. *Синтаксические структуры в номинативном и деривационном аспектах* : обл. науч. конференция : „Проблемы деривации и номинации в русском языке” : Тезисы докладов. Т.3. Омск, 1988. С.7–10.
126. *Каранська 1992*: Каранська М. У. Синтаксис сучасної української літературної мови : навч. посібник. Київ : НМК ВО, 1992. 400 с.
127. *Карпова 1973*: Карпова В. П. Многочленное именное сказуемое в современном русском языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Новосибирск, 1973. 25 с.

128. *Кацнельсон 1972*: Кацнельсон С. Д. Типология языка и речевое мышление. Ленинград : Наука, 1972. 91 с.
129. Кашуба Н. В. Семантичні типи предикатів дії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 2013. 20 с.
130. *Ким 1978*: Ким О. М. Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке. Ташкент, 1978. 227 с.
131. *Кириллова 1983*: Кириллова Т. С. Грамматическая и семантическая структура двусоставных предложений с осложненным именным сказуемым : автореф. на соискание науч. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1983. 20 с.
132. *Клименко 2004*: Клименко Н. Ф. Конверсія. *Українська мова: Енциклопедія* / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во „Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 266.
133. *Клюсов 1985*: Клюсов Г. Н. О предикативных связках *есть* и *это*. *Русский язык*. Минск. 1985. Вып. 5. С. 45–56.
134. *Коваленко 1969*: Коваленко В. Е. Именные средства выражения предикации. Львов : Изд-во Львов. ун-та, 1969. 208 с.
135. *Ковальчук 2001*: Ковальчук Н. П. О разграничении субстантивных предикатов в предложениях признаковой и квалифицирующей определительной характеристики. *Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту*. Вип. 10. Ізмаїл, 2001. С. 135 – 139.
136. *Ковбаса 1969*: Ковбаса Н. Л. Розрізнення синтаксичних валентностей дієслівних зв'язок у іменному складеному присудку (за дистрибутивно-трансформаційними ознаками). *Мовознавство*. 1969. № 6. С. 31–37.

137. *Ковбаса 1970*: Ковбаса Н. Л. Складений іменний присудок в українській мові : дис. канд. філол. наук : 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 1970. 185 с.
138. *Ковинина 1969*: Ковинина Н. Г. Тяготение как особый тип синтаксической связи. *Филологические науки*. 1969. № 4. С. 66–74.
139. *Козачук 2006*: Козачук Г. О. Семантико-граматичні функції місцевого відмінка з прийменником **на** у структурі речення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. А. П. Грищенко. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2006. Вип. 2. С. 24–31.
140. *Козлова* Козлова Л. А. О двух функциях синтаксической транспозиции в сфере частей речи в английском языке. Москва, 2006. URL : http://www.philarts.spbu.ru/depts/02/anglistikaXXI_02/47.htm.
141. *Колесникова 1971*: Колесникова Л. В. Специфика и типология связок в современном русском языке : (на материале аналитических сказуемых, включающих инфинитив) : автореф. дис. на соискание науч. степени кандидата филол. наук : 10.02.01 „Русский язык”. Симферополь, 1971. 20 с.
142. *Кононенко 1978*: Кононенко В. І. Прийменниково-субстантивний комплекс в аспекті синтаксису. *Мовознавство*. 1978. № 3. С. 3–12.
143. *Кононенко 2002*: Кононенко В. І. Синтаксис і словотвір: спільні процеси і тенденції. *Мова. Культура. Стиль*. Збірник статей. Київ-Івано-Франківськ, 2002. С. 160–172.
144. *Коротаева 1991*: Коротаева М. В. Семантика связочных глаголов в структуре предложения : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1991. 19 с.
145. *Косенко 2009*: Косенко К. Дієслівні власне-, невласне- та контекстуальні зв'язки в українській мові. *Наукові записки. Серія: Філологія* :

зб. наук. праць. Вінниця, 2009. Вип.11. С.127–132. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzvdpu/filologiya/2009_11/zbirnik%2011%20%202009/dielivni%20vlasne.pdf.

146. Косенко К. О. Предикатна основа та семантико-граматична диференціація дієслівних зв'язок в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010.

147. *Кравченко 1992*: Кравченко О. Г. Семантико-синтаксические функции имен состояния в современном русском языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1992. 23 с.

148. *Кржижкова 1968*: Кржижкова Е. Предикативная функция прилагательных и существительных и структура предложения. *Československá rusistika : Časopis pro jazyky a literatury slovanských národů SSSR*. Роѣпнк XIII, ѣíslo 4. 1968. С. 210–219.

149. *Кржижкова 1969*: Кржижкова Е. Предикативное определение и структура предложения в современном русском языке. *Slavia. Časopis pro slovanskou filologii*. Praga, 1969. № 1. С. 1–35.

150. *Кубрякова 1987*: Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М., 1987. – 115 с.

151. *Кубрякова, Гуреев 2002*: Кубрякова Е. С., Гуреев В. А. Конверсия в современном английском языке. *Вестник ВГУ. Серия Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2002. № 2. С. 33–38.

152. *Кудрявцева 1991*: Кудрявцева В. А. Наследование валентностных свойств глагола отглагольным именем (На материале наименований лиц в русском языке) : автореф. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1991. 32 с.

153. Кузьмич О. Транспозиція і синтаксична деривація. *Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць* : зб. наук. праць. Київ, 1997. С. 103–108.

154. *Кульчицкая 1954*: Кульчицкая П. М. Устойчивые словосочетания в функции сказуемого в современном русском языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Київ, 1954. 16 с.
155. *Кумахов 1965*: Кумахов М.А. О так называемых аналитических глаголах. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Наука, 1965. С. 277–283.
156. *Курило 2004*: Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. Київ : Вид-во Соломії Павличко „Основи”, 2004. 303 с.
157. *Курилович 1962*: Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая : К теории частей речи. *Очерки по лингвистике* : сб. статей. Москва : ИЛ, 1962. С. 57–70.
158. *Курс 1951*: Курс сучасної української літературної мови : У 2 т. / за ред. Л. А. Булаховського. Київ : „Рад. школа”, 1951. Т. II. Синтаксис. 408 с.
159. Кутня Г. В. Структурно-семантична і функціональна характеристика предикатів процесу в сучасній українській мові : Автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01. Львів, 2004. 18 с.
160. *Кушнина 1988*: Кушнина Л. В. Исследование транспозиции в деривационном аспекте (На материале современной прессы) : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Саратов, 1988. 16 с.
161. *Кучеренко 1975*: Кучеренко І. К. Речення з кількома присудками. *Мовознавство*. 1970. № 6. С. 56 – 67.
162. *Кучеренко 1976*: Кучеренко І. К. Логіко-синтаксична природа речень з однорідними членами. *Мовознавство*. 1976. № 4. С. 29–37.
163. *Кучеренко 1986*: Кучеренко І. К. Лексичне значення прийменника. *Мовознавство*. 1986. № 6. С. 12–23.

164. *Лабарткава 1959*: Лабарткава О. М. Учение о составном сказуемом в русской грамматической литературе XIX века. *Труды Тбилисского гос. пед. ин-та им. А. С. Пушкина*. Т. 13. Тбилиси, 1959. С. 411–429.

165. *Лагузова 1989*: Лагузова Е. Н. Описательные глагольно-именные обороты в функции членов предложения : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1989. 20 с.

166. *Леденев 1964*: Леденев Ю. И. О границах и функциях класса неполнозначных слов в русском языке. *Ученые записки МОПИ им. Н. К. Крупской* : Русский язык. Т. 148. Вып. 10. Москва, 1964. С. 179–197.

167. *Лекант 1967*: Лекант П. А. Описательные глагольно-именные обороты в функции сказуемого. *Ученые записки МОПИ им. Н. К. Крупской* : Русский язык. Т. 204. Вып. 14. Москва, 1967. С. 63–71.

168. *Лекант 1976*: Лекант П. А. Типы и формы сказуемого в современном русском языке. Москва : Высшая школа, 1976. 145 с.

169. *Лекант 1995*: Лекант П. А. Функции связок в русском языке. *Русский язык в школе*. 1995. № 3. С. 90–95.

170. Леонтъева О. О. Структурно-семантичні типи іменних форм предикатів у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2018. 27 с.

171. *Леута 2005*: Леута О. І. Проблема дієслівної зв'язки в науковій літературі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. А. П. Грищенко. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. Вип. 1. С. 14–21.

172. *Леута 2008а*: Леута О. І. Синтетичні та аналітичні предикати в структурі речення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і*

лексикології української мови : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 4. С. 155–159.

173. *Леута 2008б*: Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : монографія. Київ : Такі справи, 2008. 208 с.

174. *ЛЭС 1990*: Лингвистический энциклопедический словарь / под. ред. В. Н. Ярцевой. Москва : Советская энциклопедия, 1990. 685 с.

175. *Локтионова 1995*: Локтионова Л. В. Синтагматика и парадигматика составного именного сказуемого с неспециализированными связками : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1995. 19 с.

176. *Ломтев 1958*: Ломтев Т. П. Основы синтаксиса современного русского языка. Москва : Учпедгиз, 1958. 168 с.

177. *Ломтев 1968*: Ломтев Т. П. Структура предложения и состав предикатных предметов. *Otazky slovanské syntaxe II : sborník symposia „Strukturní typu slovanské věty a jejich vývoj“*. Brno, 1968. С. 57–63.

178. *Лукин 1986*: Лукин М. Ф. Критерии перехода частей речи в современном русском языке. *Филологические науки*. 1986. № 3. С.49–56.

179. *Матханова 2000*: Матханова И. П. Высказывания с семантикой состояния в современном русском языке. Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2000. 149 с.

180. *Мельникова 1980*: Мельникова А. С. Из истории изучения связки „быть” в славянских языках. *Неполнозначные слова (соединительно-связочные функции)*. Ставрополь, 1980. С. 58–63.

181. *Мельничук 1966*: Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення. Київ : Наук. думка, 1966. 324 с.

182. *Мещанинов 1978*: Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. Ленинград : Наука, 1978. 387 с.

183. *Мигирин 1959*: Мигирин В. Н. Отношения между частями речи и членами предложения. *Филологические науки*. 1959. № 1. С. 130–140.
184. *Мигирин 1968*: Мигирин В. Н. Процессы переходности на уровне членов предложения. *Филологические науки*. 1968. № 2. С.41–52.
185. *Мигирин 1973*: Мигирин В. Н. Язык как система категорий отображения. Кишинев : Штиинца, 1973. 238 с.
186. *Миклуш 1984*: Миклуш М. О системообразующих связях и структурных основах предложений с именным сказуемым в русском и словацком языках. *Zborník pedagogickej Fakulty v Prešove*. University P.J.Šafárika v Košiciach. Slavistika. Bratislava. 1984. Zv. 3. С. 158–179.
187. *Мірченко 2001*: Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій : монографія. Луцьк : Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. 340 с.
188. *Мойсієнко 2009*: Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Персонал, 2009. 207 с.
189. *Мордвилко 1964*: Мордвилко А. П. Очерки по русской фразеологии. Москва : „Просвещение”, 1964. 132 с.
190. *Мочалова 1989*: Мочалова Н. В. Синтаксическая форма слова и его синтаксическая валентность (на материале русских непроеизводных существительных) : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1989. 15 с.
191. *Мразек 1958*: Мразек Р. Проблема сказуемого и его классификации (На материале русского и чешского языков). *Sborník prací filosofické fakulty brněské University*. Ročník VII. Řada jazykovědná. A6. 1958. С. 10–34.
192. *Мразек Р.* Синтаксис русского творительного (структурно-сравнительное исследование). Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964. 285 с.

193. *Мухин 1965*: Мухин А. М. Функциональный критерий в морфологии (в связи с вопросом об аналитических формах слова). *Аналитические конструкции в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Наука, 1965. С. 194–208.

194. *Накорякова 1994*: Накорякова К. М. Литературное редактирование материалов массовой информации. Москва : Изд-во МГУ, 1994. 188 с.

195. *Несмелова 1988*: Несмелова Н. Ю. Структурно-семантические особенности двусоставных предложений с составным именным сказуемым, и именем существительным в роли предиката (На материале текстов учебников по общим наукам) : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1988. 17 с.

196. *Нестерова 1999*: Нестерова Л. Ю. Структурно-семантические и функциональные свойства фразеологизмов предикативной семантики : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Челябинск, 1999. 24 с.

197. *Никитин 1959*: Никитин В. М. Сходные элементы обстоятельства и составного сказуемого. *Ученые записки Рязанского гос. пед. ин-та : Вопросы грамматики и лексики современного русского языка*. Т. XXV. Рязань, 1959. С. 139–163.

198. *Овсянко-Куликовский 1902*: Овсянко-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка. Санкт-Петербург, 1902. 312 с.

199. *Ожоган 2008*: Ожоган А. Класифікація предикатів у сучасних лінгвістичних студіях. *Наукові записки. Серія : Філологія* : зб. наук. праць. Вип. 10. У 2-х тт. / Наук. ред. Н. Л. Іваницька. Вінниця, 2008. Т. 1. С. 234–239.

200. Острецова І. В. Описові предикати спеціальної сфери комунікації у системно-функціональному та когнітивному аспектах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
201. *Павловский 1818*: Павловский А. Грамматика малороссийского наречия. Санкт-Петербург, 1818. 115 с.
202. *Пасічник 1998*: Пасічник І. А. Семантико-синтаксична валентність предикативних прикметників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 1998. 16 с.
203. *Пешковский 1956*: Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении. Москва : Наука, 1956. 420 с.
204. *Пискун 1972*: Пискун А. О. Типы составного и сложного сказуемого в современном украинском литературном языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Украинский язык”. Львов, 1972. 20 с.
205. Пірус Г. О. Предикати відношення в українській мові: семантико-граматичний аспект : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук. 10.02.01. Київ, 2004. 15 с.
206. *Піскун 1968*: Піскун А. О. Складний присудок і його типи. *Синтаксична будова української мови*. Київ : Наукова думка, 1968. С. 73–83.
207. *Плющ 1983*: Плющ М. Я. Категория падежа в семантико-синтаксической структуре предложения : автореф. на соискание науч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.01 „Украинский язык”. Київ, 1983. 48 с.
208. *Плющ 1986*: Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення. Київ : „Вища школа”, 1986. 175 с.
209. *Плющ 2005*: Плющ М. Я. Граматика української мови: підручник. У 2 част. Київ: Вища школа, 2005. Ч. 1. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. 286 с.

210. *Плющ 2007*: Плющ М. Я. Прийменниково-відмінкова форма іменника у функції іменного складеного присудка. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2007. Вип. 3. С. 47–53.

211. *Плющ 2008*: Плющ М. Я. Зв'язані синтаксеми в структурі речення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови* : зб. наук. праць / відп. ред. М. Я. Плющ. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 4. С. 5–9.

212. *Пономарів 2000*: Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2000. 248 с.

213. *Попов 1962*: Попов А. С. О некоторых второстепенных членах предложения с двойным подчинением в современном русском языке. *Известия Воронежского гос. пед. ин-та*. Т. 42. 1962. С. 29–32.

214. Попович Н. М. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом в сучасній українській мові : дис. ... кандидата. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Чернівці, 2000. 174 с.

215. *Порецких 1986*: Порецких Т. Д. Предложения с нулевой формой сказуемого в современном русском языке (На материале произведений А.Т. Твардовского и К.М. Симонова) : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Воронеж, 1986. 22 с.

216. *Потебня 1958*: Потебня А. А. Из записок по русской грамматике. М., 1958. Т. I-II. 536 с.

217. Предикат у структурі речення / за ред. В. І. Кононенка. Київ ; Івано-Франківськ ; Варшава : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2010. 407 с.

218. *Прокопович 1969*: Прокопович Н. Н. Об устойчивых словосочетаниях аналитической структуры в русском языке советской эпохи. *Мысли о современном русском языке*. М., 1969. С.47–57.
219. *Распопов 1966*: Распопов И. О видах и способах конструктивно-синтаксических связей слов. *Русский язык в национальной школе*. 1966. № 6.
220. *Розгон 1999а*: Розгон В. В. Синтаксичні функції фразеологічних одиниць : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 1999. 19 с.
221. *Розгон 1999б*: Розгон В. В. Фразеологізми в ролі іменної частини складеного іменного присудка. *Наука і сучасність*. Вип. 2. Ч. 1. Київ, 1999. С. 252–264.
222. *Рословец 1960*: Рословец Я. И. Предложно-падежные формы в предикативной функции в современном русском языке. *Ученые записки Московского гос. пед. ин-та им. В. И.Ленина. Русский язык*: статьи и исследования / под общей ред. И. Г. Голанова. Москва, 1960. С. 196–216.
223. *Рословец 1971*: Рословец Я. И. Двусоставные предложения со связкой **представлять собой** в современном русском языке. *Русский язык в школе*. 1971. № 5. С. 93 – 99.
224. *РГ 1980*: Русская грамматика. В 2 т. / под ред. Н. Ю. Шведовой. Москва : Наука, 1980. Т. II. Синтаксис. 712 с.
225. *Самсонов 1970*: Самсонов В. Г. К вопросу о выражении членов предложения семантически неделимыми словосочетаниями. *Ученые записки МОПИ им. Н. К. Крупской : Русский язык*. Т. 278. Вып. 17. Москва, 1970. С. 359–366.
226. *Синявський 1941*: Синявський О. Н. Норми української літературної мови. Львів, 1941. 363 с.
227. *Скороглядова 1967*: Скороглядова О. В. Предикативное определение в современном русском языке. *Ученые записки МОПИ им. Н.К. Крупской : Русский язык*. Т. 204. Вып. 14. Москва, 1967. С. 72–79.

228. *Смаль-Стоцький, Гартнер 1914*: Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Граматика української мови. Відень, 1914. 202 с.
229. *Смирницький 1956*: Смирницький А. И. Аналитические формы. *Вопросы языкознания*. 1956. № 2. С. 41–52.
230. *Смирнова 1986*: Смирнова Т. Н. Семантическая структура предложений с предикатами состояния (На материале русского языка) : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Харьков, 1986. 24 с.
231. *Солнцева, Солнцев 1965*: Солнцева Н. В., Солнцев В. М. Анализ и аналитизм. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / Отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Наука, 1965. С. 80–88.
232. *Спектор 1982*: Спектор Т. Р. Предложения с однородными именными сказуемыми : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1982. 16 с.
233. *Спектор 1988*: Спектор Т. Р. Сравнительный оборот как средство выражения позиции говорящего в предложениях с однородными именными сказуемыми. *Синтаксические структуры в номинативном и деривационном аспектах* : обл. науч. конференция : „Проблемы деривации и номинации в русском языке” : Тезисы докладов. Т. 3. Омск, 1988. С. 59–61.
234. *Спивакова 1985*: Спивакова В. Д. О корреляции связок и присвязочных компонентов. *Неполнозначные слова как средства связи* : [сб. науч. трудов]. Ставрополь : Изд-во СГПИ, 1985. С. 92–97.
235. *Степаненко 1997*: Степаненко М. І. Взаємодія формально-граматичної і семантичної валентності у структурі словосполучення та речення. Київ, 1997. 216 с.
236. Степаненко М. І. Лексична і граматична реалізація предикатів кількості в українській мові. Полтава : Дивосвіт, 2018. 317 с.

237. *Степанов 1980*: Степанов Ю. С. К универсальной классификации предикатов. *Известия Академии наук СССР. Серия Литературы и языка*. Т. 39. № 4. Москва : Наука, 1980. С. 311–323.
238. *Степанов 1981*: Степанов Ю. С. Имена. Предикаты. Предложения (Семиологическая грамматика). Москва : Наука, 1981. 360 с.
239. *Суник 1965*: Суник О. П. О понятиях „аналитическая форма слова” и „аналитический строй языка”. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Наука, 1965. С. 70–79.
240. *Сусов 1973*: Сусов И. П. Семантическая структура предложения : (На материале простого предложения). Тула : ТГПИ, 1973. 142 с.
241. *СУЛМ 1969*: Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1969. 584 с.
242. *СУЛМ 1973*: Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 588 с.
243. *СУЛМ 1973а*: Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 587 с.
244. *СУЛМ 1997*: Сучасна українська літературна мова : підручник / За ред. А. П. Грищенка. Київ : Вища школа, 1997. 493 с.
245. *Тараненко 2004*: Тараненко О. О. Вербалізація. *Українська мова. Енциклопедія* / редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. Київ : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 65–66.
246. *Теньер 1988*: Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. Москва : Прогресс, 1988. 656 с.
247. *Теория 1987*: Теория функциональной грамматики : Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / отв. ред. А. В. Бондарко. Ленинград : „Наука”, 1987. 348 с.

248. *Тимкова 1998*: Тимкова В. А. Двоскладні речення з предикатами якості в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Київ, 1998. 19 с.
249. *Тимофеева 1970*: Тимофеева Г. Е. О предикативных определениях в структуре простого предложения. *Ученые записки МОПИ им. Н.К. Крупской : Русский язык*. Т. 278. Вып. 17. Москва, 1970. С. 367–378.
250. *Тимченко 1907*: Тимченко Є. К. Українська граматики. Ч. 1. Київ, 1907. 180 с.
251. *Тимченко 1913*: Тимченко Е. К. Функции генитива в южнорусской языковой области. Варшава : Тип. Варш. учеб. окр., 1913. 278 с.
252. *Тимченко 1925*: Тимченко Є. К. Льокатив в українській мові : (З укр. складні). Київ : Вид-во ВУАН, 1925. 71 с.
253. *Тимченко 1925а*: Тимченко Є. К. Номінатив і датив в українській мові. Київ, 1925. 64 с.
254. *Тимченко 1926*: Тимченко Є. К. Вокатив і інструменталь в українській мові. Київ, 1926. 118 с.
255. *Тимченко 1928*: Тимченко Є. К. Акузатив в українській мові. Київ, 1928. 101 с.
256. *Типы 1977*: Типы сказуемого в современном русском языке : уч. пособие / отв. ред. Г. В. Тропин. Иркутск : Иркутский гос. ун-т им. А. А. Жданова, 1977. 93 с.
257. *Тодор 2003*: Тодор О. Стилiстична транспозицiя лексичних одиниць у мовi засобiв масової iнформацiї 90-х рр. ХХ столiття. *Семантика мови i тексту*. Iвано-Франкiвськ, 2003. С. 499–502.
258. *Томусяк 1999*: Томусяк Л. М. Семантико-синтаксична органiзацiя речень з дуплексивами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. фiлол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова”. Iвано-Франкiвськ, 1999. 19 с.

259. *Филиппов 1970*: Филиппов А. В. Лексические группы „полузнаменательных” глаголов-связок в современном русском языке. *Ученые записки МОПИ им. Н. К. Крупской : Русский язык*. Т. 278. Вып. 17. Москва, 1970. С. 347–153.

260. *Филиппов 1970а*: Филиппов А. В. Функции и разряды глаголов-связок и связочных слов именного сказуемого в современном русском языке : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1970. 20 с.

261. *ФЭС 1983*: *Философский энциклопедический словарь*. Москва : „Сов. энциклопедия”, 1983. 840 с.

262. *Хавронина 1958*: Хавронина С. А. Трехчленное именное сказуемое в современном русском языке. *Русский язык в школе*. 1958. № 1. С. 16–22.

263. *Хант 2006*: Хант Г. О. Конверсія на синтаксичному рівні як один із проявів мовної економії в сучасній німецькій мові. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006, С. 220–223. URL: <http://www.nbu.gov.ua/articles/2006/06hg0snm.zip>.

264. *Цейтлин 1976*: Цейтлин С. Н. Синтаксические модели со значением психического состояния и их синонимика. *Синтаксис и стилистика* / отв. ред. Г. А. Золотова. Москва : Наука, 1976. С. 161–181.

265. *Чередниченко 1962*: Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики української мови. Київ : „Рад. школа”, 1962. 496 с.

266. *Чернов 1969*: Чернов В. И. Вопросы классификации сложного сказуемого. *Вопросы синтаксиса русского языка*. Калуга, 1969. С. 56–63.

267. *Чернов 1971*: Чернов В. И. О классификации связочных глаголов современного русского литературного языка. *Русский язык в школе*. 1971. № 2. С. 83–88.

268. *Чернов 1986*: Чернов В. И. Конструкции со знаменательными связками в современном русском языке. *Филологические науки*. 1986. № 1. С. 76–80.
269. *Чернова 2003*: Чернова Л. А. Система составных именных членов предложения в современном русском языке : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01. Коломна, 2003. 395 с.
270. *Чеснокова 1958*: Чеснокова Л. Д. Структурные типы рядов однородных составных сказуемых. Ученые записки Таганрогского гос. пед. ин-та. Вып. 5. Таганрог, 1958. С. 77–98.
271. *Чеснокова 1968*: Чеснокова Л. Д. Грамматическая сочетаемость слов в простом предложении и факторы, обуславливающие ее. *Сочетаемость языковых единиц*. Ростов-на-Дону, 1968. С. 5–22.
272. *Чеснокова 1972*: Чеснокова Л. Д. Конструкции с предикативным определением и структура предложения в современном русском языке : материалы для спецкурса. 1 часть. Ростов-на-Дону, 1972. 136 с.
273. *Чеснокова 1980*: Чеснокова Л. Д. Связи слов в современном русском языке : пособие для учителей. Москва : Просвещение, 1980. 110 с.
274. *Чорнобривець 1983*: Чорнобривець С. Г. Член речення з подвійним зв'язком із значенням стану. *Мовознавство*. 1983. № 3. С. 69–71.
275. *Шанский 1957*: Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка : уч. пособие. Москва : „Высшая школа”, 1985. 160 с.
276. *Шапиро 1936*: Шапиро А. Б. О границах и типах непростого сказуемого. *Русский язык в школе*. 1936. № 5. С. 128–136.
277. *Шапиро 1957*: Шапиро А. Б. К учению о второстепенных членах предложения в русском языке. *Вопросы языкознания*. 1957. № 2. С. 71–85.
278. *Шахматов 2001*: Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / вступ. статья проф. Е. В. Клобукова; редакция и комментарии проф. Е. С. Истриной. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. 624 с.

279. *Шведова 1960*: Шведова Н. Ю. Проблема лексических ограничений синтаксиса русского литературного языка XVIII – XIX веков. *Вопросы языкознания*. 1960. № 6. С. 17–23.

280. *Шведова 1964*: Шведова Н. Ю. Детерминирующий объект и детерминирующее обстоятельство как самостоятельные распространители предложения. *Вопросы языкознания*. 1964. № 6. С. 77–93.

281. Шеронова Л. А. Некоторые особенности структуры конструкций типа „стоял гордый”, „сидел задумчивый” в современном русском литературном языке. *Ученые записки Моск. гос. пед. ин-та им. В. И. Ленина. Современный русский язык*. № 296 / отв. ред. И. Г. Голанов. Москва, 1968. С. 175–187.

282. *Шинкарук 2002*: Шинкарук В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення : монографія. Чернівці : Рута, 2002. 271 с.

283. *Ширяев 1967*: Ширяев Е. Н. Нулевые глаголы как члены парадигматических отношений : автореф. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык”. Москва, 1967. 19 с.

284. *Ширяев 1995*: Ширяев Е. Н. Язык – система. Язык – текст. Язык – способность. Москва, 1995. 395 с.

285. *Шмелев 1961*: Шмелев Д. Н. Синтаксическая сочетаемость слов в русском языке. *Русский язык в национальной школе*. 1961. №4. С. 10–17.

286. *Шмелев 1961*: Шмелев Д. Н. Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке. Москва : Наука, 1976. 149 с.

287. *Шульжук 2004*: Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. Київ: Видавничий центр „Академія”, 2004. 408 с.

288. *Щерба 1957*: Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. Москва : Учпедгиз, 1957. 188 с.

289. *Щерба 1977*: Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград : Наука, 1974. 424 с.

290. *Юрченко 1973*: Юрченко В. С. Типы сказуемого. *Русский язык в школе*. 1973. № 4. С. 79–83.
291. *Юрченко 2005*: Юрченко В. С. Простое предложение в современном русском языке : двусоставное именное, односоставное глагольное, односоставное именное. Москва : URSS, 2005. 275 с.
292. *Якобсон 1985*: Якобсон Р. К общему учению о падеже. Р. Якобсон. *Избранные работы* / под общ. ред. В. А. Звегинцева. Москва : Прогресс, 1985. С.133–175.
293. *Янко-Триницкая 2001*: Янко-Триницкая Н. А. Словообразование в современном русском языке. Москва : Индрик, 2001. 503 с.
294. *Ярцева 1955*: Ярцева В. Н. Предложение и словосочетание. *Вопросы грамматического строя* / редкол. : В. В. Виноградов, Н. А. Баскаков, Н. С. Поспелов. Москва : Изд-во Академии наук СССР. С. 436–451.
295. *Ярцева 1963*: Ярцева В. Н. Об аналитических формах слова. *Морфологическая структура слова в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : Изд-во АН СССР, 1963. С. 52–60.
296. *Ярцева 1965*: Ярцева В. Н. Проблема аналитического строя и формы анализа. *Аналитические конструкции в языках различных типов* / отв. ред. В. М. Жирмунский, О. П. Суник. Москва-Ленинград : „Наука”, 1965. С. 58–69.
297. *Mei 1968*: Mei E. Über die Struktur des Prädikatsnomens im bulgarischen Satz. *Otazky slovanské syntaxe II : sborník symposia „Strukturní typu slovanské věty a jejich vývoj“*. Brno, 1968. S. 291–296.
298. *Mrazek 1964*: Mrazek R. Синтаксис русского творительного (Структурно-сравнительное исследование). Praha, 1964. 285 s.

299. *Vogel 1996*: Vogel P. M. Wortarten und Wortartenwechsel. Zur Konversion und verwandten Erscheinungen im Deutschen und in andern Sprachen. Berlin-New York, de Gruyter, 1996. 311 S.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антоненко-Давидович Б. Твори : У 2 т. Київ : Наукова думка, 1999.
Т. 1 : Повісті й романи. 744 с.
2. Антоненко-Давидович Б. Твори : В 2 т. Київ : Наукова думка, 1999.
Т. 2 : Сибірські новели. Оповідання. Публіцистика. Спогади. Листування. 656 с.
3. Андрухович Ю. Таємниця. Замість роману. Харків : Фоліо, 2007. 478 с.
4. Багрянний І. Антон Біда – герой труда. Київ : „Україна”, 1956. 273 с.
5. Бердник О. Діти Безмежжя. Київ, 2004. 680 с.
6. Боровко М. Квіти мого саду. Поезії. Київ, 2006. 92 с.
7. Валетов Я. Прицільна дальність. Київ : Факт, 2006. 132 с.
8. Вороний М. К. Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика. Київ: Наукова думка, 1996. 704 с.
9. Вступ до філософії: Історико-філософська пропедевтика / За ред. Г.І. Волинки. Київ, 1999. 624 с.
10. Глібов Л. І. Байки. Поезії. Київ, 1991. 269 с.
11. Гримич М. Ти чуєш, Марго? Львів, 2000. 216 с.
12. Денисенко Л. 24 : 33 : 42. Київ, 2007. 240 с.
13. Денисенко Л. Помилкові переймання або Життя за розкладом вбивць. Київ : Нора-Друк, 2007. 240 с.
14. Дзюба І. Шевченкофобія в сучасній Україні. Київ : В-ий дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. 60 с.
15. Довженко О. Зачарована Десна. Оповідання. Щоденник (1941 – 1956). Київ : Дніпро, 2001. 512 с.
16. Дудар Є. Галерея чудотворців : Вибрані твори. Київ, 2003. 352 с.
17. Дудар Є. Штани з Гондурасу: Сатира та гумор. Київ : Український письменник, 1993. 336 с.
18. Жадан С. Anarchy in the UKR. Харків : Фоліо, 2006. 223 с.
19. Жолдак Б. Топінамбур, сину: Extra drive stories. Львів : Кальварія, 2002. 224 с.

20. Загальна психологія : курс лекцій / О. Скрипченко, Л. Долинська та ін. Київ : Вид-во „Правда Ярославичів”, 1997. 436 с.
21. Загребельний П. Думки нарозхрист (Публіцистика). Київ : Вид. дім „KM Academia”, 1998. 130 с.
22. Загребельний П. Гола душа : Повість. Харків : Фоліо, 2003. 253 с.
23. Ірванець О. Рівне / Ровно (стіна). Нібито роман. Львів : Кальварія, 2002. 192 с.
24. Калитко К. М.істерія. Київ, 2006. 184 с.
25. Карпа І. Bitches Get Everything. Харків : Книжковий клуб „Клуб Сімейного дозвілля”, 2008. 240 с.
26. Княжич Л. Морок. Львів, 2006. 160 с.
27. Кобилянська О. Повісті; Оповідання; Новели / Вступ. ст. і приміт. Ф. Погребенника. Київ : Наук. думка, 1988. 672 с.
28. Кононенко Є. Новели для нецілованих дівчат. Рукописні новели. Львів : Кальварія, 2006. 192 с.
29. Концевич Є.В. Голубка моя сиза. Київ: Неопалима купина, 2003. 64 с.
30. Коцюбинський М. М. Твори : Т. 1 : Повісті та оповідання (1884-1906) / Упоряд. і приміт. М. С. Грицюти. Київ, 1988. 584 с.
31. Коцюбинський М.М. Твори : Т. 2 : Повісті та оповідання (1907-1912). Статті та нариси. Київ, 1988. 496 с.
32. Кротов Я. Про вічне // <http://www.krotov.info/1/1/1/ukr.htm>.
33. Літературна Україна. № 37–48. 27 вересня–13 грудня 2007 р.
34. Малярчук Т. Говорити. Харків, 2007. 187 с.
35. Мартович Л. За межу. Київ, 1968. 240 с.
36. Матіос М. Містер і місіс Ю-ко в країні укрів. Mr. & Ms. U-ko in country UA. Львів : „ПІРАМІДА”, 2006. 136 с.
37. Матіос М. Нація. Одкровення. Львів : Кальварія, 2006. 204 с.
38. Міщенко Д.О. Сіверяни. Найвищий закон : Романи / Передм. П. Кононенка. Київ : Дніпро, 1981. 549 с.

39. Нестайко В. Тореадори з Васюківки. Київ, 2006. 543 с.
40. Овсюк О. Обрії близьких і далеких світів. Київ, 2006. 688 с.
41. Овсянников О. Чернець. Київ, 2003. 144 с.
42. Павличко Д.В. Твори : У 2 т. Київ: Дніпро, 1989. Т. 2. 542 с.
43. Павличко Д.В. Ялівець / Упоряд. і передм. Р. М. Лубківського. Київ : Веселка, 2004. 399 с.
44. Партико З.В. Загальне редагування: нормативні основи : Навчальний посібник. Львів : Афіша, 2001. 416 с.
45. Пеунов В. Таке коротке довге життя. Донецьк : Альфа-прес, 2005. 352 с.
46. Поваляєва С. Лярви. Небо кухня мертвих. Харків : Фоліо, 2007. 185 с.
47. Поваляєва С. Екзгумація міста. Львів : Кальварія, 2006. 160 с.
48. Поваляєва С. Замість крові. Харків : Фоліо, 2007. 255 с.
49. Покальчук Ю. Паморочливий запах джунглів. Харків, 2006. 223 с.
50. Покальчук Ю. Хулігани. Харків : Фоліо, 2006. 221 с.
51. Потоїбіч паузи : альманах молодих письменників столиці : поезія, драматургія, проза / упоряд. Тарас Унгурян. Київ : Фенікс, 2005. 512 с.
52. Прохасько Т. Лексикон таємних знань. Новели. Львів : Кальварія, 2006. 192 с.
53. Слапчук В. Дикі квіти. Роман. Київ, 2005. 296 с.
54. Словник фразеологізмів української мови / Уклад. : В.М.Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 2008. 1104 с.
55. Словник української мови : У 11 тт. Київ : Наукова думка, 1970-1980.
56. Старостіна І. Кілька секунд щастя. Харків : Фоліо, 2005. 254 с.
57. Стефанік В. Твори. Київ, 1964. 552 с.
58. Стефанік Ю. Роздуми про батька. Київ, 1999. 224 с.
59. Стус В. С. Вибране: Поезії / Упоряд. А. І. Лазаренко. Донецьк : Донбас, 1998. 208 с.

60. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрямки : Хрестоматія : навч. посібник / [Упорядники В. В. Лях, В. С. Пазенок. Київ : Валер, 1996. 428 с.
61. Тесленко А. Прозові твори. Драматичні твори. Вірші. Листи / Вступ. ст. і приміт. В. Л. Смілянської. Київ : Наук. думка, 1988. 480 с.
62. Трициліндровий двигун любові / Ю. Андрухович; Л. Дереш; С. Жадан. Харків : Фоліо, 2008. 219 с.
63. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
64. Ульяненко О. Богемна рапсодія. Львів : Кальварія, 2006. 160 с.
65. Ульяненко О. Серафима. Київ, 2007. 240 с.
66. Федькович Ю. Твори : Повісті, оповідання, казки, драматичні твори, листи / Упоряд. і приміт. М. Ф. Нечиталюка. Київ : Дніпро, 1984. 426 с.
67. Чех А. Пластик : Повість. Харків, 2008. 187 с.
68. Чубай Г. Плач Єремії. Львів : Кальварія, 2001. 320 с.
69. Шевченки Наталка та Олександр. Бранці мороку : Роман. Харків : Фоліо, 2007. 252 с.
70. Штельмах М. Янголи вигадують сни : Неформатні історії реального міста у форматі нереального „я”. Харків : Фоліо, 2007. 319 с.